

פרקים מתוך סדרת הספרים
על המועדים

גם לנשמה מגיע אוכל

הגות מחשבה חידודים ואקטואליה
הרב יוסף ויצמן שליט"א

חג השבועות

כלימוד וכל דברי התורה בעלון מוקדשים לרפואה שלמה
ובשורות טובות ישועות ונחמות
אמור רבי יצחק בן מיסה ויצמן הי"ו
מרת דבורה בת ברכה תח"י
מרת יפית בת מזל תח"י

בתוך כל שאר חולי עמו ישראל רפואת הנפש ורפואת הגוף
בראות איתנה ברמ"ח אברים ושס"ה גידים
רפאנו ה' ונרפא הושיענו ונושעה כי אל רופא רחמן ונאמן אתה,
ויקיים בהם הפסוק: "כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים
עליך כי אני ה' רופאך".

ולהצלחתם ברוחניות ובגשמיות
מר מאור עמוס בן שלומית מיכל הי"ו
ורעיתו מרים נועה בת נעומי תח"י

יהי רצון שיזכו לשפע ברכה והצלחה רוב נחת יהודי מתוך אושר
ושמחה בריאות איתנה סייעתא דשמיא וברכה והצלחה בכל
מעשה ידיהם אכ"ר

ולהצלחתם ברוחניות ובגשמיות
מר ניר בן אסתר הי"ו
ומרת ליאת בת ציפורה תח"י
וילידהם היקרים:
נועה, שירה, רננה, עלמה

יהי רצון שהקב"ה ימלא ברחמים עליהם
ויתנם לחן ולחסד ולרחמים
ויראו ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם,
שלום בית, רפואה שלמה, רוב נחת יהודית
עם מילוי כל משאלות הלב לטוב ולטובה
אכ"ר

הלימוד וכל דברי התורה בעלון מוקדשים
לזכות ולזיווג הגון
אליה יהודית זמירה בת מירב תח"י
שירה בת מירב תח"י

הלימוד וכל דברי התורה בעלון מוקדשים
לזכות ולזכר ולעילוי נשמת
הרב אלעזר בן נפתלי הלוי לונטל ז"ל
מרת ברכה בת משה לייב (לעווז) לונטל ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה.

הלימוד וכל דברי התורה בעלון
מוקדשים לזכות ולרפואה
מרת שרה כוכבה בת נצרה קראוני תח"י
רפואת הנפש ורפואת הגוף ברמ"ח אברים ושס"ה גידים
בתוך שאר חולי עמו ישראל

הלימוד וכל דברי התורה בעלון מוקדשים
לזכות ולזכר ולעילוי נשמת
אברהם חיים בן שמחה ז"ל
נבל"ע ו' סיון.
מנשה בן נעמי ז"ל
יחזקאל בן נזרה ז"ל
נעמי בן סולטנה ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה.
ולהצלחת כל בני משפחת ברינה

הלימוד וכל דברי התורה בעלון
מוקדשים לזכות ולרפואה
מרת רחל בת שמחה בורוכוב תח"י
רפואת הנפש ורפואת הגוף ברמ"ח אברים ושס"ה גידים
בתוך שאר חולי עמו ישראל

הלימוד וכל דברי התורה בעלון מוקדשים
לזכות ולזכר ולעילוי נשמת
יצחק דוד בן סולטנה ז"ל דתנר
נבל"ע י"ט מר חשוון תשמ"ה

מרת שושנה גולסון בת שרה ע"ה דתנר
נבל"ע כ"ט אייר תש"פ
ת.נ.צ.ב.ה.

הלימוד וכל דברי התורה בעלון מוקדשים
לזכות ולזכר ולעילוי נשמת
יחיא יחיאל קראוני בן יוסף ורזל ז"ל
נבל"ע י"ד כסליו תשפ"ד
מרת חמדה ז"ל בת שרה כוכבה תח"י
נבל"ע י"א בתשרי תשפ"ב
ת.נ.צ.ב.ה.

הלימוד וכל דברי התורה בעלון מוקדשים
לזכות ולזכר ולעילוי נשמת
משה בן מרים ז"ל
משה בן לימור ז"ל
אסתר בת לורה ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה.

ולהצלחתם ברוחניות ובגשמיות
רון בן שרה הי"ו וכל בני ביתו
יהי רצון שיזכו לשפע ברכה והצלחה
רוב נחת יהודי מתוך אושר ושמחה בריאות איתנה
סייעתא דשמיא וברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם אכ"ר

הלימוד וכל דברי התורה בעלון מוקדשים
לזכות ולזכר ולעילוי נשמת
גדעון בן פנינה ז"ל
מרת רות בת פנינה ע"ה
מרת נעומי בת נאזי ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה.

ולהצלחתם ברוחניות ובגשמיות
כל בני משפחת אברהם לוי הי"ו
יהי רצון שיזכו לשפע ברכה והצלחה
רוב נחת יהודי מתוך אושר ושמחה בריאות איתנה
סייעתא דשמיא וברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם אכ"ר

פרקים מתוך סדרת הספרים

גם לנשמה מגיע אוכל פרשת במדבר וחג השבועות

שו"ת חידושים ומחשבה
חידות וחידודים הגות ואקטואליה

הרב יוסף ויצמן שליט"א

בעמח"ס מערכי תורה, ברית יצחק, הגות יוסף,
מחצתי ואני ארפא, גם לנשמה מגיע אוכל

יצא לאור בס"ד ע"י

**בית המדרש
בית יוסף**

לע"נ ר' יוסף ב"ר יצחק ז"ל ויצמן
רחוב קרית יערים 32, גבעת זאב

1. מדוע בכל השנים קורים דווקא את פרשת במדבר קודם לחג השבועות?
 2. מדוע ניתנה התורה דווקא במקום מדבר ולא במקום ישוב?
 3. האם חג השבועות הוא יום הדין על ביטול תורה של כל השנה וגם על החידושים שיתחדשו בשנה הבאה?
 4. האם מותר לגבות שכר לימוד עבור תלמוד תורה?
 5. איך היה מותר לשמעה ואבטליון לשים שומר כדי לבקש כסף ממי שרוצה ללמוד בישיבתם והרי אסור ללמד בשכר?
 6. מה היא הסיבה לכך שרק מגיל עשרים יוצאים לצבא?
 7. ישראל בעל מום או ערב רב האם מנו אותם במניין בני ישראל?
 8. האם אדם שמלמד את בן חברו תורה קיים את מצוות פרו ורבו? הוכח מפרשת השבוע!
 9. מהיכן לומדים שגר שנתגייר כקטן שנולד דמי?
- א' לאו ההוא יומא כמה יוסף איכא בשוקא - חג השבועות
10. מדוע שמחת תורה אינה בשבועות?
 11. מה הועיל אמירת נעשה ונשמע והרי הקונה תכולת ארגז או בית ולא יודע מה בתוכו לא קנה?
 12. האם ייתכן שהיו אנשים מבני ישראל אשר לא היו במתן תורה?
 13. האם ישראל שמעו את כל עשרת הדיברות מפי הקב"ה?
 14. מה היה קורה לעוף שעף מעל הר סיני בשעת מתן תורה?
 15. מדוע בשעת מתן תורה התרפאו כל המומים?
 16. האם משה רבינו קיבל את התורה ע"י כפיית ההר כמו עם ישראל או שמשה רבינו קיבל את התורה מרצון?
 17. איך תיקנו חכמים להיות ערים כל ליל שבועות הרי זה מבטל מצות עונג יום טוב?
 18. האם מחלון וכליון התחתנו עם רות וערפה כשהן גויות?

מדוע בכל השנים קורים דווקא את פרשת במדבר קודם לחג השבועות?

אני אזכור לך אלו הדברים לכך חובה, שאתה מזרע האבות הקדושים אברהם יצחק ויעקב. וגם הארץ אזכור, כי נתתי לך ארץ ישראל שאוירא דארץ ישראל מחכים כדאמרינן בגמרא במסכת בבא בתרא (דף קנח ע"ב) ועל כל זאת לא הלכת בדרך ישר. ועל כן כל איש ישים אל לבו, ובפרט מי שיש לו אבות שהיו יראי אלוהים, וגם מי שיושב במקום חכמים לומדי תורה צריך לראות ביותר לילך בעקביהם לתורה ולמעשים ולמידות, ולילך בדרכי החמודות, עכ"ל. אם כן חזינו שלא תמיד הזכות אבות מועיל לטובה, ואדרבא אם יקלקל מעשיו אדרבא גורמים לו חובה. ובה ראינו לפרש מה שביקש יעקב אבינו "בקהלם אל תחד כבודי" (בראשית מט ו), היינו שלא יזכר שמו עליו כדי שלא לגרום לו חובה יותר בזה, אבל בדבר טוב שפיר יזכר שמו עליו כדי להרבות לו שפע קדושה עליו גם מצד מעשי אבותיו, וכמו שכתב רש"י, והיכן יזכר שמו של יעקב, גבי דוכן שהוא לטובה, ועל כן בתוכחה שהייתה הזכרת הזכות אבות לרעה, רצו להפסיק בקריאת פרשת במדבר, דשם כתיב "ויתילדו על משפחותם", דמורה ג"כ על הזכרת זכות אבות לטובה להשראת הקדושה במקדש, ולקבלת התורה שהוא ג"כ לטובה. ואתי שפיר.

ועוד נראה לבאר ע"פ מה דאיתא במדרש במדבר רבה על הפסוק "וידבר ה' אל משה במדבר סיני" למה במדבר סיני מכאן שנו חכמים בגי' דברים ניתנה התורה, באש, ובמים, ובמדבר, באש מנין שנאמר: והר סיני עשן כולו. ובמים מנין שנאמר: גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים, ובמדבר מנין שנאמר: וידבר ה' אל משה במדבר סיני, ולמה ניתנה בגי' דברים הללו אלא מה אלו חנים לכל באי העולם כך דברי תורה חנם הם שנאמר "הוי כל צמא לכו למים", דבר אחר וידבר ה' אל משה במדבר סיני אלא כל מי שאינו עושה עצמו כמדבר הפקר אינו יכול לקנות את החכמה והתורה, לכך נאמר במדבר סיני.

כתבו התוספות במסכת מגילה (דף לא ע"ב) וכן במסכת בבא בתרא (דף פ"ח ע"ב) לעולם אנו קורים במדבר לפני עצרת כדי להפסיק בה בין קללות דאם בחקותי לעצרת שהוא ר"ה לפירות האילן שנדונין על הפירות, והכי איתא בגמרא במסכת מגילה (דף ל"א ע"ב) דקורין קללות שבתורת כוהנים לפני עצרת.

מין בשולחן ערוך (סימן תכ"ח ס"ק ד') פסק זאת להלכה ולמעשה וז"ל: ולעולם קורין פרשת במדבר סיני קודם עצרת.

ויש להקשות: מדוע דווקא פרשת במדבר נבחרה שאנו נקרא אותה לפני חג השבועות יום קבלת התורה?

בחידושי הרי"ם מפרש: מכיוון שבפרשת במדבר מבואר שלכל אחד יש לו את הדגל שלו ולהורות לנו שאחד מיסודות קבלת התורה זו מצות ההגבלה, לכן מקדימים את פרשת במדבר לפני חג מתן תורה.

במשנה שכיר (חג השבועות בהפטרות) מבאר ע"פ מה דאיתא איתא במדרש בפרשתן ילקוט שמעון (סימן תרפ"ד) בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו אומות העולם בהם מה ראו להתקרב יותר מכל האומות, סתם פיהם הקדוש ברוך הוא ואמר להם הביאו ספר יוחסין שנאמר "הבו לה' משפחות עמים" כשם שבני מביאין, ולכן כיון דפרשת במדבר כתיב "ויתילדו על משפחותם" דמורה על יחוס האבות כמבואר במדרש ילקוט שמעוני, ולהורות דרך זכות ויחוס האבות גרמה לנו יום זה.

עוד מבאר המשנה שכיר (מועדים) על פי דברי רבינו השל"ה הקדוש (תורה שבכתב פרשת בחוקות) שכתב בפסוק "וזכרתי את בריתי יעקב" (ויקרא כ"ו מ"ב) דקשה דזה הפסוק של נחמה מה מקום יש לו בתוך הקללות? וכתב דקיבל כי אף זה הפסוק הוא מתוכחות מוסר, כי אינו דומה רשע בן רשע החוטא לרשע בן צדיק, כי הרשע בן צדיק עונשו מרובה, שראה אביו מתנהג בחסידות והוא אין מנהג אבותיו בידיו, וכן אין דומה מי שהוא דר במקום מכוער למי שהוא דר במקום תורה. על זה אמר

"וידבר ה' אל משה במדבר סיני באוהל מועד" (א' א') מכאן שנו חכמים בשלשה דברים נתנה התורה, באש, ובמים, ובמדבר. ויש להבין מדוע דווקא נתנה התורה בשלושה דברים אלו? מסביר מהר"י אסאד: האש מסמלת את החמימות, כשאדם הולך לעשות מצווה, ראוי שיעשה אותה בחמימות וברגשי קודש. המים מסמלים קרירות, כאשר אדם רץ לעשות עבירה, לפחות שיהיה קריר כשהוא עושה אותה. ובמדבר, כשאתה נמצא עם אנשים המדברים דברים בטלים (אין הכוונה לדברים אסורים, אלא רק לדברים בטלים), שב ותשתוק.

1. מדוע ניתנה התורה דווקא במקום מדבר ולא במקום ישוב?

"וידבר ה' אל משה במדבר סיני" (א.א.)

איתא במדרש בפרשה: למה במדבר סיני מכאן שנו חכמים בג' דברים ניתנה התורה, באש, ובמים, ובמדבר, באש מנין (שמות י"ט) "והר סיני עשן כולו", ובמים מנין שנאמר "שופטים ה' גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים", ובמדבר מנין "וידבר ה' אל משה במדבר סיני", ולמה ניתנה בשלושה דברים הללו אלא מה אלו חינוס לכל באי העולם כך דברי תורה חנוס הם שנאמר: "הוי כל צמא לכו למים", דבר אחר "וידבר ה' אל משה במדבר סיני" אלא כל מי שאינו עושה עצמו כמדבר הפקר אינו יכול לקנות את החכמה והתורה, לכך נאמר "במדבר סיני", והנה רבי צדוק הכהן מלובלין בספרו פרי צדיק (בפרשה) הקשה על המדרש הנ"ל ענין אש ומים שניתנה תורה בהם אין להם שום שייכות לפרשה זו, ואפילו במדבר משום שהוזכר כאן במדבר סיני, מכל מקום טפי הווה ליה למדרש לקבוע דרשתם בפרשת יתרו בשעת מתן תורה שהוזכר גם כן מדבר, ביום הזה באו מדבר סיני עי"ש מה שתיירץ.

ובמדרש רבה במקום אחר בפרשת חוקת (פרשה י"ט) כתב עוד ג' טעמים מדוע ניתנה תורה דווקא במדבר:

1. למה ניתנה במדבר שאלו נתנה להם בארץ היה השבט שנתנה בתחומו אומר אני קודם בה לכך ניתנה במדבר שיהיו הכל שווין בה.
2. ניתנה במדבר כשם שמדבר לא נזרע ולא נעבד כך המקבל עול תורה פורקים ממנו עול דרך ארץ כשם שמדבר אין מעלה ארנון כך בני תורה בני חורין בעולם הזה.
3. דבר אחר במדבר מי מקיים את התורה מי שמשים עצמו כמדבר ומפליג עצמו מן הכל. הרוקח בפירושו על סידור התפילה (עמוד תקנ"ב) כתב: למה ניתנה במדבר על ההר, לפי שלשם טהור בלי דריסת הרגל, לכך נקרא "חורב" מים הם סביב אצל ההר כדי שלא ידרוך בה כף רגל.

השפת אמת (בפרשה) מבאר: לכן ניתנה התורה במדבר לומר שמן התורה בא ישוב וסדר לכל הבריא. עוד מבאר השפת אמת (פרשת במדבר תרל"ג): מה שניתן התורה במדבר דווקא היה כדי להמשיך אור התורה אף למקום תהו, כי התורה הוא חיות הכל כמ"ש ז"ל שקודם

התורה היה ב' אלפים תוהו, והקב"ה מאיר עי" התורה לכל מקומות האפלים. ובספר הון עשיר על מסכת אבות (פרק ו) כתב: לרמוז על מה דאיתא במשנה אבות פרק ו' דאחד מקנייני התורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה, דהוא דרך התורה שבו באה לעולם הזה, כי ניתנה במדבר במקום שאין לחם ואין מים, ולפיכך גם אתה צריך להתנהג על פי דרכה אף כי עשיר אתה.

וכן כתב המהר"ל בספר התפארת פרק כ"ו, מובא בשם משמואל פרשת בשלח שהתורה ראויה לתת במדבר, כי המדבר אין שם הדברים הטבעיים החומריים.

ובשם משמואל (בפרשה) כתב להסביר כוונת המדרש במדבר היינו שלא יהיה מצורף להבלי עולם, ותהיה תכלית כוונתו בעסקו בעסקי עולם למען יגיע על ידם לתכלית נרצה, וכמו העובר במדבר שהכוונה להגיע אל הישוב, והמדבר הוא רק אמצעי לעבור בו אל מקום הנרצה אצלו.

עוד נראה לבאר על פי מה דאיתא בדרשות חתם סופר (ח"ב עמוד שי"ד טור ב') להסביר הא דאיתא בגמרא במסכת סנהדרין (דף מ"ט ע"א) מה מדבר מופקר לכל אף ביתו של יואב מופקר לכל, והקשה למה נקט דווקא הפקר כמדבר ולא הפקר כעפרא דארעא? ותיירץ במדבר אי אפשר לו לאדם ללכת יחידי מפני סכנת נפשות, רק שיירא של אנשים הולכים ביחד, לכן יואב לא רק שהפקיר את ביתו ללימוד תורה, אלא גם ריבה פעלים לתורה וקיבץ רבנים ותלמידים ביחד, והיה ביתו בית ועד לחכמים, וזהו הפקר כמדבר, שמתוועדים שם אנשים, לפי הנ"ל אתי שפיר מדוע ניתנה תורה דווקא במדבר.

ובש"ת כתב סופר (או"ח סימן כ') מבאר על פי מה שכתוב בפסוק (מלאכי ג' כ"ב) "זכרו תורת משה עבדי אשר ציותי אותו בחורב" דלכן ציין המקום בחורב כי נתן ה' התורה בחורב במדבר ארץ לא זרועה ואין מקום ישוב, להורות כי בכל מקום אשר יבואו שם צריכים לקיים התורה, ואלו ניתנה בארץ היה אפשר לחשוב כי אינה רק בארץ ההיא לפי המקום ובהשתנות המקום נשתנו מצות התורה, אבל להיות כי ניתנה בחורב אי אפשר לומר כן ולכן מציין המקום שנתנה שם.

למה ניתנה התורה במדבר?!

רבי שמשון פינקוס זצ"ל ביאר מדוע התורה ניתנת חינוס, בהקדם מה שיש לבאר, רואים אנו בנוסח הבקשות לזכות לתורה, שכל הבקשות הם למתנת חינוס "חנונו מאתך דעה" "כן תחנונו ותלמדנו". מדוע כל צורת הבקשה היא בבקשה על תורה בחינוס? התשובה היא: למשל רואים אצל ילד עט יקר, השאלה שנשאל מחבריו היא, כמה זה עלה? אבל אם מחזיק יהלום יקר המציאות, אף אחד לא ישאל כמה זה עלה לך? כי מובן מאליו שאין לו אפשרות לקנות כזה יהלום, וכאן השאלה שנשאלת היא מי נתן לך את זה? התורה יקרה לאין כל ערך, אין שום אמצעי שניתן על ידו לרכוש אותה, רק לבקש מ' לקבלה במתנת חינוס! התורה ניתנה במדבר להורות כי לימוד התורה לא תלוי בשפע גשמי כזה או אחר, דווקא באופן שלא משועבד להרגלים ולצרכים גשמיים, במקום שה'אני' שלו לא תופס מקום חשוב, יכול בקלות לזכות לקבל תורה, ברגע שהאדם כבול לצרכיו הגשמיים, ברגע שהאדם עסוק יותר מידי עם ה"אני" שלו, כל אלו הם מחסומים לזכות לקבל את התורה. התורה ניתנה במדבר להורות שכדי לזכות לתורה יש ללמוד ב'צימאון' לא כבדרך אגב, כמו שבמדבר יש טעם מיוחד לכל טיפת מים ולכל דבר מאכל, בגלל הרגשת החסר. התורה ניתנה במדבר ששם יודעים להעריך כל פיסת צל, כל דבר מאכל הוא מציאה, כל מעיין הוא אושר ועושר, כזה אושר והערכה על הלומד לחוש בכל מילה של תורה. התורה ניתנה במדבר, מקום בו אדם לומד לא להתפעל מאף אחד, לא מביקורת ולא מהערות, כשאדם מרגיש צורך להיות ער לכל מילה של ביקורת או הערה - מפסיד הרבה משאיפותיו.

2. שיתחדשו בשנה הבאה?

תורתנו מקבלת בני ישראל חלק התורה המתחדשת על כל ימי השנה ואח"כ מוציאים מכאן אל הפועל כל אחד במקומו ושעתו, וזה ההתחדשות תלוי כפי הכנת כל אחד, ועל זה רמזו התקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך שיכין כל אחד את עצמו לקבל חלק מתורה המתחדשת בכל שנה שאינה ירושה רק מתחדשת בכל עת, ויום זה שורש התורה של כל השנה. וכן כתב רבנו החיד"א זיע"א בספרו עבודת הקודש (סימן כ"ב אות ז) וז"ל: ישתדל לחדש איזה חידוש בתורה בביאור דברי הראשונים וכדומה, והוא סימן טוב להתחיל לחדש ביום מתן תורה לכל השנה, ואם אינו בר הכי, ישתדל לשמוע חידוש שלא ידע קודם.

השל"ה הקדוש בגמרא במסכת שבועות (פרק נר מצוה ס"ק י"ט) כתב בשם ספר תולעת יעקב (דף נ"ח סתרי חג השבועות) וז"ל: ודע, כי כמו שבראש השנה רצה הקדוש ברוך הוא להשיג ולדרוש מעשה בני האדם, כי הוא יום הבריאה הראשונה וחידוש העולם, וכמו שתקנו לומר במוסף דר"ה 'זה היום תחלת מעשיך' כדברי רבי אליעזר שאמר בתשרי נברא העולם, כן רצה ביום מתן תורה שהוא מורה על חידוש העולם, להשיג ולדרוש על מעשה העולם, ולדון על פירות האילן, כדאיתא במשנה במסכת ראש השנה (דף ט"ז ע"א) בארבע פרקים העולם נידון וכו', בעצרת על פירות האילן, הפירות ההם הם הנשמות הפורחות מאילנו של הקדוש ברוך הוא, והעולם נידון ביום זה על התורה שנתנה בו שבטלו עצמם ממנה, והוא אמרם על פירות האילן, בלא השלימם בתורה ובמצות כראוי.

בפרשת ראה (פרק ט"ז פסוק י) כתוב: "ועשית חג שבועות לה' ובהמשך הפסוקים כתוב: "וזכרת כי עבד היית במצרים ושמרת ועשית את החוקים האלה" (פרק ט"ז י"ב).

הנצי"ב מוולוז'ין בספרו העמק דבר הקשה: מדוע לא התבאר בפסוקים מה החוקים שהיו בעצרת יותר משארי חגים? ומתוך: משמעו כמה פעמים כללי התורה שבהם מחוקקים את התורה ובאים לידי משפטי התלמוד, עלינו לפרש כאן גם דבזה המועד ישים אל לבו לשמור ולעשות היינו לזכור ולחדש החוקים האלה, באשר אז זמן מתן תורתנו ומסוגל בזה היום שניתן בתחילה גם לדורות להתבונן בהם ולקבלם עליו להגות בהם, כמו שכתב בשו"ת הרשב"א (סימן תי"ג) שכל יום מימי הבריאה פועל יותר בדבר שנתחדש בו יותר משאר ימים, כך זה היום עשה ה' להיות מסוגל לתורה. והיינו דמצלין זמן מתן תורתנו, ולא נזכר בפירוש בתורה דשבועות הוא יום מתן תורתנו זולת בזה המקרא, משום הכי נכתב כאן בשם חג שבועות.

האדמו"ר מגור זצ"ל בעל שפת אמת (מאמר חג השבועות) כתב: שהמנהג לעסוק בתורה בליל החג, דאיתא התקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך, וקשה דהרי כתיב "מורשה קהלת יעקב", אך התורה נקראת עץ חיים, וכמו שאילן מוציא פירות בכל שנה ושנה כמו כן התורה מתחדשת פירותיה בכל שנה. ולכן בעצרת על פירות האילן היינו התחדשות התורה שנקרא עץ חיים. וכן איתא בספרים, ולכן נקרא יום הביכורים וכמו דאיתא במדרש שכל הנביאים וחכמים קיבלו בהר סיני חלקם בתורה רק שנתפרשו דבריהם כל אחד בשעתו, כמו כן, בכל חג שבועות זמן מתן

אוצר הספרים
שע"י
בית המדרש בית יוסף
לע"נ רבי יוסף ב"ר יצחק ז"ל ויצמן
רחוב קרית יערים 32
גבעת זאב

והראנו בבנינו ושמחנו בתיקונו
בחסדי שמים זכינו שביט המדרש נהיה מגדלור של אור
ומקום של תורה ותפילה אשר מגיעים אליו לומדים רבים
כדי ללמוד בהרווחת הדעת בכל שעות היממה.
**אנו נמצאים בעיצומו של פרויקט
הרחבת והאדרת אוצר הספרים**
לטובת כלל תושבי גבעת זאב והסביבה המגיעים ללמוד בבית
המדרש בכל שעות היממה אברכי הכולל ומשתתפי השיעורים.
**זו ההזדמנות שלך לבוא להיות שותף
בקניית ספרי לימוד נוספים
ולקחת חלק במהפכה הרוחנית בגבעת זאב
ולהנציח את היקרים לך לזכרון עולם בהיכל ה'**
לפרטים הרב יוסף ויצמן: 052-8144488
ניתן להעביר את תרומתכם בביט: 052-8144488

3. האם מותר לגבות שכר לימוד עבור תלמוד תורה?

בטלים, ולא שכר לימוד המקרא. וקטנים דצריכין שימור למדין מקרא ולא גדולים, ולהכי לא ילמדנו מקרא לקטנים בחנם, דהואיל ושרי למשקל עליהו שכר קמהני השכר שהיה לו ליתן. אבל מלמדו מדרש, דקטנים אין לומדים מדרש אלא לגדולים, וגדולים לית להו שכר שימור ולא קמהני להו כלל, ולהכי שרי.

כלומר, מותר לקחת שכר על לימוד תורה כיוון שהמלמד משמש כשמרטף על תלמידיו. הוא משקיע מזמנו לשמור שלא יזיקו ושלא יוזקו, ולכן אמרה הגמרא שמותר לו ליטול שכר. רש"י דייק מדינו של רב, שדין זה שייך דווקא בקטנים, שאותם מלמדים רק מקרא. אולם על לימוד של גדולים שאינם ברי שימור ולימודם הוא מדרש, אין היתר לקבל שכר, שכן "מה אני בחינם אף אתם נמי בחינם".

לאור זאת רק למורים במקומות בהם התלמידים צריכים שמירה שלא יוזקו, כמו גנים, בתי ספר יסודיים, ובימינו אולי אף בתי ספר תיכוניים, מותר ליטול שכר, ומי שלא עומד בתנאי זה אינו רשאי לקבל שכר. ר' יוחנן חולק על רב וסובר שהשכר המותר הוא על "פיסוק טעמים", שמלמד את הקריאה נכונה של המילים וטעמי המקרא. למסקנת הסוגיה יוצא שיש היתר ללמד מקרא בשכר, כיוון שהשכר הוא בעקיפין על דבר אחר שאינו עצם הלימוד ממש, ולא עליו נדרש הפסוק "מה אני בחינם", אולם בלימוד מדרש אין טעם להתיר ויש איסור לקחת שכר.

על פי המסקנה הנובעת מדין הגמרא ומדיוקו של רש"י, נדמה שלא מצינו היתר למי שמלמד מדרש, כלומר תורה שבעל פה, לקבל שכר על לימודו. על כן עדיין יש לברר מהו ההיתר לרב בישיבה או למורה שמלמד גמרא לקבל שכר.

הירושלמי במסכת נדרים (ד, ג) מביא טעם נוסף להיתר, השונה משאר ההיתרים שהבאנו עד כה: "ר' אבהו ל'מדי' א'ת'ק' ח'ק' ומ'פ'ט' – מה אני בחנם, אף אתם בחנם. יכול מקרא ותרגום כן? תלמוד לומר "חוקים ומשפטים": חוקים ומשפטים אתם מלמדים בחנם, ואי אתם מלמדין בחנם מקרא ותרגום. וכן חמיי מתנייא נסבין אגריהו? אמר רבי יודן בי רבי ישמעאל: שכר בטילין הן נוטלין.

הירושלמי מתייחס לכך שבפועל נוהגים ליטול שכר על לימוד תורה ואף על מדרש, ועל כן הוא מקשה, הרי מהפסוק למדנו שאסור ליטול שכר על תורה שבעל פה, אם כן כיצד מלמדי המשניות נוטלים שכר? הירושלמי מתרץ שההיתר הוא כיוון שהשכר הוא שכר בטלה. המלמד רשאי ליטול שכר על הזמן שאותו הוא מקדיש ללמד את התלמידים, במקום לעסוק במלאכה אחרת.

וידבר ה' אל משה במדבר סיני" (א)

איתא במדרש רבה (במדבר) למה במדבר סיני מכאן שנו חכמים בשלושה דברים ניתנה התורה, באש, ובמים, ובמדבר.

באש מנין: "והר סיני עשן כולו" (שמות י"ט). ובמים מנין שנאמר: "גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים" (שופטים ה), ובמדבר מנין? "וידבר ה' אל משה במדבר סיני", ולמה ניתנה בג' דברים הללו? אלא מה אלו חנינם לכל באי העולם כך דברי תורה חנם הם שנאמר: "היו כל צמא לכו למים" (ישעיה נ"ה).

ר' צדוק הכהן מלובלין זיע"א הקשה בספרו פרי צדיק (במדבר) על דברי המדרש: דהרי ענין אש ומים שניתנה תורה בהם, אין להם שום שייכות לפרשה זו, ואפילו מדבר שהוזכר כאן במדבר סיני, מכל מקום טפי הווה ליה למדרש לקבוע דרשתם בפרשת יתרו בשעת מתן תורה שהוזכר גם כן מדבר, ביום הזה באו מדבר סיני.

וכן איתא בגמרא במסכת נדרים (לו, א) שעוסקת בדין המשנה שאסור לאדם המודר הנאה מחברו ללמוד ממנו מקרא, אלא רק מדרש. כלומר תורה שבעל פה אך לא תורה שבכתב. מסיקה הגמרא שדין זה נובע מכך שמקרא מלמדים בשכר אך מדרש לא מלמדים בשכר. הר"ן (ד"ה "אמר שמואל") הסביר שהגמרא העמידה את המשנה במצב בו מלמדו בחינם, ועל כן אסור ללמדו מקרא, שהרי היה אמור לקבל שכר, ובכך שהוא מוחל לו על שכרו, הוא מהנה אותו.

הגמרא לומדת זאת מן הפסוק: "ר' אבהו ל'מדי' א'ת'ק' ח'ק' ומ'פ'ט' – מה אני בחנם, אף אתם בחנם". חז"ל מסבירים שפסוק זה מדבר דווקא על לימוד מדרש אך לא על לימוד מקרא, ומכאן משמע שאין ללמד תורה שבעל פה בשכר. אמנם מיד לאחר מכן מקשה הגמרא, שאם כן יהיה אסור ללמד אף מקרא בשכר, שכן הדרשה הנלמדת מהפסוק מתייחסת לכל סוגי הלימוד, אז מדוע אסרה הגמרא קבלת שכר דווקא בלימוד מדרש? הגמרא עונה שההיתר ליטול שכר אינו על לימוד המקרא עצמו, אלא כיוון ששם יש סיבה אחרת שבשלה ניתן להתיר ליטול שכר.

בהמשך אותה הגמרא מובאת הלכה בשם רב, המסביר שגם השכר שאמרו שמותר ליטול על לימוד מקרא הוא "שכר שימור" בלבד. ומבאר רש"י במקום: רב אמר – מאי טעמא התירו למשקל שכר מן המקרא, מפני שאין נוטלין שכר אלא על שכר שימור שמשמרין התינוקות שאין מניחין אותן לצאת ולעסוק בדברים

לימודם, בשל העובדה שנהגו לשלם שכר רק למי שהעמיד אלפי ורבבות תלמידים, או משום שחכמים מסוימים לא היו עוסקים כלל בהוראה.

הכסף משנה מסכם: וראינו כל חכמי ישראל קודם זמן רבינו ואחריו, נוהגים ליטול שכר מן הצבור, וגם כי נודה שהלכה כדברי רבינו בפירוש המשנה, אפשר שהסכימו כן כל חכמי הדורות משום "עַתָּה לַעֲשׂוֹת לֵה' הִפְרוּ תוֹרָתְךָ" (תהילים קיט, קכו), שאילו לא הייתה פרנסת הלומדים והמלמדים מצויה לא היו יכולים לטרוח בתורה כראוי, והייתה התורה משתכחת ח"ו, ובהיותה מצויה יוכלו לעסוק, ויגדיל תורה ויאדיר.

הכסף משנה מוסיף דבר חדש, אף אם נפסוק הלכה כמו הרמב"ם, עדיין נהגו בקהילות ישראל ליטול שכר, שהרי אחרת לא היה למלמדים ממה להתפרנס, ותשכח תורה מישראל. על כן, מתיר הכסף משנה למלמדים ליטול שכר, ואפילו על לימוד תורה שבעל פה.

נדמה שהיתר זה הוא רק בדיעבד, ומעיקר הדין לא היינו מתירים דבר זה. על כן ניתן לומר שאדם עשיר, שילך ללמד תורה גם מבלי לקבל שכר, ולא שייך בו הטעם של "עַתָּה לַעֲשׂוֹת לֵה'", לא יהיה זכאי לשכר על לימודו. מצד שני אולי ייתכן לומר ש"כיוון דאידיחי אידחי", וכאשר מקובל בכל קהילות ישראל לתת שכר למלמדים, יהיה מותר לכולם לקבל שכר.

ולכן הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה (פ"א ה"ז) וז"ל: היה מנהג המדינה ליקח מלמד התינוקות שכר נותן לו שכרו, וחייב ללמדו בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה. מקום שנהגו ללמד תורה שבכתב בשכר מותר ללמד בשכר, אבל תורה שבעל פה אסור ללמדה בשכר שנאמר: "וְרָאָה לְמַדְתִּי אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים פְּאֶשֶׁר צִנֵּי ה' וְגו'" (דברים ד, ה), מה אני בחנם למדתי אף אתם בחנם למדתם ממני וכן כשתלמדו לדורות – בחנם כמו שלמדתם ממני. לא מצא מי שילמדו בחנם ילמדו בשכר שנאמר "אֶמֶת קִנְהָ" (משלי כג, כג).

הבית יוסף (יו"ד רמו, ה) מביא את דברי הר"ן בנדרים לו, א ד"ה "ורבי יוחנן" לגבי מחלוקת רב ור' יוחנן. הר"ן אומר שהנפקא מינה ביניהם תהיה לימוד מקרא לגדולים. לרב הסובר שהשכר הוא שכר שימור, בגדולים בהם לא שייך שימור, יהיה אסור ליטול שכר. לעומת זאת, על פי רבי יוחנן שאומר שהשכר הוא שכר פיסוק טעמים, אז בגדולים יהיה מותר ליטול שכר על לימוד מקרא.

הטור (יו"ד רמו, ה) פסק כלשון הרמב"ם, אך הוא מוסיף בשם אביו הרא"ש שכבר בזמנו נהגו שנוטלים שכר בין על תורה שבכתב ובין על תורה שבעל פה. דבר זה מעלה תמיהה, כיצד מותר לעשות כך בניגוד לדעת הגמרא?

ידועה ומפורסמת פסיקתו של הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה (פ"ג ה"י) על איסור ההנאה מדברי תורה וז"ל: אמרו חכמים כל הנהנה מדברי תורה נטל חייו מן העולם, ועוד צו ואמרו לא תעשם עטרה להתגדל בהן ולא קרדום לחפור בהן. ועוד צו ואמרו אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות.

מדברי הרמב"ם משמע שיש איסור חמור ליהנות מדברי תורה בכל אופן, וכן כתב בפירושו למסכת אבות (ד, ו): "אל תעשה את התורה כקרדום לחפור בה – כלומר אל תחשבה כלי לפרנסה". הרמב"ם טוען שלא מצינו כלל אצל גדולי ישראל במהלך הדורות, התנאים והאמוראים, הסתמכות על הציבור מבחינה כלכלית. כל אחד מהם עסק לפרנסתו ולא השליך יהבו על כסף שיקבל מתלמידיו או מהציבור בעבור תורתו. בהמשך דבריו, מוסיף הרמב"ם לדבר על איסור ההנאה והשימוש בכבוד ובתואר שחולקים לרב כפי שעשה ר' טרפון, והצטער על כך כל ימיו.

ר' יוסף קארו בהלכות תלמוד תורה (פ"ג ה"י) בפירושו הכסף משנה חולק על פסיקתו של הרמב"ם בנושא זה. לדעתו אין כוונת חז"ל לאסור על תלמידי חכמים ליהנות מהתורה בהוראתם "אל תעשה את התורה כקרדום". הוראת חז"ל במשפט זה אמורה רק כנגד המשתמש בתורה לכבוד עצמו, כגון אם לומד על מנת שיקראוהו חכם, או על מנת לקבל שכר. אך מי שלומד תורה לשמה, על מנת לעשות את דבר ה', ולאחר מכן מנחיל מתורתו לאחרים, הרי הוא מקיים את התורה וזוכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות.

הכסף משנה מביא את מאמר הלל הזקן באבות "ודאשתמש בתגא חלף" (אבות א, יג), ומסביר: וה"מ המכווין בהתחלת לימודו לכוונות האלה (שיכבדוהו ויקראוהו חכם) או שאפשר לו להתפרנס בלא שייטול שכר תלמודו אבל אם למד לשם שמים ואח"כ אי אפשר לו להתפרנס אם לא ייטול שכר מותר.

הכסף משנה מוכיח את דבריו מדברי הגמרא במסכת כתובות (דף קו ע"א), שם מופיע שתלמידי החכמים שהיו מלמדים את הכוהנים הלכות הנוגעות לעבודתם, היו נוטלים שכר בעבור לימוד זה. עם זאת, מביא הכסף משנה את קושיית התוספות בגמרא במסכת בכורות (דף כט ע"א ד"ה "מה אני") שמקשים שהרי ראינו בפרק המודר שמי שמלמד מדרש לא נוטל על כך שכר? תוספות מתרצים שהאיסור הוא על מי שיש לו מקור פרנסה אחר, אך מי שכל עיסוקו הוא לימודו, ודאי שמותר לו ליטול שכר על כך.

את ראיותיו של הרמב"ם לגבי התיאור בתלמוד אודות מלאכתם של תלמידי החכמים, דוחה הכסף משנה בכך שוודאי שהתיאור על מלאכתם הוא רק בתחילת

הרא"ש (בכורות ד, סימן ה) מביא להלכה את הירושלמי אותו ראינו לעיל המתיר משום שכר בטלה. בסך הכל מופיעים בטור ארבעה היתרים לנטילת שכר:

1. אם אין לו במה להתפרנס, מותר ליטול שכר.
 2. השכר הוא "שכר בטלה" כפי שכתב בירושלמי. היתר זה הוא גם למי שיש לו ממה להתפרנס, שכן כרגע הוא עסוק בלימוד תורה ומניח את שאר עיסוקיו.
 3. "שכר פיסוק טעמים" כדברי רבי יוחנן בגמרא.
 4. "שכר שימור" כדברי רב בגמרא.
- יש ההבדל בין הטעמים, לשני הטעמים הראשונים ההיתר הוא אף ללימוד תורה שבעל פה, בין לקטנים ובין לגדולים, ולשני הטעמים האחרונים ההיתר הוא רק ללימוד מקרא. אמנם מרן בשולחן ערוך (יו"ד רמו, ה) אינו מביא טעם זה, אך הוא כן מתיר ליטול שכר מטעמים אחרים הנובעים, ככל הנראה, מהטעם של "עת לעשות לה'": מקום שנהגו ללמד תורה שבכתב בשכר, מותר ללמד בשכר, אבל תורה שבע"פ אסור ללמד בשכר. לא מצא מי שילמדנו בחנם, ילמוד בשכר. ואע"פ שהוצרך ללמוד בשכר, לא יאמר: כשם שלמדתי בשכר כך אלמד בשכר, אלא ילמד לאחרים בחנם. ומה שנהגו האידנא ללמד הכל בשכר, אם אין לו במה להתפרנס, שרי, ואפילו יש לו, אם הוא שכר בטלה דמוכח, שמניח כל עסקיו ומשאו ומתנו, שרי.

המהרש"ל בספרו "ים של שלמה" בגמרא במסכת חולין (ג, ט) כותב שלא רק שמותר לקבל שכר, אלא שמי שאינו לוקח הדבר נחשב לו כעוון, והוא עלול לגרום לביזיון התורה בכך שהרבנים ותלמידי החכמים יצטרכו לבטל תורה: ואמת שאל"כ כבר הייתה בטלה תורה מישראל, כי א"א לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה, וגם להתפרנס ממעשה ידיו, כמו שהוא יגע בענייני הרפואות. ועוד אני אומר, מי שהוא בעל ישיבה ומרביץ תורה ברבים, וצריך עתים קבועים מחולקים חציה לו וחציה לאחרים, וא"א לו שילך מביתו כי אם לדבר מצוה, עוון הוא בידו אם לא יקבל מאחרים, אפי' יודע מלאכה וחכמה שיוכל ליגע בה להרוויח כדי לפרנס את ביתו, בוז יבוזו לו

באהבת התורה ולומדיה, כי א"א שיבטל מלימודו.

הרמ"א (יו"ד רמו כ) מדבר בתחילה בדיני נטילת שכר למי שלומד תורה בעצמו וממשיך לדבר אודות המלמד תורה לאחרים: ולכן נהגו בכל מקומות ישראל שהרב של עיר יש לו הכנסה וספוק מאנשי העיר, כדי שלא יצטרך לעסוק במלאכה בפני הבריות ויתבזה התורה בפני ההמון. ודווקא חכם הצריך לזה, אבל עשיר, אסור. ויש מקילין עוד לומר דמותר לחכם ולתלמידיו לקבל הספקות מן הנותנים כדי להחזיק ידי לומדי תורה, שעל ידי זה יכולין לעסוק בתורה בריוח. ומ"מ מי שאפשר לו להתפרנס היטב ממעשה ידיו ולעסוק בתורה, מדת חסידות הוא ומתת אלוהים היא, אך אין זה מדת כל אדם, שא"א לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה ולהתפרנס בעצמו.

מדברי הרמ"א אנו רואים שהוא אכן מתיר לרב העיר לקבל הכנסה מהציבור, אך לאדם עשיר שיכול להסתדר גם מבלי קבלת השכר יש איסור. אמנם גדר עשיר דורש ביאור, כלומר מהי רמת החיים המותרת לרב, שמעבר לה עליו להימנע מליטול כסף על לימודו. מהמשך דברי הרמ"א משמע שבהחלט מותר לחיות ברמת חיים נורמלית ומבוססת – לעסוק בתורה בריוח, ורק מידת חסידות היא שלא ליטול שכר.

מרן הרשל"צ הגר"ע יוסף זיע"א בספרו "יביע אומר" (חלק ז, יו"ד יז, ג) מדגיש שכלל אין עניין להימנע מנטילת שכר על לימוד תורה: "כן מי שהוא רב ומורה הוראה מקבל משכורתו מקופת הצבור, ואין שום מדת חסידות להימנע מזה". אמנם ראינו שהרמ"א כתב שאדם עשיר אין לו ליטול שכר על הוראתו, אך לפי הרב עובדיה אין אפילו מידת חסידות בכך שתלמידי החכמים לא ייטלו שכר. ובסוף דבריו מסכם מרן הרשל"צ הגר"ע יוסף זיע"א וז"ל: שאילו לא הייתה פרנסת המלמדים והלומדים מצויה מתרומות הצבור, לא היו יכולים להקדיש את זמנם ולטרוח בתורה כראוי, והייתה התורה משתכחת מישראל ח"ו, אבל בהיותה מצויה לפרנסתם יוכלו לעסוק בתורה תדיר. ויגדיל תורה ויאדיר.

הרבה פעמים אנו אומרים וחושבים לעצמנו אם הבורא יתברך היה מדבר בכבודו ובעצמו אתנו כפי שהוא דיבר עם בני ישראל כאשר הם שיצאו מארץ מצרים, הכל היה נראה לגמרי אחרת.... אז זהו, כאשר הוא התחיל לדבר אתנו אז ומאז זה ממש לא מפסיק. פרשת השבוע מתארת כיצד העם יושב במעגלים כאשר במרכז נמצא המשכן וקודש הקודשים. זה דומה במדויק למעמד הר סיני שהעם עומד סביב ההר וממרכז ההר שומעים את דברו של הבורא. כי הבורא ממשיך לדבר אתנו, כל מה שצריך לפעמים זה את השקט של המדבר...

4. איך היה מותר לשמיעה ואבטליון לשים שומר כדי לבקש כסף ממי שרוצה ללמוד בישיבתם והרי אסור ללמד בשכר?

וכן על פי מה שכתב רבנו יוסף חיים זיע"א בספרו בן יהודע (שם) שלכן הניחו השומר שהיה בו צורך לבית המדרש בשביל שעות הלילה שאי אפשר להניח פתח בית המדרש פתוח כל הלילה, ומוכרח שיעמוד השומר אצל הפתח כל הלילה לפתוח לכל הבא ולנעול אחריו, וגם עוד אפשר שהוצאות של הדלקת אש בימי הקור וגם הדלקת שמן לנירות, לפי זה אתי שפיר שהשכר ששילמו לשומר היה לא בשביל עצם הלימוד, לכן היה מותר ליטול שכר על כך.

ועוד נראה לבאר ע"פ מה שחידש הגה"ק דוד מקארלין זצ"ל בספר שאילת דוד (פסקי הלכות אישות ק"ד ע"ב) שלא בכל פלפול מותר ליטול שכר דעל ללמד פלפול מותר ליטול שכר, והוא ע"פ מה דאיתא בגמרא במסכת נדרים (דף ל"ח ע"א) אמר רבי יוסי בר חנינא דלימוד פלפול לא ניתנה לישראל, ומשה נהג בה טובת עין, וא"כ כיון דע"פ הדין אין צריכים ללמוד פלפול א"כ לא הויא בכלל כאשר צוני ה' מה אני בחנם אף אתם בחנם, לפי זה אתי שפיר דבבית המדרש שם לימדו שמעיה ואבטליון פלפול, לכן היה מותר ליטול שכר על זה.

ויש להקשות: מהא דאיתא בגמרא במסכת יומא (דף לה ע"ב) אמרו עליו על הלל הזקן שבכל יום ויום היה משתכר בטרפעיך, חציו היה נותן לשומר בית המדרש, וחציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו, פעם אחת לא מצא להשתכר, ולא הניחו שומר בית המדרש להיכנס, עלה ונתלה וישב על פי ארובה כדי שישמע דברי אלוהים חיים מפי שמעיה ואבטליון, דקשה הרי שומר בית המדרש בוודאי לא היה כמוכס העומד מאליו לגבות ממון מהאנשים שנכנסים, ורק מפי שמעיה ואבטליון נצטווה שלא יניח לכנוס בלי תשלומין, ואיך היה מותר להם ליטול שכר על הלימוד, הרי אסור ליטול שכר על הלימוד?

ונראה לבאר דברי המהרש"א (שם) שמסביר שכל ענין נתינת השכר לשומר, אפשר משום שהיו בתי מדרשות שלהן בשדה והיה צריך שמירה, אי נמי שלא היו מניחין הכל לבית המדרש כמו שאמרין בגמרא במסכת ברכות (דף כ"ח ע"א) שהיה רבן גמליאל מכריז כל תלמיד שאין תוכו כבדו לא יכנס לבית המדרש, ועל דבר זה הושיבו שומר.

5. מה היא הסיבה לכך שרק מגיל עשרים יוצאים לצבא?

וכך נכתב בספר דברי הימים: "ויקבץ אמציהו את יהודה ויעמידם לבית אבות לשרי האלפים ולשרי המאות לכל יהודה ובנימן ויפקדם למבן עשרים שנה ומעלה וימצאם שלש מאות אלף בחור יוצא צבא אחז רמח וצנה". (דברי הימים ב, פרק כה, פסוק ה).

טעם לכך שאדם אינו יוצא למלחמה פחות מבן עשרים, מצאנו בדברי הרמב"ן ז"ל: "ואפשר שהיה הטעם הזה בעבור שאינו חזק למלחמה בפחות מעשרים". מלבד הכח הפיזי שבדרך כלל אינו בשיאו, עד גיל עשרים בחור עדיין לא סיים גם את התפתחותו השכלית. כך ביאר רב סעדיה גאון את הסיבה לכך שנערים שטרם מלאו להם עשרים שנה לא נענשו בחטא המרגלים, שענייניו היה פחד מפני המלחמה לכיבוש ארץ ישראל. הקדוש ברוך הוא גוזר על עם ישראל בחטא המרגלים - "ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע המה יבאו שמה ולהם אתננה והם יירשוה" (דברים, פרק א, לט).

מבאר רב סעדיה גאון את פירוש המילים 'טוב ורע' - בענייני מלחמה. (פירוש רב סעדיה גאון, דברים, פרק א, פסוק לט). נמצא שלפני גיל עשרים שכלו של האדם עדיין אינו בשל לגמרי לשקול ולנתח את ענייני המלחמה.

"מבן עשרים שנה ומעלה כל יוצא צבא בישראל תפקדו אתם לצבאתם אתה ואהרן" (א' ג')

בשני מקומות בתורה מוזכר גיל היציאה לצבא. המקום הראשון הוא בתחילת חומש במדבר בפרשת השבוע, הקדוש ברוך הוא מצווה את משה ואהרן למנות כל יוצא צבא בישראל והגיל ממנו מצווים משה ואהרן להתחיל למנות הוא גיל עשרים (ראה רש"י במדבר, פרק א פסוק ג).

המקום השני בו מוזכר גיל היציאה לצבא הוא בספר שמות בפרשת כי תשא כאשר הקדוש ברוך הוא מצווה את משה לקחת מבני ישראל מחצית השקל תרומה לה', הוא מצווה עליו לקחת את התרומה רק מפקודי הצבא שהם אנשים בני עשרים שנה ומעלה (ראה רש"י שמות, פרק ל, פסוק יד).

זכר לכך שהלכה זו קוימה בצבאות ישראל שגויסו מימות משה והלאה מצאנו בספר דברי הימים. אמציהו בן יואש מלך יהודה היה מלך אשר בתחילת מלכותו עשה הישר בעיני ה'. רק לאחר שחזר מנצח מהמלחמה הראשונה שיצא אליה, שהייתה מול אדום, גבה ליבו והוא סר מאחרי ה'. (דברי הימים ב, פרק כה, פסוקים ב-ד ועיין רש"י שם, פסוק כז).

כאשר נערך אמציהו למלחמתו הראשונה - בזמן שעוד הלך בדרך התורה - גייס רק חיילים מבן עשרים שנה ומעלה.

הכלי יקר כותב: שמצד היותו בר עונשין בבי"ד של מעלה, ביותר מדקדק במעשיו ומסתמא יש לו יותר זכויות שיגנו בעדו במלחמה

שהרי הכהן מכריז "מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו", וכל פחות מבן עשרים מסתמא אינו מדקדק כל כך במעשיו ואין לו כל כך הרבה זכויות שיכריעו על חובותיו.

המושב זקנים כותב וז"ל: הקשה הר"י, מה טעם צוותה התורה בן עשרים דווקא? ותירץ בעבור שבן חמש עשרה לתלמוד ואחר כך בן עשרים לרדוף, אחרי שיש לו מצוות הרבה, עשרים יש לו מצוות הרבה, בן חמש למקרא, בן עשר למשנה, בן שלוש עשרה למצוות, בן חמש עשרה לתלמוד, ואחר כך בן עשרים לרדוף, אחרי שיש לו מצוות הרבה יכול בטוב לרדוף מלחמה.

האור החיים (שמות ל יד) כותב: שבהיותו מבן עשרים הנה הוא שלם בדעתו להחזיק מגן וצינה בתגבורת השכל וההבחנה בדרך החיים.

הרמב"ם בהלכות מכירה (פרק כ"ט הי"ג) כותב שקטן עד בן עשרים שנה אין יכול למכור בנכסי אביו מפני שדעתו נוטה אחר המעות ועדיין לא נתיישב דעתו בדרכי העולם.

והנה במשנה במסכת אבות (שם) כתוב שנותנים ללימוד מקרא משנה ותלמוד חמישים ואחד שנים, מגיל חמש עד גיל עשר למקרא, מעשר עד חמש עשרה למשנה, ומחמש עשרה עד עשרים לתלמוד, ואחר גיל עשרים אמרי "בן עשרים לרדוף" וכתב רבנו עובדיה מברטנורה: לרדוף - אחר מזונותיו לאחר שלמד מקרא משנה וגמרא ונשא אשה והוליד בנים צריך הוא לחזור ולבקש אחר מזונות.

האדמו"ר הזקן בשולחן ערוך הרב הלכות תלמוד תורה (פ"ג סעיף א) הקשה מכיוון שמבן חמש עשרה עד עשרים צריך ללמוד תלמוד אם כן איך הוא מצווה לישא אשה בהיותו בן י"ח הרי זה יפריע לו לרצף של החמש שנים, וכתב: "כי גם אחר הנישואין יוכל ללמוד ב' או ג' שנים בלי טרדה גדולה כל כך בטרם יוליד בנים הרבה".

6. ישראל בעל מום או ערב רב האם מנו אותם במניין בני ישראל?

וארבעים ריבוא, או שני מיליון ארבע מאות אלף, וזאת פי ארבע ממספר הגברים של בני ישראל מגיל עשרים עד שישים.

ויש להקשות: מדוע פקד הקב"ה את בני ישראל בצאתם ממצרים ושוב לפני כניסתם ארצה, ולהבדיל, נמנע מלצוות את משה לפקוד את הערב רב שהוא גייר?

ולעני"ד נ"ל דהנה שהקב"ה ידע שעליו לבטל את אותו גיור מכיוון שלא נעשה לשם שמים, "גיור" שלא יוכל להתממש כי לאותו ערב רב לא היה מקום לנחלה בארץ הקודש בתוכנית של הקב"ה. לכן הקב"ה לא ספר אותם במניין בני ישראל. וזו הראיה החזקה ביותר לכך שהצטרפותו של אותו ערב רב של גויים היה בניגוד לרצונו של הקב"ה. הרי ה' קבע שארץ ישראל מיועדת אך ורק לשנים עשר השבטים, כדי לא יהיה מקום בארץ לנחלה נוספת ע"י אותם מיליונים זרים.

את השפעתו הנוראית של אותו ערב רב על התנהלותו של עם ישראל ראינו כבר ארבעים יום לאחר מתן תורה, בחטא העגל. כמאמר הקב"ה למשה: "לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים" (שמות לב, ז) ואומר רש"י על פי דברי המדרש תנחומא: "שחת העם לא נאמר, אלא עמד, ערב רב שקבלת מעצמך וגיירתם ולא נמלכת [התייעצת] בי, ואמרת: טוב שידבקו גרים בשכינה הם שיחתו והשחיתו". דהיינו ייתכן לומר שהקב"ה ראה שמי שגרם להתסיס את עם ישראל באותו חטא נוראי היה אותו ערב רב שמשה צירף לעם ישראל ללא התייעצות עמו.

"מבן עשרים שנה ומעלה כל יוצא צבא בישראל תפקדו אתם לצבאותם אתה ואהרן" (א' ג')

מרב שר התורה הגר"ח קנייבסקי זצ"ל בספרו טעמא דקרא כתב דיש לעיין האם כל אלו שלא יצאו למלחמה לא נמנו במניין בני ישראל, כגון: בעל מום כדאיתא בספרי, וכן מי שאינו מיוחס. ואם נאמר שלא נמנו, י"ל שאף פטורים ממחצית השקל, כמו בפחות מבן עשרים שנה. אמנם להלכה אין נפק"מ, מכיוון שהרי הרמב"ם לא הביא את ההלכה של פחות מבן עשרים שנה, ע"כ.

רעיון זה כבר נמצא בספר הקדמון מנחה בלולה (לרבי אברהם מנחם רפא פורט אבי משפחת רפפורט, נדפס לראשונה בשנת שני"ד) שכתב כאן על המילים "כל יוצא צבא": ולא החולים והזקנים ואיש הירא ורך הלבב, ובמניין הזה יכירו עוצם השגחת ה' יתברך עליהם שלא יפקד מהם איש במלחמה, כמו שמצינו במלחמת מדין. והוסיף שם וכתב שמהמילה "בישראל" לומדים שהערב רב לא נמנו במניין זה.

והנה רבנו אברהם אבן עזרא, וכן החזקוני ורבנו בחיי כתבו: "כל יוצא צבא" – להוציא ערב רב. ואם כן חזינו במפורש שהערב רב לא נמנה במניין.

ולעני"ד נראה לבאר ע"פ דברי המכילתא שמביא את מניין הערב רב שהצטרפו, רבי ישמעאל אמר שהם היו מאה ועשרים ריבוא, או מיליון מאתיים אלף איש, ללא נשים זקנים וטף. רבי עקיבא אמר שמניינם היה מאתיים

7. האם אדם שמלמד את בן חברו תורה קיים את מצוות פרו ורבו? הוכח מפרשת השבוע!

יתום ויתומה בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו, והסתפק האם מקיים בזה מצוות פרו ורבו. ומסיק שדבר זה תלוי במחלוקת הדרישה והט"ז (יו"ד רמ"ב) שדעת הדרישה שכל מקום שנאמר "כאילו" אין המוקש שווה אל המקיש, ואילו דעת הט"ז שהמוקש שווה אל המקיש, ואם כן לפי דברי הט"ז המגדל יתום בתוך ביתו יוצא ידי מצוות פרו ורבו, ולפי זה גם במלמד בן חברו מקיים בזה פרו ורבו.

מין רבנו יעקב ישראל קנייבסקי זצוק"ל הסתייפלר בספרו חיי עולם (פלי"א אות יז) שהביא את מאמר חז"ל שכל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו, וכתב: וזו עצה יקרה לחשוכי בנים ר"ל, להחזיק תלמיד חכם על הוצאותיו עד שיגדל להיות תלמיד חכם אמתי ויהא נחשב בבית דין של מעלה כאילו הניח בן ממש.

ועצה זו יכולה להועיל לא רק לחשוכי בנים כך מובא בשמו של רבי שלמה היימן זצ"ל בספרו חידושי רבי שלמה כתבים ותשובות (עמוד רעו) לבאר את הפסוק "וראה בנים לבניך" שהרי תכלית הולדת הבנים הוא כדי שילכו בדרך התורה, וכך מצינו במדרש בבראשית רבה (פרשה מד) אברהם אמר ריבון כל העולם אם אני עתיד להעמיד בנים ולהכעיסך מוטב לי ואנכי הולך עירי, ואם כן אם אדם רואה שבניו אינם הולכים בדרך התורה ולא התקיימה בהם תכלית הולדתם צריך הוא לראות בנים אחרים לבניו, וזו הכוונה "וראה בנים אחרים לבניך" שיהיו לבניך, על ידי שילמד את בן חברו תורה או שיחזיק ויפרנס בנים של אחרים שהם לומדי תורה שעל זה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו.

ויש להעיר שלפי הצד שהוא כן מקיים מצוה, הרי בשביל לקיים את המצווה צריך בן ובת, ויש לדון האם צריך ללמד בת תורה את הדינים והמצוות השייכות בה ובזה נחשב כהוליד בת.

"ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דיבר ה' את משה בהר סיני" (ג א)

וכתב רש"י במקום: שהפסוק פותח ואלה תולדות אהרן ומשה, ואינו מזכיר אלא בני אהרן, ונקראו תולדות משה, לפי שלמדן תורה, מלמד שכל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו.

והכי אמרינן בגמרא במסכת סנהדרין (דף צ"ט ע"ב) כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן.

ובהמשך הגמרא (דף י"ט ע"ב) לשון אחרת מצינו שם: "כל המלמד בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו

וכ"כ הגר"י ענגיל (גיליוני הש"ס שם) להוכיח ממה שנאמר בגמרא במסכת ברכות (דף מז ע"ב) אמר רבי אמי שני תלמידי חכמים המחדדין זה את זה בהלכה מצטרפין לזימון, ובתוספות הרא"ש ביאר שהלכה חשובה כשלישי, מבואר שדברי תורה היוצאים מפי הלומדים חשיבי כגברא.

וכתב בנו של הנודע ביהודה בספר אהבת ציון (דרוש ט' ד"ה מה יקר) בשם אביו, דאם נחשב "כאילו ילדו" אם כן מקיים בזה מצוות פריה ורביה. וכן כתב הגר"י ענגיל בגיליוני הש"ס, להוכיח מה שנאמר בגמרא במסכת ברכות (דף מז ע"ב) אמר רבי אמי שני תלמידי חכמים המחדדים זה את זה בהלכה מצטרפים לזימון, ובתוספות הרא"ש ביאר שהלכה חשובה כשלישי, מבואר שדברי תורה היוצאים מהלומדים חשיבי כגברא.

ואולם הגר"ש קלוגר בהג"ה על דברי מרן השולחן ערוך (אהע"ז סימן א' סק"א) הסתפק בזה, והוא הביא את מה שנאמר בגמרא במסכת מגילה (דף י"ג ע"א) וכן בגמרא במסכת סנהדרין (דף י"ט ע"ב) שכל המגדל

זה קורה בכל פעם שמערכת התאורה עובדת על גנרטור ומעבירים אותה לחשמל רגיל, נהיה חושך לכמה שניות ואז חוזרת התאורה. כי חשמל זה לא המשך של גנרטור, זה משהו אחר לגמרי! כאשר הבורא נתן לנו את התורה בחג השבועות מספרת התורה שהיה חושך על הר סיני, כי העולם לאחר קבלת התורה, עולם עם ערכים ומוסר, עולם עם יכולת לחבור לבורא עולם ולתכניתו להובלת העולם למקום טוב יותר, אינו המשך של המצב הקודם, זהו עולם חדש לגמרי!

8. מהיכן לומדים שגר שנתגייר כקטן שנולד דמי?

אלדד ומידד, והיה כתוב עליהם אלדד ומידד אחי אהרן מן האב ולא מן האם.

בהקדמה לשב שמעתתא (אות ט) הביא בשם המהר"ל בספרו גור אריה פרשת ויגש, שהקשה כיון דישראל במתן תורה היה להם דין גרים, וקיימא לן גר נושא אחותו משום דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, ואם כן לאותו הדור היה ראוי להתיר קרובות ערווה, ותירץ דלא אמרינן גר שנתגייר כקטן שנולד דמי אלא בגר שנתגייר מדעתו אז הוא כקטן שנולד, אבל בשעת מתן תורה שהוכרחו לקבלה שכפה עליהם הר כגיגית בזה לא הוי כקטן שנולד ע"ש, לזה בכו למשפחותיהם על עסקי עריות.

מו"ר הגר"י זילברשטיין בספרו חש"ח על מסכת ע"ז (סד ע"א) כתב: והנה אמרינן בגמרא במסכת בבא בתרא (דף קטו ע"ב) נחלה ממשמשת והולכת עד ראובן, ולימא עד יעקב? אמר אביי גמירי דלא כלה שבטא. ומפורש שבהר סיני לא היו לישראל דין גר שנתגייר כקטן שנולד, דאי אמרינן שבהר סיני היו להם דין כקטן שנולד, א"כ אין נחלה ממשמשת עד ראובן, וכ"ש שלא עד יעקב, אלא מפסיקה בהר סיני.

ובעיקר קושיית החתם סופר מנין למדים זה שגר שנתגייר כקטן שנולד, ציינו המפרשים את דברי הראב"ן בגמרא במסכת יבמות (דף כב ע"א) שכתב ואסמכתא לגר שנתגייר כקטן שנולד, מ'ואת הנפש אשר עשו בחרן', ואמרינן בבראשית רבה אברהם מגייר את האנשים, ושרה את הנשים והפסוק מעיד שאברהם ושרה שגיירום עשו אותם, ולא יולדיהם, עכ"ל. ויש להעיר דהרי בגמרא במסכת סנהדרין (דף צט ע"ב) מבואר אמר ריש לקיש כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו, שנאמר 'ואת הנפש אשר עשו בחרן'. והנה בבעל הטורים (דברים כד יז) כתב על הפסוק 'לא תטה משפט גר יתום', ולא אמר גר ויתום, לומר לך גר שנתגייר כקטן שנולד דמי. כלומר שכל גר הוא גם יתום.

בחידושי החתם סופר בגמרא במסכת עבודה זרה (דף סד ע"א) כתב וז"ל: יגעת הרבה ולא מצאתי, מנין לרבנן הא דגר שנתגייר כקטן שנולד,

ומותר באחותו ובתו ואמו, והלא פ' גזל הגר אפשר דקאי אשתוקי ואסופי ישראל, או עבד משוחרר דמעיקרא חמור והשתא אדם, כדאיתא בגמרא במסכת קידושין (דף סב ע"ב) ואפשר ה"ה למאן דאמר גוי אינו מטמא באהל, אם כן מעיקרא אינו אדם ועכשיו פנים חדשות, ודוחק ומכל שכן לרבנן דלית להו דרשא אתם קרויים אדם צריך עיון גדול.

המשך חכמה (דברים ה כו) כתב שזה נלמד מהפסוק 'שובו לכם לאוהליכם'. דמסתמא היה ליוצאי מצרים נשים הרבה, שהיו מאותן שאין בני נח מוזהרים עליהן. ועמרם יוכיח שגדול הדור היה ונשא דודתו. ואיך אמר רחמנא אחר מתן תורה 'שובו לכם לאוהליכם' ואין אהלו אלא אשתו כדאמרינן בגמרא במסכת מועד קטן (דף ז ע"ב) הלא אלו שנשאו קרובותיהם צריכים לפרוש מהם, ועל כרחך דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי.

וכבר הקשו המפרשים על דברי המשך חכמה, שהרי מפורש בספרי (פרשת בהעלותך פסקא צ) 'וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו'. היה רבי נהוראי אומר מלמד שהיו ישראל מצטערים בשעה שאמר להם משה לפרוש מן העריות, שהיה אדם נושא את אחותו ואחות אביו ואחות אמו, ובשעה שאמר להם משה לפרוש מן העריות היו מצטערים.

וכיוצא בזה כתבו בדעת זקנים מבעלי התוספות (במדבר יא כז) אלדד ומידד אחי משה היו, כי כשנתנה תורה ונאסרו על העריות פרשו כלם, שנאמר וישמע משה את העם בכה למשפחותיו, ודרשינן על עסקי משפחותיו, וגם עמרם אבי משה פירש מיוכבד שהייתה אשתו ונשא אשה אחרת והוליד ממנה אלדד ומידד. ומצאתי קונטרס מר' עמרם שהביא מר' הלל שהיה מארץ ישראל, אני הלל ראיתי קבר

אי לא ההוא יומא כמה יוסף איכא בשוקא - חג השבועות

החג חל ביום ו' סיון, ואילו בשנה ששני החודשים היו בני 30 יום החג חל בז' סיון. ונשאלת השאלה: מדוע השתנה חג זה מכל החגים שהתאריך קובע, והרי לעיתים החג לא חל ביום ההיסטורי של מתן תורה? יתירה מזו שואל המהרש"א: הרי בפועל התורה ניתנה בז' סיון כיון שמשנה רבינו הוסיף יום אחד מדעתו, אם כן מדוע אנחנו חוגגים את ו' סיון?

המהרש"א מתרץ: מכיוון שאת החג אנחנו חוגגים כאשר סיימנו את ההכנה לקבלת התורה, ולא ביום מתן התורה בפועל.

תאמין, לא יגעת ומצאת אל תאמין, והוא ביאר כי לאחר שאדם יגע בתורה הוא מגלה את רצונו של הבורא יתברך, הוא זוכה בתורה

במחשבה תחילה: חג השבועות חג מתן תורתנו שונה במהותו משאר החגים, כל החגים נקבעו לפי תאריך מסוים בשנה, ואילו לחג השבועות אין תאריך, כאשר אנחנו מסיימים את ספירת העומר ביום החמישים החג חל, בימינו הלוח קבוע ויש לו תאריך עברי קבוע, אך בזמן שקידשו את החודש ע"פ הראיה, במידה וחודש ניסן ואייר היו 29 יום חג השבועות חל ביום ה' סיון, במידה וחודש ניסן ואייר אחד היה בן 29 ואחד בן 30 כבימינו אנו

ולענ"ד נראה לבאר את הדברים ע"פ דבריו של רבי חיים מוולוז'ין שהסביר את דברי חז"ל, יגעת ומצאת תאמין, יגעת ולא מצאת אל

האלוקית מותנת ביגיעה ועמל להבין את הדברים.

כדי למצוא את מתנת האלוקים את החיבור לתורה ניתן להגיע לכך רק ע"י יגיעה. את חג השבועות אנחנו חוגגים כשסיימנו את העמל והיגיעה

את ההכנה, את ספירת העומר שבהם אנחנו מתכווננים לקבל את התורה. ואז בכל שנה אנחנו מקבלים מחדש את התורה. יהי רצון שנזכה כולנו לקבל את התורה כראוי מאת הבורא יתברך כמצאה ומתנה אלוקית המחברת אותנו אל תוכנה הפנימי.

במתנה כמצאה, ולכן אם יגעת בתורה ונראה לך שהגעת אל חקר האמת בכוחות עצמך לא כמצאה מהשמיים –

כמתנה שממית אל תאמין, משום שאם יגעת והכנת את עצמך בכל כוחך – ההבנה היא מתנה אלוקית, היא אינה הבנה בכוחות עצמך. ואילו אם לא הכנת את עצמך וגילת את האמת, זו אינה תורה, הינך יודע אולי את הפתרון ואת הידע, אולם זה אינו שונה מידע תורני של בינה מלאכותי, או אדם שאינו מאמין באלוקים או לא יהודי שחקר את התורה, התורה

9. מדוע שמחת תורה אינה בשבועות?

והמשמעותי. לכאורה, בחג השבועות היינו צריכים לרקוד ולשמוח, שהרי זו החתונה, הקידושין, ואילו בשמחת תורה, היינו צריכים לשבת וללמוד. אולם, הדברים הפוכים. בחג השבועות, לומדים כל הלילה, ואילו בשמחת תורה – רוקדים ושמים וכמעט ולא לומדים! ועוד יש לשאול: והרי עם ישראל במתן תורה הגיע לפסגה אדירה, להתגלות, לחוויה רוחנית עצומה, אם כן כיצד ייתכן שמיד אחר כך הגיעו לחטא העגל?

ואלי כנראה, שהחוויה האדירה לא הגיעה למימוש מעשי. משה רבנו עלה מיד להר, עם ישראל לא למד תורה, לא היה עסוק בקיום מצוות. חוויה היא דבר חשוב, ובוודאי התגלות שכינה. אולם, אם אין מימוש מעשי, אם אין לימוד, אם אין קיום מצוות, הרי שגם החוויה האדירה ביותר לא תתקיים. גם החוויה האדירה ביותר סופה להסתיים בעגל!

בשבועות אנו מנסים לתקן את אשר אירע לאבותינו (כפי שהסבירו שאנו ערים בלילה כי עם ישראל לא התעורר בזמן למתן תורה, ולכן אנו ערים כל הלילה). לכן, בחג השבועות, אנו לומדים כל הלילה - לומדים כדי להפנים את החוויה. החוויה של מתן תורה חוזרת בכל שנה. בכל שנה יש מעין אותה התגלות, מעין אותה קבלת תורה שהייתה בסיני. אולם, אנו מבינים, שלמרות שחוויות שכאלו, חשובות ומשמעותיות (ובדור שלנו, ישנה נטייה גדולה לחוויות), הרי שאין לכך קיום ללא לימוד רציני, ללא קבלת עול מצוות.

בשבועות צריך לא רק ללמוד, אלא לקבל החלטות. כיצד אנו לומדים? מה אנו עושים כדי שהלימוד שלנו יהיה משמעותי יותר? כדי לקבוע עתים לתורה? שיהיה ברור לנו איפה אנו אוהים. ועל ידי כך נוכל להגיע מוכנים לשמחת תורה. להגיע מוכנים מתוך לימוד, מתוך עומק, מתוך קיום מצוות, לחג חוויתי של ריקוד ושמחה. חוויה חשובה, שיש לה בסיס ואחיזה בלימוד ובקיום מצוות, שכך גם החוויה הופכת להיות בעלת עוצמה משמעותית.

יש לעיין מדוע אנו לא חוגגים את שמחת תורה בשבועות? הרי זהו יום מתן תורה ועשרת הדיברות?

ממבט ראשוני נ"ל, שמחכים לשמחת תורה שבה מסיימים את התורה. אולם, גם תשובה זו קשה, שכן עם ישראל היה יכול לסדר את הפרשות אחרת, כך שנסיים את התורה בשבועות?

בשבועות הייתה קבלת התורה, אך מיד אחר כך חטא העגל. הלוחות השניים ניתנו ביום הכיפורים, אולם ביום זה לא מתאים לעשות את שמחת תורה. אחר כך סוכות, שבסיומו יש יום פנוי, ללא מצוות, ואז מתאים לעשות את שמחת תורה. פרט לכך, סיום סוכות, הוא סיום ימי הדין (סוכות בעל אופי כפול), וממילא זהו זמן מתאים לשמחה.

אך אם כך, למעשה בשבועות לא נותר דבר. קבלת התורה לא התממשה. אולם, קשה לומר כך, שהרי האופי המיוחד של שבועות הוא כחג מתן תורה - זוהי קריאת התורה "עשרת הדיברות", כך קוראים לחג בתפילה "זמן מתן תורתנו". כמו כן, חז"ל מדברים על כך שבעצרת כולם מודים שצריך גם "לכס" (פסחים מח:), כלומר, שצריך גם תענוג פיזי, כי זהו יום שניתנה בו תורה. כלומר, שיש משמעות לקבלת התורה ביום זה.

המשנה במסכת תענית (פרק ד') אומרת: "ביום חתונתו - זה מתן תורה ביום שמחת לבו - זה בניין בית המקדש". רש"י שם מפתיע אותנו: זה מתן תורה - מבאר רש"י שהכוונה היא ליום הכיפורים. בדרך כלל היינו חושבים שהכוונה היא לחג השבועות, אך לא כך ביאר רש"י.

דבר מעניין נוסף הוא שהמשנה מקבילה את קבלת התורה לחתונה. כנראה, שחג השבועות הוא הקידושין, ושמחת תורה אלו הנישואין. בעבר היו מחכים שנה בין נתינת הטבעת (קידושין) ובין הנישואין (חופה, הכנסה לביתו). כיום עושים את הדברים ברצף, וישנה הפסקה קצרה בין הקידושין לנישואין של כמה דקות.

ויש לשאול דהרי אם נחשוב לרגע, נראה כי בחתונה ישנה שמחה וריקודים, ורק אחר כך, בונים את הבית, אחר כך מגיעים לבניין הרציני

שם תהא קבורתכם

אומרת הגמרא במסכת שבת (דף פ"ח ע"א): אמר רב אבדימי בר חסא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם, אם אתם מקבלים את התורה, מוטב, ואם לאו, שם תהא קבורתכם. שואל רבי חיים שמואלביץ זצ"ל, מדוע כתוב "שם תהא קבורתכם", לכאורה היה צריך לומר "כאן" תהיה קבורתכם, שהרי עמדו מתחת להר, וכדי לקברם היה צריך רק להורידו עליהם. ותירץ ואמר, כאן מונח יסוד גדול בעבודת האדם לבוראו. דרך בני אדם לומר כשיגיעו "לשם", כשהמצב ישתפר ויסתלקו המפריעים, אז ילמדו, אז יתפללו. ה"שם" הזה, הוא בבחינת "קבורתכם", כאן נעוץ כישלוננו של האדם. כי היצר הרע כבר דואג שה"שם" הזה לא יבוא כל כך מהר, ולבסוף ימצא האדם את עצמו עומד ריקם ללא כלום...

וכבר פירשו הרבה מגדולי המוסר והחסידות, את דברי התנא באבות (ב' ד') "אל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה". "אל תאמר לכשאפנה אשנה", כאשר אזכה וראשי יהיה פנוי מכל טרדה, אז אשב ואלמד בהתמדה, אל תאמר כך. מדוע? "שמא", אולי מה שהקב"ה מחפש ממך, הוא דווקא את ה"לא תפנה", לראות כיצד הנך עובד אותו כשליבך אינו פנוי מטרדות. זו לא חכמה לעבוד את ה' כשהכל בסדר, מדרגתו האמיתית של האדם ניכרת דווקא בהיותו טרוד, אם אז הוא מתעלם מכל המפריעים ושוקע בלימוד, אשריו ואשרי חלקו.

10. מה הועיל אמירת נעשה ונשמע והרי הקונה תכולת ארגו או בית ולא יודע מה בתוכו לא קנה?

לתורה, וג"כ נשתעבדו לא רק לקיים את התורה והמצוות, אלא קבלת עבדות, ולזה אין חיסרון ידיעה וחסרון בגמירות דעת, וממילא נתחייבו בקיום כל התורה כולה, ואדרבה זו חביבות ישראל לפני המקום ברוך הוא, שלא זו בלבד שקיבלנו עלינו את התורה, אלא התייצבנו כאיש אחד בלב אחד להיות עבדים לה' יתברך, שזו היתה כל תכלית יציאת מצרים, כמאמר הכתוב: "כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים" (ויקרא כ"ה נ"ה), וכתב הנצי"ב מוולוז'ין בהעמק דבר (שם) וז"ל: כי לי בני ישראל עבדים, שנשתעבדו לי בקבלת התורה.

וכן כתב בשו"ת בית הלוי (דרוש י"ז) וז"ל: וכבר ראיתי קושיא זו כתובה על ספר ושכחתי מקומו, ותירץ שהרי הכל מודים שיכול אדם למכור עצמו לעבד, ויהיה מחויב לעשות לרבו כל מה שיצווהו, שבזה אינו רק מקבל עליו חיוב, אלא מקנה גופו לרבו, וכיון דנעשה הגוף של רבו ממילא מחויב לעשות כל מה שיצווהו, וזה היה כוונת ישראל באומרים נעשה ונשמע. והביא מ"ש במכילתא עה"פ "והייתם לי סגולה מכל העמים", שתהיו קנוי ים לי ועוסקים בתורה, כלומר שיהיה גופם ועצמותם קנוי לעבודתו יתברך, ובהו יהיו שונים מכל העמים שהם קנויים לו, וכשאמרו ישראל נעשה ונשמע הקנו גופם לעבודתו יתברך כמאמר הכתוב "ישראל עבדי אתה", ומשום הכי הועיל אע"פ שבעת הקבלה לא ידעו כל מה שכתוב בתורה.

ועוד נראה לבאר ולומר שבאמירת עם ישראל "נעשה ונשמע" הם המליכו ישראל את הקב"ה עליהם, וממילא לא היה כאן קניין של אפילו מצוה אחת או תרי"ג מצוות, או קיום על התורה בכללות, אלא זה הייתה קבלת מלכותו של הבורא יתברך מלך מלכי המלכים הקב"ה,

ויש לעיין כיצד הועיל מה שאמרו עם ישראל "נעשה ונשמע", והשתבחו בזה לדורי דורות ולנצח נצחים, והרי כתב הרמב"ם בהלכות מכירה (פרק כ"א ה"ג) וז"ל: אבל האומר לחבירו כל מה שיש בבית זה אני מוכר לך בכך וכך וכל מה שיש בתיבה זו אני מוכר לך בכך וכך או בשק הזה אני מוכר לך בכך וכך ורצה הלוקח ומשך אין כאן קניין שלא סמכה דעתו של לוקח שהרי אינו יודע מה שיש בו אם תבן או זהב ואין זה אלא כמשחק בקוביא וכן כל היוצא בזה. וכן כתב המגיד משנה בשם רב האי גאון בספר המקח.

וכן פסק מרן בשולחן ערוך (ח"מ סימן ר"ט ס"ב) וז"ל: אבל האומר לחבירו כל מה שיש בבית זה אני מוכר לך בכך וכך וכל מה שיש בתיבה זו או בשק זה אני מוכר לך בכך וכך ורצה הלוקח ומשך אין כאן קניין שלא סמכה דעתו של לוקח שהרי אינו יודע מה שיש בו אם תבן או זהב ואין זה אלא כמשחק בקוביא וכן כל כיוצא בזה.

והסמ"ע והש"ך (שם) נחלקו באופן שגם המוכר והקונה לא יודעים מה יש שם, לדעת הסמ"ע קנה, ולדעת הש"ך גם בזה לא קנה, אבל במקרה שהמוכר יודע והקונה אינו יודע, לכו"ע לא קנה, וא"כ צ"ל מכיוון שבמתן תורה שהקב"ה יודע מה כתיב בה, וישראל אינם יודעים ואומרים "נעשה ונשמע", היאך הועיל ותפס דיבור קדוש זה, והלא יש כאן חיסרון בגמירות דעת?

ואולי אפשר לומר שאמירת נעשה ונשמע לא הייתה רק קבלה על קיום התורה, אלא בראש ובראשונה היא אמירה של הננו לך לעבדים, ובאמירה זו קיבלו על עצמם עול תורה, ויודעים היו קבלתם שהיא מסירות נפש

"שכל לומדי תורה דומים לאכלוש
דמחזא שהבטלה גורמת להם שכחה
וכובד איברים".

ועפ"י צ"ל דהנה אם יבוא חולה
הנמצא בסכנה לבית המרקחת כדי לקנות
תרופה למכתו, ויניחו לו אותה בתוך ארגז סגור
ומסוגר, והוא לא יודע מה סוג התרופה, מה
המינון וכו', אבל יודע הוא בוודאי שהתרופה
שנמצאת בארגז היא תציל אותו ממיתה, הלא
בוודאי שיש כאן גמירות דעת לקניין, אפילו
שאינו יודע היאך נראית התרופה ומה פרטיה,
כך גם עם ישראל במתן תורה, הגיעו להכרה
שלולא התורה אין להם חיים, והתורה להם
סם חיים וכאוויר לנשימה שבלעדיה אין להם
חיים, ממילא היה גמירות דעת מוחלטת במה
שהכריזו קבל עם ועדה ואמרו "נעשה ונשמע"
ובדרך נוספת נ"ל שמכיון שמעמד מתן תורה
היה כחופה בין ישראל להקב"ה, שהשי"ת
הראה את עצמו כחתן נגד כלה שהם כלל עם
ישראל, והכי אמרינן בקרא: "וארשתיך לי
לעולם" (הושע ב') שהקב"ה אירס את כלל
ישראל על ידי התורה, דכתיב "תורה ציוה לנו
משה מורשה" ואמרו חז"ל בגמרא במסכת
ברכות (דף נז ע"א) אל תקרי מורשה אלא
מאורסה.

וכתב התשב"ץ (סימן תס"ד תס"ה) בשם רבו
המהר"ם מרוטנבורג זצ"ל, שכל מנהגי חתן
וכלה למדין ממתן תורה, שכל אותן אירוסין
ונישואין וכתובה שעשה הקב"ה לישראל, כך
גם אנו עושים בחופה וקידושין. וכתב הטור
(ח"מ ר"ז) בשם הרא"ש בגמרא במסכת
נדרים (פ"ג סימן י') וכן בשו"ת הרא"ש (כלל
ל"ד סימן ב') וכן תוספות בגמרא במסכת ב"מ
(דף סו ע"א ד"ה מניומל) וכן הביאו מרן
בשולחן ערוך (ח"מ ר"ז סעיף ט"ז) שקנס
שעושים בשידוכין לקנס החוזר בו לא הוי
אסמכתא, כי כדאי הוא שיתחייב החוזר בו
בקנס לדמי הבושת שבייש את חברו. ועפ"י
נוכל להבין דמהני גם קבלת אמירת נעשה
ונשמע.

ואולם יש לעיין בתירוץ זה עפ"י מה שכתב
הש"ך (בסימן ר"ט) דעיקר הבעיה בקונה דבר
שאינו ידוע, לא מטעם דהוי אסמכתא ממש,
אלא שיש כאן חיסרון בגמירות דעת, כיון
שאינו יודע מה קונה, והוא סבור שזה כך וכך,
ומה שכתב מרן בשולחן ערוך (שם) שהוא
כאסמכתא, אינו אלא לשון שאול. וקשה לומר
שאמירת "נעשה ונשמע" לא הועילה לחלות
קיום התורה כולה, אלא רק לקבלת קנסות
וקללות שבה באם לא יקיימוה, וצ"ע.

ממילא עם ישראל התחייבו לקיים את כל
התורה ומצוותיה, ולקיים רצון השי"ת גם מה
שלא מפורש בתורה, וכן כתב המדרש שמות
רבה (פרק מ"ב): כיון שבאו לסיני וקבלו
עליהם מלכותו של הקב"ה וענו כולם קול אחד
ואמרו כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע. וכן כתב
רש"י במגילת שיר השירים רבה (פרק ג') "ביום
חתונתו" יום מתן תורה שעם ישראל עטרוהו
להם למלך וקיבלו את עולו.

ועוד נראה לומר שבאמירת "נעשה ונשמע"
קיבלו עם ישראל עליהם את הדבקות
בהשי"ת, והוא ע"פ מה שכתב הזוהר הקדוש
(רעיא מהימנא כי תצא דף רע"ח): שכל התרי"ג
מצוות שנתנו לישראל להיות להם חלק בה',
כמו שנאמר: "כי חלק ה' עמו" (דברים ל"ב)
שכל התרי"ג מצוות מכשירים את האדם
לתכלית הגדולה של התדבקות בשכינה, ולכן
כאשר עם ישראל אמרו נעשה ונשמע, לא היה
כאן שום קבלה על דבר שאינו ידוע או לא
קצוב, אלא קבלה על עצם ההידבקות בהשי"ת.

ועוד נ"ל על פי מה שכתב המהרש"א בגמרא
במסכת שבת (דף פח ע"ב): במה שאמרו שמשה
רבינו בעלותו למרום התיירא שמא ישרפוהו
בהבל שבפיהם, שאין הכוונה שמלאכי השרת
ישרפוהו וימיתוהו באש, אלא ינצחוהו בהבל
פיהם, בתשובתם, שכיון שהוא יצור אנוש מגוף
חומרי, אינו ראוי לקבל את התורה! ועל זה
השיבו הקב"ה אחוז בכסא כבודי, שלמרות
שהאדם מוטבע בחומר הגוף, מ"מ מצד שהוא
אחוז בכסא כבודי, שנשמות הצדיקים צורות
בצור החיים תחת כסא הכבוד, מוכן לקבל
דברים הרוחניים ומושכלים גם דברים
נסתרים. לפי"ז צ"ב הלשון "ישרפוני" בהבל
שבפיהם, צריך היה משה לומר שמא ינצחוני
בהבל שבפיהם? ונראה שכוונת משה היתה,
שאילו לא תתקבל תשובתו, וינצחוהו
המלאכים בהבל תשובתם, ולא יקבל את
התורה, שווה לו הדבר כאילו השליכוהו לכבשן
האש ונשרף בהבל שבפיהם! כי למה לו חיים
לולא תורתנו הקדושה, כך היתה יראתו
ותחושתו של משה רבינו, וכן כתב האור החיים
הקדוש: אם היו בני אדם מרגישים טוב
התורה, היו משתגעים ומתלהטים אחריה, ולא
היה נחשב בעיניהם כמלוא עולם, כסף וזהב, כי
התורה כוללת כל הטובות שבעולם. ובגמרא
במסכת בבא מציעא (דף ע"ז) איתא: פועלים
שסיימו מלאכתם באמצע היום, ונשארו
בטלים ממלאכתם, והבטלה קשה להן,
מקבלים שכר מושלם, כאכלושי דמחזא,
ופירש רש"י: כלומר סבלים, והרמב"ם מפרש
עובדי אדמה, שדרכן לטרוח הרבה ואם לא
עוסקים במלאכה יחלו.

וכתב הרא"ש (שם סימן ג') בשם רבינו יואל
ז"ל: דהא הדין מלמד, שהתלמידים חלו והיה
בטל ממלאכתו, מקבל שכר מושלם,

11. האם ייתכן שהיו אנשים מבני ישראל אשר לא היו במתן תורה?

מהאופן שבו פירש את הפסוקים, ניתן לכאורה להסיק שהוא סובר שיתרו בא לאחר מתן תורה וז"ל רש"י: "אף אנו יודעין שבמדבר היו, אלא בשבחו של יתרו דבר הכתוב, שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר, מקום תהו, לשמוע דברי תורה" (שמות יח ה) וכן כתב רש"י: "למשוך את לבו לקרבו לתורה" (יח ח) וכן כתב רש"י: "על כל הטובה - טובת המן והבאר והתורה" (יח ט)

בהמשך דבריו מתייחס רש"י לשתי הדעות החולקות לגבי זמן ביאת יתרו. הפסוקים הפותחים את עצת יתרו לגבי מינוי שרי אלפים ושרי מאות שישפטו את עם ישראל (שם יח ג), פותחים במילים "ויהי ממחרת". מפשט הפסוקים משמע שמדובר על היום שלאחר ביאת יתרו למחנה ישראל. אולם, רש"י פירש אחרת: מוצאי יום הכיפורים היה, כך שנינו בספרי. ומהו ממחרת, למחרת רדתו מן ההר. ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכיפורים, שהרי קודם מתן תורה אי אפשר לומר (פסוק טז) "והודעתי את חקי וגו'", ומשנתנה תורה עד יום הכיפורים לא ישב משה לשפוט את העם, שהרי בשבעה עשר בתמוז ירד ושב את הלוחות, ולמחרת עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביום הכיפורים. ואין פרשה זו כתובה כסדר, שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שניה. אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא, שילוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שניה, שהרי נאמר כאן (פסוק כז) "וישלח משה את חותנו" ומצינו במסע הדגלים שאמר לו משה (במדבר י כט) "נוסעים אנחנו אל המקום וגו'", (שם לא) אל נא תעזוב אותנו", ואם זו קודם מתן תורה, מששלחו והלך היכן מצינו שחזר? ואם תאמר שם לא נאמר יתרו אלא חובב, ובנו של יתרו היה, הוא חובב הוא יתרו, שהרי כתיב (שופטים ד יא) "מבני חובב חותן משה".

הרא"ם מסביר את בחירתו של רש"י להביא את דברי ר' יהושע ור' אליעזר, מלחמת עמלק וקריעת ים סוף, ולהשמיט את מתן תורה: יש לומר, דקריעת ים סוף ומלחמת עמלק הם קרובים לפשוטו של מקרא, האחד מצד סמיכות והאחד מצד הפלגותו, אבל מתן תורה אין בו לא זה ולא זה, ורש"י ז"ל אינו מביא בפירושו אלא המדרשות הקרובות לפשוטו של מקרא.

דהיינו שסדר האירועים בתורה סומך את ביאת יתרו למלחמת עמלק, וממילא יש יסוד להניח שהגורם ליציאת יתרו לעבר מחנה ישראל הוא מלחמת עמלק. מאידך, הניסים המופלאים שהיו בקריעת ים סוף, יכולים להסביר את הסיבה לרצון של יתרו להידבק לעם ישראל. מנגד, מתן תורה סמוכה לביאת יתרו, אך אחריה, ולכן רש"י לא היה יכול לטעון שביאת יתרו היא תוצאה של מתן תורה.

ולפני שנתחיל לדון בשאלה זו בתחילה ראוי להקדים ולומר: שפרשת יתרו פותחת בסיפור יציאת יתרו אל המדבר והגעתו למחנה ישראל.

בהמשך הפרשה, התורה כתבה את מעמד מתן תורה בהר סיני. בגמרא במסכת זבחים (דף קטז ע"א) נחלקו אמוראים האם סדר האירועים הכתוב בתורה הוא אכן הסדר הנכון, ויתרו הגיע לפני מתן תורה, או שמא הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" חל גם במקרה זה, ויתרו הגיע לאחר מתן תורה: בני ר' חייא ור' יהושע בן לוי, חד אמר: יתרו קודם מתן תורה היה, וחד אמר: יתרו אחר מתן תורה היה!

בהמשך, הגמרא תולה את מחלוקת האמוראים במחלוקת תנאים בביאור הגורם לביאת יתרו אל המדבר. פרשת יתרו, פותחת במילים "וישמע יתרו", והדברים ששמע הם שגרמו לו לצאת אל מחנה ישראל במדבר, ומצאנו מחלוקת תנאים משולשת לגבי מה שמע יתרו: כתנאי: "וישמע יתרו כהן מדין" - מה שמועה שמע ובא ונתגייר? ר' יהושע אומר: מלחמת עמלק שמע ... ר"א המודעי אומר: מתן תורה שמע [ובא ... ר"א אומר: קריעת ים סוף שמע ובא

הגמרא מניחה שיתרו לא הגיע אל המדבר לשם ביקור נימוסים, אלא לשם גיור. לפי ר' אליעזר המודעי, מוכרחים לומר שיתרו הגיע אל המדבר לאחר מתן תורה, שהרי השמועה שגרמה לו לצאת אל המדבר הוא מתן תורה עצמו. השיטות האחרות של ר' יהושע ור' אליעזר, שסוברות שיתרו שמע אירועים שקדמו למתן תורה, יכולות לסבור שיתרו הגיע לפני מתן תורה.

בנוסף, יש לכאורה סתירה בין האמורא בפסוקים בפרשת יתרו, שם כתוב שיתרו חזר לארצו, לנאמר בפסוקים בפרשת בהעלותך, שם כתוב שמשה רבנו ניסה לשכנע את יתרו להישאר עם בני ישראל. בפרשת יתרו כתוב: "וישלח משה את חתנו וילך לו אל ארצו" (שמות יח כז)

ואילו בפרשת בהעלותך כתוב שמשה רבנו ביקש מיתרו להישאר עם בני ישראל במדבר ולהיכנס איתם לארץ ישראל: "ויאמר משה לחבב בן רעואל המדיני חתן משה נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אתנו אתן לכם לכה אתנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל. ואיר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך. ויאמר אל נא תעזוב אותנו כי ידעתי על כן ידעת חנותנו במדבר והיית לנו לעיניים. והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך" (במדבר י כט לב) וצריך להבין אם יתרו חזר אל ארצו בפרשת יתרו, כיצד יתכן שמשה רבינו ביקש ממנו בפרשת בהעלותך להישאר עם בני ישראל?

רש"י בפירושו לתורה לא קבע מפורשות האם יתרו בא לפני או אחרי מתן תורה. אולם,

הכוחות בעולם. הגויים האמינו בריבוי אלים, ובמכות מצרים, כל מכה שה' הביא על הל המצרים פגע רק בפרט מסוים בטבע, כך שיתרו לא ייחס לה' שליטה על העולם כולו.

במלחמת עמלק, שבה העמיד יהושע את השמש (כמדרש חז"ל) המסמלת את השליטה על העולם כולו ולא רק על פרט אחד של הטבע, ובקריעת ים סוף, שם נקרעו כל המים בעולם, והמים מהווים את יסוד החיים בארץ, הדבר הראה שהקב"ה שולט על העולם כולו, וכתוצאה מכך יתרו הבין את שליטתו של ה' – לא רק בפרטים, אלא בעולם בכללותו: הן בשמים והן בארץ. ממשיך המהר"ל ומסביר את שיטתו של ר' אליעזר המודעי שמתן התורה לישוראל גרם ליתרו שיבוא: אמנם לרבי אליעזר המודעי שאמר כי מתן תורה שמע מפני שהוא סובר כי לא די בכך במה שמע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק, שבו לא נודע לו רק כי הוא מושל בתחתונים ובעליונים, וצריך שנודע לו כי אין בלעדיו למעלה מן השמים, והתורה מדרגתה על השמים. אם כן לדעת רבי אליעזר המודעי, לא היה מספיק שיתרו ישתכנע שה' שולט בעולם כולו, הן בעליונים (במלחמת עמלק) הן בתחתונים (בקריעת ים סוף). כדי שיתרו ישתכנע, הוא היה צריך שמעלתו גבוהה ממעלת העולם הזה, ורק אירוע כמתן התורה הקדושה, שמעלתה גבוהה יותר מהעולם הזה, היה יכול לגרום לו לצאת אל בני ישראל ולהצטרף אליהם. לבסוף מסביר המהר"ל מדוע בסוף דבריו לא הזכיר רש"י בפירושו "כל אשר עשה" את קריעת ים סוף: מה שלא זכר קריעת ים סוף, מפני שהוא בכלל הוצאה שזכר אחריו "וכי הוציא".

בניגוד לרא"ם שהסביר שקריעת ים סוף איננה משתלבת בפירוש הפסוק, המהר"ל אומר שקריעת ים סוף מהווה חלק בלתי נפרד מיציאת מצרים, וממילא כבר הוזכרה קריעת ים סוף בפסוק. לבסוף מסביר המהר"ל מדוע לא הזכיר רש"י שיתרו הגיע בגלל ששמע על מתן תורה: ומה שלא כתב כאן (ד"ה וישמע) 'התורה' כמו שפירש לקמן אצל "ויחד יתרו על כל הטובה", שסבירה לרש"י שלא זכר כאן רק הדברים שבשביל זה בא להתגייר כאשר שמע עשה עמהם נפלאות, וכמו כן היה פלא לנצח את עמלק, ומכל שכן לדעת רז"ל שהיה משה מעמיד להם החמה. אבל במתן תורה אין כאן פלא שיבא להתגייר – שידע בזה שהוא יתברך מושל.

במתן תורה לא נעשו ניסים מופלאים, ולכן יתרו לא היה בא עבורם. לכן הדגיש רש"י את שני האירועים שבהם היו ניסים מופלאים שעבורם בא יתרו.

נראה לומר שאין כוונתו של המהר"ל שלא היו ניסים מופלאים במתן תורה, שהרי חז"ל תיארו ניסים גדולים שהיו בעולם בשעת מתן תורה, כוונתו לומר שניסים אלו לא נראו לעולם כולו בשמים ובמים, שהם המייצגים את

כמו כן, הניסים שאירעו במתן תורה כנראה קטנים יותר ביחס לניסים שנעשו בקריעת ים סוף, ולכן יתרו לא היה משתכנע לצאת ממקומו לעבר עם ישראל מניסים יחסית קטנים שאירעו במעמד זה.

לדברי רש"י, מוכרחים לומר שהצעת יתרו למינוי שרי אלפים ושרי מאות באה לאחר מתן תורה, שהרי לפני מתן תורה לא שייך שמשה רבינו ילמד את בני ישראל את התורה והמצוות. נראה לומר לפי רש"י, שלא ניתן לומר שמשה רבינו לימד את המצוות שניתנו במרה, משום שסביר להניח שאת המצוות הללו לימד את בני ישראל במשך פרק הזמן של כחודש וחצי שעבר משהיית בני ישראל במרה ועד להגעתם להר סיני. ממתן תורה ועד שמשה רבינו ירד מהר סיני עם הלוחות השניות, לא היה זמן ללמד את התורה לבני ישראל, ולכן מוכרחים לומר ש"ממחרת" הכתוב בפסוק, פירושו מחרת יום כיפור, היום שבו ירד משה מהר סיני עם הלוחות השניות.

ובעניין המחלוקת לגבי זמן ביאת יתרו, כתב רש"י שגם לפי מי שאומר שיתרו הגיע למחנה ישראל לפני מתן תורה, הוא נשאר עם בני ישראל עד לאחר מתן תורה, ורק בשנה השנייה לצאת בני ישראל ממצרים הוא חזר אל ארצו, כפי שמשופר בספר במדבר.

המהר"ל בספרו גור אריה מסביר את שיטת רש"י באופן שונה: ויש לומר כי כל שאר הנסים היו פרטים, כמו שאמרו החרטומים "אצבע אלוהים היא" (לעיל ח, טו) בכל מכות שהיו במצרים, לפי שהם מכות פרטים, לא נלקה רק מצרים בלבד, והאצבע הוא חלק מן היד, ואין זה הודאה כי הוא יתעלה גדול מכל האלוהים, כי ידוע כי העובדים עבודה זרה גם מייחסים אל העבודה זרה כוחות פרטיות, שזה ממונה על האש, וזה על המים, וזה על דבר זה, וזה על דבר אחר, ואין אחת שאומרים עליה שהיא כללית. לכך במכות פרטיות שהיו במצרים לא גרם שיבוא יתרו להכיר כי הוא יתברך גדול מכל האלוהים, עד שראה מלחמת עמלק וקריעת ים סוף. שמלחמת עמלק היה בשמים, להעמיד החמה לבטל מערכת השמים שהיו העמלקים מחשבים, ולפיכך כתיב (לעיל יז, יב) "עד בא השמש" כמו שפירש רש"י למעלה (שם), ודבר זה אינו נחשב פרטי, כי השמש משמש לכל העולם, והיה נס זה בכלל העולם. וכן קריעת ים סוף היה נחשב בכלל העולם, כי הים הוא יסוד המים, ובשביל זה כל המים נבקעו (רש"י לעיל יד, כא), והיינו כשהיסוד נלקה, דהיינו הים, נלקו עמו כל המים, דומה כשהלב נלקה נלקו עמו כל האיברים, לפי שהלב הוא יסוד לכל האיברים, שכלם מקבלים כח ממנו, כן הים הוא יסוד, ש"כל הנחלים הולכים אל הים וממנו שבים ללכת".

בתחילה מסביר המהר"ל מדוע דווקא קריעת ים סוף ומלחמת עמלק גרמו ליתרו לצאת אל מחנה ישראל, ולא המכות שהיו במצרים. המיוחד שבקריעת ים סוף ומלחמת עמלק הוא שמדובר על מכות שכוללות את כל

הבריאה בעולמות העליונים
ובעולמות התחתונים, כפי שביאר
לפני כן.

הצידה לדרך הסביר באופן אחר את
פירושו של רש"י שפירש שיתרו שמע
רק על מלחמת עמלק וקריעת ים סוף,
ולא מתן תורה:

ויותר נכון כדפירש המהרש"ל ז"ל הטעם דלא
נקט רש"י מתן תורה לפי שאינו מיושב אליבא
דמאן דאמר יתרו בא קודם מתן תורה. אלא
כפי שראינו שדבריו קשים משום שרש"י
לאורך הפסוקים מפרש לכאורה שיתרו בא
לאחר מתן תורה!

בהמשך דבריו ענה גם על השאלה מדוע רש"י
הזכיר את מלחמת עמלק בחלק מהדברים
ובחלק לא, וחילק בין השמועות השונות על
מלחמת עמלק: יש מפרשים שכתב אף על גב
שכבר פירש רש"י מלחמת עמלק בפסוק
ראשון, יש לומר שרצה לומר "ובעמלק" קאי
על שנשבע הקב"ה "מחה אמחה את זכר
עמלק" והראשון קאי אמלחמה ... ולי נראה
שהראשון קאי על שהעמיד עליהם החמה
וערבב השעות אשר על ידי זה נתעורר ובא ופה
רצה לומר בעד ניצחון של מלחמת עמלק, ולא
הייתה זאת כי אם מידת חסד ואמת וטובה
לישראל.

ולפי דבריו, רש"י אמנם כתב רק פעמיים על
מלחמת עמלק, אך הוא לא כפל את הדברים,
אלא בכל פעם הביא התייחסות שונה אל
מלחמת עמלק: אם בתחילה דיבר על המלחמה
עצמה ובפירושו למילים "את כל אשר עשה"
התכוון לשבועה שה' נשבע שימחה את זכר
עמלק, או שההתייחסות הראשונה עוסקת
בהעמדת החמה ובפירושו על המילים "את כל
אשר עשה" התכוון לניצחון במלחמה עצמה.

האבן עזרא התחיל את דבריו בהבאת שיטת רב
סעדיה גאון: והייתה ראויה פרשת "בחדש
השלישי" להיותה כתובה אחר דבר עמלק, כי
שם כתוב "וייסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני",
אם כן למה נכנס דברי יתרו בין שתי הפרשיות?
והגאון אמר: כי יתרו בא אל מדבר סיני לפני
מתן תורה. מיד לאחר מלחמת עמלק, בני
ישראל נסעו אל מדבר סיני, שם הם קיבלו את
התורה. מדוע אם כן הפרשה העוסקת בביאת
יתרו חוצצת בין מלחמת עמלק לבין מעמד הר
סיני? כתב האבן עזרא בשם רב סעדיה גאון
שיתרו הגיע לפני מתן תורה, ועל כן הפרשה
העוסקת בו כתובה לפני מתן תורה.

האבן עזרא חולק על רב סעדיה גאון ומביא
שלוש הוכחות שיתרו בא לאחר מתן תורה: 1.
כאשר יתרו הגיע למחנה ישראל, הוא הקריב
קרבנות על גבי המזבח. לא מוזכר בכתובים
שבנו מזבח מיוחד ליתרו, ומכאן שהקרבת
הקרבנות נעשתה על גבי המזבח שהיה במשכן,
שנבנה לאחר מתן תורה. 2. כתוב שמשא אמר
ליתרו שהוא מלמד את עם ישראל את חוקי ה'
– משמע שהוא לימד את חוקי התורה לאחר
מתן תורה. 3. כתוב שיתרו הגיע אל "הר
האלוהים" – משמע שהגיע אל הר סיני לאחר

שניתנה שם התורה. עד כאן הבאנו את
הדברים על קצה המזלג (ובעזה"י בספרנו
שייצא לאור על פרשיות השבוע נביא את כלל
הדברים באריכות ובעזה"י בטו"ט) נוכל
להתחיל ולדון בשאלה שבה פתחנו.

אחת התעלומות הגדולות ביותר בתורה הינה
ההתעלמות הכמעט מוחלטת מבניו של משה
רבינו. בפרשת השבוע משה רבינו נפגש
ומתאחד עם אשתו ובניו, גרשום ואליעזר.
בניגוד למצופה, אין כל תיאור של התפתחותם
של בניו, חייהם ויחסם עם משה. מעבר לכך,
היה זה טבעי ביותר, אם היו בניו של משה
ממשיכים להנהיג את ישראל או לכל הפחות
היו לוקחים חלק בצורה כלשהי בחיים
הציבוריים של עם ישראל במדבר ובכניסתם
לארץ. השאלה מתעצמת בעקבות התפיסה
ההלכתית הרואה בתפקיד ציבורי "נכס"
העובר בירושה מאב לבנו, אלא אם כן הבן אינו
ראוי או אינו מוכשר לכך. וכך פוסק הרמב"ם
בהלכות מלכים (פ"א ה"ז) וז"ל: "ומאחר
שמושחים המלך הרי זה זוכה לו ולבניו עד
עולם שנאמר "למען יאריך ימים הוא ובניו" ...
ולא המלכות לבדה אלא כל השררות וכל
המנויים בישראל ירושה לבנו ובן בנו עד
עולם..."

"כבר נחלקו רבותינו בפרשה הזאת, יש מהם
אומרים כי קודם מתן-תורה בא יתרו כסדר
הפרשיות, ויש מהן שאמרו שאחר מתן-תורה
בא" – במילים אלו פותח הרמב"ן את פירושו
לפרשת יתרו, ומקור דבריו של הרמב"ן
במכילתא על אתר (פרשה א'), וז"ל: "וישמע
[יתרו] (שמות יח א) – מה שמועה שמע ובא?
מלחמת עמלק... דברי ר' יהושע, ר' אלעזר
המודעי אומר – מתן-תורה שמע ובא... ר'
אליעזר אומר – קריעת ים סוף שמע ובא...
עכ"ל, והובאו דברי המכילתא בגמרא במסכת
זבחים (קטז א) שמוסיפה כי בשאלה זו נחלקו
גם כן בני ר' חייא ור' יהושע בן לוי – יעו"ש,
ובעקבותיהם נחלקו בשאלה זו כל גדולי
הפרשנים על אתר כאשר זה אומר בכה וזה
אומר בכה.

והנה, לפי שיטת ר' אלעזר המודעי וסיעתו
הסוברים שיתרו בא לאחר מתן-תורה יוצא
לכאורה שאשתו ובניו של משה רבינו לא היו
נוכחים במתן-תורה – שהרי הם באו עם יתרו
(להלן פסוק ב'), וזהו דבר שקשה להעלותו על
הדעת – שדווקא אשתו ובניו של משה רבינו לא
יהיו במתן-תורה, או כפי שמנסח זאת רבי
יעקב מוינא (בעלי התוספות על התורה' שמות
יח לג) – "תימא למ"ד דיתרו בא לאחר מתן-
תורה אפשר שבניו לא היו במתן-תורה שבהן
כתב "ובני רחביה רבו למעלה" (דברי-הימים
א' כג יז) וכתב בהן "ואעשה אותך לגוי גדול"
(שמות לב י?)" , וביותר קשה מדוע באמת לא
שלח משה רבינו להביאם ממדין כדי שיהיו
נוכחים במתן-תורה יחד עם כל ישראל?

בהקשר זה יש כאן בנותן טעם להביא את דברי המדרש בבמדבר רבה (כא יד) בפרשת פנחס, וז"ל:

"וידבר משה אל ה' לאמר יפקוד ה'

אלוקי הרוחות וגו'" (במדבר כז טו-טז)...

מה ראה לבקש הדבר הזה אחר סדר נחלות? אלא כיון שירשו בנות צלפחד אביהן אמר משה: הרי השעה שאתבע בה צרכי, אם הבנות יורשות בדין הוא שיירשו בני את כבודי. אמר לו הקב"ה: "נוצר תאנה יאכל פריה" (משלי כז יח), בניך ישבו להם ולא עסקו בתורה (יש לציין שברש"י על אתר ליתא למילים אלו), יהושע שרתך והרבה חלק לך כבוד... הואיל והוא שרתך בכל כוחו כדאי הוא שישמש את ישראל שאינו מאבד שכרו, עכ"ל, ויעויין עוד ב'אבות דר' נתן' (פרק י"ז). ויש לעיין אם יש קשר בין הדברים. וכמובן שכל הדברים הללו רק מחזקים את השאלה - מדוע באמת לא שלח משה רבינו להביא את בניו ממדין כדי שיעמדו על הר סיני? וצע"ג.

המהרי"ל דיסקין שהוסיף בזה תמיהה, הייתכן שלא היו בניו של משה אצל מתן תורה, הלא היו גם כן לויים, ואם לא היו במתן תורה, לא יכלו להיות לויים [לא זכיתי להבין מה כוונתו?]. וע"כ צ"ל דבעת מתן תורה שלח משה רבינו לקרוא אותם ובאו עם אמם, ומסתמא לא היה רוצה יתרו לשלח אותם עד שהבטיח לו משה שיחזירם, וזהו הפירוש וייקח יתרו חותן משה את צפורה אשת משה אחר שילוחיה, דהיינו ששילחה הרבה פעמים היינו שני פעמים, האחד כמו שפירש"י, ועוה"פ כמו שפירשנו, עכ"ד.

וכאשר העלנו את הקושיה בבית המדרש שלנו בגבעת זאב, שמעתי ליישב מת"ח גדול, דהלא ידוע שמטרת השעבוד הייתה בשביל לזכך ולהכין את ישראל לקבלת התורה. ועל כן, כיון שבניו של משה [וכן ציפורה] לא היו בשעבוד מצרים, נמצא שלא הכינו את עצמם לקבלת התורה, ולכן לא יכלו לבוא ולהיות שם במעמד פנים בפנים כמשנ"א אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו, אלא באו אחר כך ושמעו מה שהיה.

ואין להקשות דא"כ הלא כל שבט לוי לא היה בשעבוד, והיאך הכינו עצמם לקבלת התורה, דהרי מצינו שכשבאו משה ובי"ב לשוב למצרים אמר להם אהרן על הראשונים אנו מצטערים וכו', הרי שגם לשבט לוי לא היה שם דבש... ולאחר עיון רב עלז ליבי כי מצאתי את קושיא זו אכן הקשו כבר בעלי התוספות במושב זקנים בפרשת השבוע ז"ל שם: "ועוד הקשה [ר"י מאורליינש], למ"ד יתרו אחר מתן תורה בא, וכי בניו של משה לא קיבלו התורה", ומסיק שם "לכן נראה דודאי יתרו קודם מתן תורה בא" [והביא דבריהם בפירוש הטור על התורה]. ולענ"ד צע"ג.

ומצאתי שעמד על שאלה זו רבינו שלום מנוישטט - הלא הוא המהר"ש רבו של המהרי"ל (הלכות ומנהגי מהר"ש' מכון ירושלים תשנ"ז, 'יחידושים על פירש"י עה"ת לר' דוסא היווני בשם מהר"ש' שמות יח לג), וז"ל: ותימה לאותו מ"ד יתרו אחר מתן-תורה בא אם כן בני משה לא היו בשעת מתן-תורה? ותיקח הרב ר' שלום, שבוודאי... אשת משה ובניו היו בשעת מתן-תורה, ומיד שלחה למדין כדי שיהיו לשם ולא יהיה להם טורח במדבר, [ומיד כשירד משה מן ההר ויתקן כל צרכי ישראל וכשיתחילו הדגלים לנסוע אז ישלח אחריהם ויבואו, עכ"ל.

אמנם, מלבד שמדובר בדוחק גדול מאוד תירוץ זה נסתר לכאורה מן האמור במכילתא להלן, וז"ל: "וייקח יתרו את ציפורה אשת משה אחר שילוחיה" (שמות יח ב)... ר' אלעזר המודעי אומר, מאחר שנפטרה ממנו במאמר - שבשעה שאמר הקב"ה למשה: לך הוצא את עמי בני-ישראל ממצרים... באותה שעה נטל אשתו ושני בניו והיה מוליכם למצרים - שנאמר (שם ד כ) "וייקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור וישב ארצה מצרים", באותה שעה אמר לאהרן - "לך לקראת משה" (שם ה כז), יצא לקראת משה וחבקו ונשקו, אמר לו: משה, היכן היית כל השנים הללו? אמר לו: במדין, אמר לו: מה טף ונשים אלו עמד? אמר לו: אשתי ובני, ולאן אתה מוליכם? למצרים, אמר לו: על הראשונים אנו מצטערים ועכשיו נצטער גם באלו? באותה שעה אמר לציפורה: לכי לבית אביך, ובאותה שעה הלכה לבית אביה ונטלה שני בניה. לכך נאמר "אחר שילוחיה", עכ"ל, חזינן אם כן שלדעת ר' אלעזר המודעי - אשר הוא זה שסובר שיתרו בא לאחר מתן-תורה - אשתו ובניו של משה רבינו שהו במדין מאז ששלחם משה רבינו לשם בבואו למצרים עד עתה כאשר חזרו אליו יחד עם יתרו וזה היה לאחר מתן-תורה וכאמור? וצע"ג.

ומצאתי ביחזקוני (פסוק כ"ח) את הדברים הבאים: "...יש מפרשים כל הפרשה מ"וישמע יתרו" עד "וילך לו אל ארצו" לאחר מתן-תורה... ולפי שיטה זו צריך לומר - גרשום ואליעזר לא עמדו על הר סיני. ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר - שלא הוזכרו מכאן ואילך בשום מקום בתורה". והדברים מבהילים!

ואולי לענ"ד נראה לומר שכוונת היחזקוני היא שמכיוון שבניו של משה רבינו לא זכו להיות במתן תורה הם לא הצליחו להשיג את המעלות הרוחניות שהיה באפשרותם להשיג 'בניך ישבו להם ולא עסקו בתורה' וזה גרם לכך שהם לא נזכרו יותר בתורה, ואין כאן שום 'עונש', ופשוט.

ולגבי אשתו צפורה יתכן שמשה לא ראה צורך להביא כיון שממילא גם אילו הייתה נוכחת במעמד הר סיני לא הייתה מקבלת חלות של יהודי אלא של גיורת שהרי לא הייתה מזרע ישראל.

התורה נקנית במסירות נפש

אומרת הגמרא במסכת שבת (דף פ"ח ע"ב): כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה, פרוח נשמתו של ישראל... הוריד הקב"ה טל שעתיד להחיות בו מתים והחיה אותם. שואל ה"שפת אמת" לכאורה לשם מה היה צורך בזה, הלא יכול היה הקב"ה הכל יכול לעשות שלא תצא נשמתם. אלא כדי לרמוז להם, שכל דבר הקשור עם יהדות ותורה צריך למסירות נפש בבחינת "יצאה נשמתם"!!!

וביאר האדמו"ר מגור בעל הלב שמחה זצ"ל על הכתוב (שמות י"ט ד') "ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי", ובתרגום יונתן: "עוד בהיותכם ממצרים העליתי אתכם על כנפי נשרים, ובאתם אל מקום הקודש והמקדש לערוך שם את קרבן הפסח, ומשם הקרבתי אתכם לקבל את התורה הקדושה". ולכאורה י"ל אם כבר עמדו ברגליהם בירושלים על הר הבית מדוע החזירם הקב"ה מצרימה לקיים בהם שוב "ציאת מצרים", ולא השאירם שם להיות יושבים בארץ זבת חלב ודבש על מי מנוחות - בקבלת התורה בארץ ישראל. אלא מכאן, כי לא כך היא דרכה של תורה וא"א "לקבל את התורה" מתוך שובה ונחת, ורק ע"י יגיעה וטורח הדרך היו ראויים לקבל ולהשיג את התורה, לעלות מעלה מעלה בהר ה' ולקום במקום קדשו.

ובזה ביאר האדמו"ר מגור בעל הפני מנחם זצ"ל את המנהג להפסיק את הבחור החתן בעת דרשתו בסעודת ה"בר מצוה" בשירה ובזמרה, ואח"כ ממשיך בדרשתו כבתחילה, ללמד שיעסקו בתורה אפילו בשעה שהם מסובבים ב"מפריעים" ה"מזמרים" בסמוך אליהם כל מיני זמירות שונים ומשונים.

12. האם ישראל שמעו את כל עשרת הדיברות מפי הקב"ה?

(דברים ד ט יג). בהמשך הפרשה (פרק ה), לאחר פירוט עשרת הדיברות, כתוב "את הדברים האלה דיבר ה'... קול גדול ולא יסף", ולאחר מכן מסופר שעם ישראל פנו אל משה וביקשו שהוא זה שידבר עימם ולא ה', ומשה מסר להם שה' נעתר לבקשתם. וגם מכאן מבואר שרק לאחר שנאמרו עשרת הדיברות לישראל, הם פנו אל משה בבקשה שהוא זה שיצוה אותם: "את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל קול גדול ולא יסף ויכתבם על שני לוחות אבנים וייתנם אלי... ועתה למה נמות כי תאכילנו האש הגדולה הזאת אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלוהינו עוד ומתנו... קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלוהינו ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלוהינו..."

בגמרא במסכת מכות (דף כג ע"ב) מובאים דברי רב המנונא, שלמד מהגימטריה של המילה 'תורה' (=611) אשר בפסוק 'תורה צוה לנו משה', ששני הדיברות הראשונים שנאמרו לישראל בסיני, נאמרו ישירות על ידי ה', ולכן משה לא היה צריך למסור אותן לישראל: "אמר רב המנונא: מאי קרא? 'תורה צוה לנו משה מורשה' 'תורה' בגימטריה שית מאה וחד סרי הוי! 'אנכי' ו'לא יהיה לך' מפי הגבורה שמענום".

וכיוצא בזה דורשת הגמרא במסכת הוריות (דף ח ע"א): "דבי רבי תנא, אמר קרא: 'אשר דבר ה' אל משה', וכתוב: 'אשר צוה ה' אליכם ביד משה', איזו היא מצוה שהיא בדיבורו של הקדוש ברוך הוא, וצוה על ידי משה? הוי אומר: זו עבודת כוכבים, דתנא רבי ישמעאל: 'אנכי' ו'לא יהיה לך' מפי הגבורה שמענום".

במספר מקומות בתורה מבואר שכל עשרת הדיברות נאמרו לישראל, ורק לאחר מעמד הר סיני ביקשו ישראל משה שהוא יצווה להם את המצוות במקום ה', כדי שלא ימותו משמיעת "קול אלוהים חיים מדבר מתוך האש". בפרשת השבוע נאמר: "ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמע ואל ידבר עמנו פן נמות. ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלוהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. ויעמוד העם מרחוק ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלוהים" (כ טו יח) מהפסוקים מבואר לאחר תיאור ציווי עשרת הדיברות, מסופר שבעקבות הקולות והמראות המייראים שליוו את מעמד הר סיני, התרחקו עם ישראל מהר סיני, וביקשו משה שמעתה הוא ידבר עימם ולא ה'. משה הרגיע אותם שלא ימותו אלא הם יתמלאו יראת ה' מהמעמד, אך נעתר לבקשתם ונכנס אל הערפל שעטה את הר סיני כדי לשמוע את דברי ה' ולמסור לעם. ומבואר מכך שבקשת העם שמשה ידבר עימם ולא ה', הייתה לאחר סיום מעמד הר סיני ולא במהלכו.

בפרשת ואתחנן משה מזכיר לישראל את מעמד הר סיני ומצווה אותם לזכור אותו תמיד ולהיזהר לא לשכוח אותו. בתוך הדברים משה אומר לישראל שה' אמר להם את "עשרת הדברים", ומבואר שה' אמר לישראל את כל העשרה: "רק הישמר לך ושמור נפשך מאוד... יום אשר עמדת לפני ה' אלוהיך בחורב... ותקרבון ותעמוד תחת ההר וההר בוער באש... ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים ויכתבם על שני לוחות אבנים"

דברות אמרו ישראל למשה שאינם מסוגלים לשמוע, ומשם משה המשיך: "את כל הדברים האלה – פרש'':

מלמד שאמר הקדוש ברוך הוא את כל הדברות בדבור אחד, מה שאי אפשר לו לאדם לומר כן. אם כן מה תלמוד לומר עוד 'אנכי' ולא יהיה לך? מלמד שחזר ופירש כל דבור ודבור בפני עצמו. פי' א"כ שהקב"ה אמר כל עשרת הדברות – מה ת"ל עוד אנכי ולא יהיה לך – כלומר מפני מה נשנו, ומשני – מלמד שחזר ופי' על כל דבור וכו', – כלומר בתחילה אמר הקדוש ברוך הוא בבת אחת ובדבור אחד ולא הבינו ישראל, ומה שנשנו מלמד שחזר המפרש ופי' כל דבור ודבור בפני עצמו, כדי שיבינו ישראל. 'אנכי' ולא יהיה לך' חזר ופי' הקדוש ברוך הוא, ולא היה להם יכולת לסבול ולשמוע מפיו יותר, כד"א דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלוהים פן נמות. וכן אמרו רבותינו: 'אנכי' ולא יהיה לך' מפי הגבורה שמענו. בא משה וחזר ופי' משם ואילך כל דבור ודבור בפני עצמו. ונראים הדברים, שהרי מליצת דברות 'אנכי' ולא יהיה לך' משמע כאדם המדבר על עצמו, והשאר כאדם המדבר על אחרים. כדכתיב לא תשא את שם ה' אלוהיך, ולא כתיב את שמי. כי ששת ימים עשה ה' ולא כתיב עשיתי וכן השאר. ומה שפרש' מלמד שחזר ופי' קאי אהקב"ה וקאי אמשה פי' כל אחד ואחד חזר ופירש חלקו מהדברות כמו שפי'.

וכ"כ הר"ן בדרשותיו, דרוש חמישי, והוסיף ובאר שבשני הדברות הראשונים הגיעו ישראל למדרגת נבואתו של משה רבנו וקיבלו את הנבואה בדרגה הגבוהה ביותר. ואף שלא היו ראויים לכך מצד מדרגתם, עשה ה' שיקבלו את הנבואה בעצמם ולא דרך תיווך של משה, כדי שאם בעתיד יקום נביא ויטען שצריך לעבוד ע"ז, תוכחש נבואתו אל מול עדותם של כל ישראל ששמעו את ה' בעצמו מזהיר על כך: "וכן מצינו במעמד הר סיני שזכו כל ישראל להשגה עצומה, עד שבשתי הדברות הראשונות לא הוצרכו שיגיד משה אליהם, כי הם השיגו כמו שהשיגו משה, שכן אמר במכות: דרש רבי שמלאי – שש מאות ושלוש עשרה מצות נאמרו למשה בסיני, אמר רב הונא: מאי קראה? – 'תורה צוה לנו משה', 'תורה' בגימטריה הכי הו', תורה שית מאה וחד סר הווין, 'אנכי' ולא יהיה לך' מפי הגבורה שמענו. כבר ביארו שאלו השני המאמרים השיגו אותן כל ישראל בבירור בלא חידה, וזו באמת מדרגה גדולה בנביאים שתהא נבואתם מבוארת, כאשר העיד השם יתברך על אדון כל הנביאים ומראה ולא בחידות.

ועם היות שלא היו כלל ישראל שלמי החכמה והמידות, השיגו עתה כל ישראל זאת ההשגה לקיום התורה, שאילו לא השיגו הם בנבואה, הלא כאשר יגיד משה להם מה שצווה מאתו יתברך, לא הייתה האמונה שלמה במשה, כי לא אימת דבריו אלא

מדרש זה מובא גם בפסיקתא זוטרתא (שמות יתרו כ) דכתיב: "אלו עשרת הדברות [החרות על לוחות האבנים, אבנים ספיר] היו, והמכתב מכתב אלוהים היה. מנין אותיות של עשרת הדברות הם שש מאות ושלוש עשרה, כנגד שש מאות ושלוש עשרה מצות, שנתנו לנו על ידי משה רבינו? שנאמר: 'תורה צווה לנו משה' – תורה תרי"א, ואנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו."

במדרש שיר השירים רבה (פרשה א) מובאת מחלוקת בין חכמים לרבי יהושע בן לוי, כאשר לדעת חכמים כל עשרת הדברות נאמרו על ידי ה' לישראל, ואילו לדעת רבי יהושע בן לוי רק שני הדברות הראשונים נאמרו על ידי ה', ואת השאר שמעו מפי משה. ומבאר שעל אף שהפסוק 'דבר אתה עמנו ונשמעה' כתוב רק לאחר כל עשרת הדברות, 'אין מוקדם ומאוחר בתורה'. עוד מובא שם שגם דעת רבי עזריה ורבי יהודה בר סימון כדעת רבי יהושע בן לוי: "דבר אחר: 'פן תשכח את הדברים' – שני דבורים שמעו ישראל מפי הקדוש ברוך הוא, רבי יהושע בן לוי אמר: טעמין דרבנן – אחר כל הדברות כתיב 'דבר אתה עמנו ונשמעה'. מה עבד לה רבי יהושע בן לוי? פליג, שאין מוקדם ומאוחר בתורה. או אינו מדבר 'דבר אתה עמנו ונשמעה' אלא לאחר שנים ושלושה דברות? ר' עזריה ורבי יהודה ברבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי תפיסו שטתיה, אמרי: כתוב 'תורה צווה לנו משה' כל התורה כולה שש מאות ושלוש עשרה מצות היו, בגימטריה 'תורה' עולה שש מאות ואחת עשרה מצות דבר עמנו משה, ברם 'אנכי' ולא יהיה לך' לא שמענו מפי משה אלא מפי הקדוש ברוך הוא."

רש"י על שמות (יט ט), מביא את דרשת חז"ל במסכת מכות, ומבין ממנה שאת שאר הדברות אכן לא שמעו ישראל ישירות מה': "משה ידבר – כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות לישראל, שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא 'אנכי' ולא יהיה לך', והקב"ה מסייעו לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע."

אמנם בהמשך (שם כ, א) מביא רש"י את מדרש מכילתא דרבי ישמעאל שעשרת הדברות נאמרו לישראל על ידי ה' בבת אחת, ואחר כך פורשו אחד אחד. ואם כן מבואר שגם לדעת רש"י, ישראל שמעו את כל הדברות מאת ה' בבת אחת, אלא שלאחר מכן שמעו שוב שניים מפי ה' ואת השאר מפי משה: "את כל הדברים האלה – מלמד שאמר הקדוש ברוך הוא עשרת הדברות בדבור אחד, מה שאי אפשר לאדם לומר כן. אם כן מה תלמוד לומר עוד אנכי ולא יהיה לך, שחזר ופירש על כל דבור ודבור בפני עצמו."

וכ"כ החזקוני (שם כ א) ובאר שמתחילה אמר ה' את כל הדברות יחד לישראל, אך כיוון שאמרם הכל יחד, לא הבינו, כי אין האזון מסוגלת לשמוע כמה דברים יחד, ולכן חזר ופירט דיבר אחר דיבר, ואחר שני

כפי מה שראינו באותותיו, ואם יקום נביא אחד וינגד דבריו וייתן אות או מופת,

היינו צריכין להעריך אותות משה עם אותותיו, ותהיה התורה בספק.

אבל עכשיו שראינו בעינינו השגת משה, וכי השגנו אנחנו עמו, ונתבררה אצלנו השגתו והשגתו, אין אנו צריכים לנבואתו אות או מופת.

וכיון שנתבררה לנו נבואתו שהיא אמת, ושהוא נתנבא שזאת התורה לא תשתנה לעולם, לא נביט לדברי המדבר בהפך, שכבר נתברר לנו ביאור שלם שהוא משקר ומתנבא מה שלא שמע. ולכן בהיות יסוד תורתנו השגה עצומה שהשיגה אבותינו, היה רצון השם יתברך שיזכו כולם לאותה מדרגה במעמד ההוא, אף על פי שהיו שם הרבה שלא היו ראויים אליה.

כיוצא בזה כתב רבי אליהו מזרחי (במדבר טו כב): "אשר דבר ה' אל משה 'אנכי' ו'לא יהיה לך' מפי הגבורה שמענו." "אחת דבר אלוהים שנים זו שמעתי." בפרק שני דהוריות: "דבי רבי ישמעאל תנא: 'וכי תשגו ולא תעשו' בעבודה זרה הכתוב מדבר, דאמר קרא 'אשר דבר ה' אל משה', וכתוב 'את כל אשר צווה ה' אליכם ביד משה', איזו היא מצוה שהיא בדבור הקדוש ברוך הוא וצווה ע"י משה? הוי אומר – זו עבודה זרה. דתנא דבי רבי ישמעאל: 'אנכי ו'לא יהיה לך' מפי הגבורה שמענו." ופרש"י ז"ל: "כתוב 'את כל אשר צווה ה' אליכם ביד משה', דמשמע שצווה על ידי משה, וכתוב 'את כל אשר דבר ה'", דמשמע שהייתה בדבור של הקדוש ברוך הוא, כלומר ששמעו ישראל מפיו, כשדבר למשה. איזו היא מצוה שהייתה בדבורו של הקדוש ברוך הוא, והייתה גם על ידי משה, הוי אומר זו עבודה זרה ד'אנכי' ו'לא יהיה לך' מפי הגבורה שמענו, דהיינו ששמעו אותם

בדבורו של הקדוש ברוך הוא וגם צווה בה על ידי משה במקומות הרבה, כגון 'לא תשתחוה לאל אחר', דלא שמעו אותו אלא מפי משה".

ומה שאמר "אחת דבר אלוהים שנים זו שמעתי", נראה לי שכונת הרב בזה להביא ראיה לדברי רז"ל במה שאמרו: 'אנכי' ו'לא יהיה לך' מפי הגבורה שמענו, דמקרא ד"אחת דבר אלוהים שנים זו שמעתי" משמע שמאותו דבור שדבר אלוהים במעמד הר סיני, דכתיב "וידבר אלוהים את כל הדברים האלה לאמר", שבו נכללו כל הדברות, כמו שדרשו רז"ל שאמרן כלן בדבור אחד, לא שמענו מהם רק השניים, שהם "אנכי" ו"לא יהיה", אבל השאר מפי משה רבינו שמענו ולא מפי הגבורה, כדכתיב: 'דבר אתה עמנו ונשמעה, ואל ידבר עמנו אלוהים פן נמות'.

בספר הליקוטים לרבנו הארי ז"ל (תהלים סב ד"ה) כתב: 'אחת', כותב שישראל שמעו מפי ה' את כל עשרת הדברות בבת אחת, ואחר כך בפירוט רק את שני הדברות הראשונים: "אחת דיבר אלוהים, שנים זו שמענו וכו'. פי', הקב"ה דבר כל העשר דברות בדיבור אחד, מה שאין כן כח בבשר ודם, וזהו 'וידבר אלוהים את כל הדברים האלה לאמר', כלומר כאחד ובדיבור אחד. אבל ישראל לא שמעו באזניהם כי אם שתי דברות לבד, שהם 'אנכי' ו'לא יהיה לך', וזהו שנים זו שמענו וכו'. וזה מה שאמרו רז"ל 'אנכי' ו'לא יהיה לך' מפי הגבורה שמענו, וזהו 'ישקני מנשיקות פיהו' – מיעוט רבים שנים. והם ה' דברות. ולפי שלא יכלו לסבול, אמרו למשה: רצוננו לראות מלכנו ולשמוע מפיו. ואחר שראו שאין בהם כח כמשה רבנו עליו השלום, אמרו: דבר אתה עמנו ונשמעה, ואל ידבר עמנו אלוהים וכו'.

דעת הרמב"ם שגם את שני הדיברות הראשונים לא שמעו ישראל מה' ישירות אלא רק את קול ה'

בתורה גם כן 'בעבור ישמע העם בדברי וגו'', מורה כי הדבור היה לו, והם ישמעו הקול ההוא העצום לא הבדל הדברים. ועל שמע הקול ההוא העצום אמר 'כשמעכם את הקול', ואמר 'קול דברים אתם שומעים', ולא אמר 'דברים אתם שומעים', וכל מה שבא משמע הדברים, אמנם הנרצה בו שמע הקול, ומשה הוא אשר ישמע הדברים ויספרם להם, זהו הנראה מן התורה ומרוב דברי החז"ל, אלא שיש להם גם כן מאמר כתוב בהרבה מקומות מן המדרשות והוא בתלמוד גם כן, והוא אמרם 'אנכי' ו'לא יהיה לך' מפי הגבורה שמענו, רוצים בזה שהם הגיעו אליהם כמו שהגיעו למרע"ה, ולא היה מרע"ה מגיעם אליהם, וזה ששני אלו השורשים, ר"ל מציאות האל יתברך, והיותו אחד, אמנם יושג בעיון האנושי וכל מה שידוע במופת, משפט הנביא בו ומשפט כל מי שידעהו שווה, אין יתרון, ולא נודעו שני השורשים האלה מצד הנבואה לבד, אמרה

הרמב"ם במורה נבוכים (ב לג) מבאר שישראל לא הגיעו לדרגת משה רבנו לשמוע בעצמם את דברי ה' כפי ששמע הוא, אלא בשני הדברות הראשונים שמעו את קול ה', כלומר דיבור בלתי מובן להם, בלא הבדל מילים, אלא קול אחד רציף של כל מילות שני הדברות הראשונים, ומשה באר להם את דברי ה' בחילוק המילים. ובשמונה הדברות הנוספים משה עלה שנית להר סיני לשמוע מה' אותם, ואז ירד ואמר אותם לישראל, ובלשונו של הרמב"ם: "יתבאר לי שבמעמד הר סיני לא היה המגיע למשה מגיע לכל ישראל, אבל הדבור למשה לבדו ע"ה, ולזה בא ספור עשרת הדברות כלו ספור היחיד הנפרד, והוא עליו השלום ירד לתחתית ההר ויגד לבני אדם מה ששמע, אמרה התורה: 'אנכי עומד בין ה' וביניכם', ואמר ג"כ: 'משה ידבר והאלוהים יענו בקול'. ובביאור אמרו במכילתא, כי כל דבור ודבור היה משיבו להם כמו ששמע, וכתוב

מאמרם 'ותאמרו הן הראנו ה' אלוהינו... ועתה למה נמות וגו' קרב אתה וגו', ובא הוא הנכבד מכל נולד שנית, וקבל שאר הדברות אחת אחת וירד למטה להר וישמיעם אותם במראה ההוא הגדול, והם יראו האש וישמעו הקולות אשר הם קולות וברקים ברעם וקול שופר חזק. וכל מה שתמצאנו מזיכרון שמע קולות רבים, כמ"ש 'וכל העם רואים את הקולות וגו'', אמנם הם קול השופר ורעם וכיוצא בהם, אמנם קול ה' – רוצה לומר הקול הנברא אשר ממנו הובן הדבור – לא שמעוהו אלא פעם אחת לבד, כמו שאמרה התורה וכמו שבארו החכמים במקום אשר העירותיך עליו, והוא הקול אשר יצאה נשמתם בשמעו והשיגו בו שתי הדברות הראשונות."

התורה אתה הראת לדעת וגו', אמנם שאר הדברות הם מכת המפורסמות והמקובלות לא מכת המושכלות, ועם כל מה שזכרו גם כן מן העניין ההוא היוצא מן הכתובים ודברי החכמים הוא שלא שמעו כל ישראל במעמד ההוא אלא קול אחד לבד פעם אחת, והוא המאמר אשר השיג משה וכל ישראל ממנו 'אנכי ולא יהיה לך', והשמיעו להם משה רבינו בדברו בהבדל אותיות נשמעות, וכבר זכרו החכמים ז"ל זה וסמכוהו לאמרו אחת דבר אלוהים שתיים זו שמענו, ובארו בראש מדרש חזית שהם לא שמעו מאמר אחר מאתו יתעלה, וכתוב בתורה קול גדול ולא יסף, ואחר שמוע הקול ההוא הראשון היה מה שזכר מיראתם מן העניין ופחדם הגדול, וכל שספר

הסברים שכל עשרת הדיברות נאמרו על ידי הקב"ה

רבינו בחיי (שמות כ א) מביא את מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן, ונשמע מדבריו שנוטה לדעת הרמב"ן: "ודע כי דעת הרמב"ם ז"ל במעמד הר סיני בפרק ל"ג מן החלק השני מספרו, שהקול העצום ששמעו ישראל היה נברא, ושמעוהו בלא הבדל אותיות, ולא שמעוהו כי אם פעם אחת וזה בשתי דברות ראשונות, ועל זה אמרה תורה: "קול גדול ולא יסף", וכתב: "כשמעכם את הקול", וכתב: "קול דברים אתם שומעים", "קול דברים", ולא דברים, וזה שכתוב: "בעבור ישמע העם בדברי עמך", באורו ישמע העם הקול והדבור שיהיה עמך, וכן אמרו רז"ל: "אנכי ולא יהיה לך" מפי הגבורה שמענו. וזהו ההבדל שבין משה לישראל – ישראל שומעין קול דברים ומשה שומע הדברים, ועל כן היה משה משמיע להם בהבדל אותיות, ממה שכתוב: "אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה'", כלומר שתי דברות ראשונות שהשתגם ממנו ולא שמעתם אותם בהבדל אותיות... ואחר ששמעו הקול בשתיים ראשונות שם פרחו נשמתם כענין שכתוב: "נפשי יצאה בדברו", והיו חושבים שיוסיפו עוד לשמוע הקול ופחדו מאד ואמרו למשה: "ועתה למה נמות וגו'", "קרב אתה ושמע" וגו' "דבר אתה עמנו ונשמעה" וגו', ומשה היה שומע כל הדברות אחת אל אחת ומשמיע להם. וזהו שכתוב: "משה ידבר והאלוהים יענו בקול". נמצאת למד כי שתיים ראשונות ישראל שמעו הקול כמשה, אלא שישראל שמעוהו בלא הבדל אותיות ומשה בהבדל אותיות, אמנם הדברות הנשארות לא שמעו כלל מפי ה' והיו להם מקובלות מצד נבואתו של משה כמו שאר המצות, וכן אמרו בתחילת שיר השירים רבה: "תורה צוה לנו משה", מצות כמניין תורה, "אנכי ולא יהיה לך" מפי הגבורה שמעו, שהרי בשמיעת קול אחד השיגו שתי הדברות וזהו שכתוב: "אחת דבר אלוהים שתיים זו שמעתי". זו היא דעת הרב המורה ז"ל.

הרמב"ן (שמות כ ז) מביא את קושיית הראב"ע על דרשת חז"ל, ומיישב שישראל אכן שמעו את כל עשרת הדברות מפי ה', אלא שאת השניים הראשונים הבינו מה' עצמו, כדי שאת שתי המצוות העיקריות בתורה ישמעו מפי ה' עצמו כנביאים, ואת שאר הדברות שמעו מה' אך לא הבינו, ומשה היה צריך לבאר להם ובלשנו של הרמב"ן: "והנה לשון הכתוב הזה 'את שם ה' אלוהיך', כאלו משה ידבר, וכן בכל הדברות אחרי כן, ובשנים הפסוקים הראשונים השם ידבר אנכי, אשר הוצאתיך, על פני, כי אנכי, לאוהבי ולשומרי מצותי. ומפני זה אמרו רבותינו ז"ל: 'אנכי ולא יהיה לך' מפי הגבורה שמענו, שהם עיקר הכל. ורבי אברהם הקשה, כי הכתוב אמר: 'וידבר אלוהים את כל הדברים האלה', ומפורש מזה 'את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם', ושם כתוב עוד 'ויכתבם על שני לוחות אבנים', כי כאשר אמרם אל כל קהלכם כן כתבם על הלוחות.

ואני אפרש לך קבלת רבותינו: בוודאי שכל עשרת הדברות שמעו כל ישראל מפי אלוהים, כפשוטו של כתוב. אבל בשני הדברות הראשונות היו שומעים הדבור ומבינים אותו ממנו כאשר יבין אותם משה, ועל כן ידבר עמהם כאשר ידבר האדון אל עבדו, כמו שהזכרתי. ומכאן ואילך בשאר הדברות ישמעו קול הדבור ולא יבינו אותו, ויצטרך משה לתרגם להם כל דבור ודבור עד שיבינו אותו ממש. וכך הם מפרשים משה ידבר והאלוהים יענו בקול. ועל כן היו בהם דברי ה' עם משה שיאמר להם כן. והכוונה הייתה בזה כדי שיהיו כלם נביאים באמונת ה' ובאיסור ע"ז, כאשר פירשתי, לפי שהם העיקר לכל התורה והמצות, כמו שאמר הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים. אבל בשאר הדברות יקבלו מפי משה ביאורן עם שמיעתם קול הדברים, ובשאר המצות יאמינו במשה בכל".

אבל דעת הרמב"ן ז"ל כי כל עשרת הדברות שמעו ישראל מפי ה', וזה טעם: "וידבר אלוהים את כל הדברים האלה", וכן הזכיר משה במשנה תורה: "את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם", וכתב: "ויכתבם על שני לוחות אבנים", למדנו כי כאשר אמר אל "כל קהלכם" כן כתבם על הלוחות.

ומה שאמרו רז"ל: "אנכי ולא יהיה לך" מפי הגבורה שמעו, שהמובן ממנו ששאר דברות

לא שמעו מפי הגבורה, הוא כי מלת שמעו כוללת שמיעת אזן ממה שכתוב: "אזן שומעת תוכחת חיים", וכוללת הבנת הלב, ממה שכתוב: "לב שמע", ולא הייתה לישראל שמיעה והבנה מפי הגבורה כי אם בשתיים ראשונות, והשאר שמעו מפי ה' אבל לא הבינו אותם, ולכך הוצרך משה להבינם להם, הוא שאמר: "אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה'", וזהו באור הכתוב: "משה ידבר והאלוהים יענו בקול", כלומר מה שהאלוהים יענו בקול משה ידבר לישראל, ולשון עניה זו התחלה כלשון: "ויען איוב", עניה שהקדים הדבור, כך כתב הוא ז"ל הדברים.

הסוברים שאת כל עשרת הדיברות שמעו ישראל מה', אך מדיבר שלישי ה' פנה אל משה

פני', כי אנכי ה' אלוהיך אל קנא, 'אלוהי ולשומרי מצותי'; אבל מדבור 'לא תשא' ואילך – הכל בא בלשון נסתר, בכל הדברים אשר היה משה מדבר אליהם מפי השם, אמר 'לא תשא את שם ה' אלוהיך לשווא, כי לא ינקה ה' את אשר יישא את שמו לשווא'. ולא אמר 'ולא אנקה', ויישא את שמי. וכן אמר כי ששת ימים עשה ה', וינח ביום השביעי, 'על כן ברך ה' את יום השבת', ולא אמר 'עשיתי' 'ברכתי' 'קדשתי', וכן כולם. וזה יורה על ההבדל שיש בין 'אנכי' ו'לא יהיה לך' לזולתם מן הדברות, כי 'אנכי' ו'לא יהיה לך' שמעו מפי השם מבלי אמצעות משה, ושאר הדברות היו שומעים את הקול אומר אותם למשה, ומשה חוזר ומבאר אותם להם, ועל כן באו בלשון נסתר כמו שאמרנו.

ולזה אמרו 'אנכי' ו'לא יהיה לך' מפי הגבורה שמעו, כלומר כי שתי אלו הדברות אחר שאמרם השם יתברך בעצמו לישראל פנים בפנים בלי אמצעות משה, אין כח ביד שום נביא לומר דבר כנגדם, ולא להחלישם בשום ענין, ואפילו בהוראת שעה. ולזה אמרו: 'מפי הגבורה שמעו', ולא אמרו 'מפי הקדוש ברוך הוא שמעו', כאלו בארו שהנאמר על פי נביא יש כח ביד נביא לבטלם אם בהוראת שעה ואם לפי מה שיהיה העניין נותן, כירמיה שבטל מנין החדשים מניסן. אבל הנאמר לאדם על פי השם בלי אמצעות נביא, אין כח ביד נביא לבטלם ואפילו בהוראת שעה. וזהו שאמרו, שהנביא האומר לעבוד עבודה זרה אפילו לשעה – אין שומעין לו. אבל אם יאמר שנחלל שבת או שנעבור על אחת מן המצוות בהוראת שעה או בעניין שלא יהרוס שרשי הדת – ראוי שנשמע לו, משום שנאמר: 'אליו תשמעון'. ואם יאמר 'השם צונו שתתפללו לכוכב פלוני או למלאך פלוני להיות אמצעי בינו וביניכם' – לא נאבה לו ולא נשמע אליו, לפי שזה כנגד 'אנכי' ו'לא יהיה לך' ששמעו מפי הגבורה. ואי אפשר לשום נביא לשמוע אל נביא אחר לבטל מה שמעו הוא בעצמו מפי השם, כמו שבארנו בתחילת זה הפרק.

רבי יוסף אלבו בספר העיקרים (ג יח) מבאר שאת שני הדברות הראשונים שמעו ישראל ישירות מה', ואת שמונת הדברות האחרים שמעו את ה' אומר אותם למשה, ומשה צווה אותם להם. וזאת משום שה' רצה שישראל ישמעו את שני הדברות הראשונים מפי ה' עצמו, וכך גם אם יבוא נביא ויאמר להם לעבוד עבודה זרה – לא ישמעו לו, כי הם עצמם שמעו מה' שהוא אלוהיהם, ודברו דוחה דברי כל נביא שיבוא להכחיש זאת. אך את שאר המצוות, ששמעו ישראל ממשה, יכול נביא אחר בעתיד לסתור כהוראת שעה ובלשונו של בעל ספר העיקרים: "ואולם הנאמר לאדם על פי נביא כבר אפשר שיבא לו על פי נביא צווי הפכי לראשון. ולזה רצה השם יתברך שישמעו כל ישראל מפי עשרת הדברות, כדי שלא יהיה כח ביד שום נביא לבטלם לא כלם ולא מקצתם, כמו שהעיד הכתוב על זה בפירוש ואמר: את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם בהר וגו', ויכתבם על שני לוחות אבנים וייתנם אלי.

אבל מה שצריך עיון בזה הוא מה שנמצא לרבותינו ז"ל בסוף מכות, שאמרו 'אנכי' ו'לא יהיה לך' מפי הגבורה שמעו. והוא דבר של תימה, שהרי הכתוב אומר 'וייתן ה' אלי את שני לוחות האבנים כתובים באצבע אלוהים, ועליהם ככל הדברים אשר דבר ה' עמכם בהר מתוך האש ביום הקהל', וכתוב גם כן 'ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון את עשרת הדברים אשר דבר ה' אליכם בהר מתוך האש ביום הקהל וייתנם ה' אלי'. שידמה מכל זה מפורש שכל עשרת הדברות שנכתבו בלוחות נאמרו לכלל ישראל, ואיך יאמרו הם כי 'אנכי' ו'לא יהיה לך' שמעו מפי הגבורה ולא זולתם מן הדברות?

ואמנם ההפך שבין 'אנכי' ו'לא יהיה לך' לזולתם משאר הדברות, הוא כי 'אנכי' ו'לא יהיה לך' שמעו ישראל מפי השם מבלי אמצעות משה, ועל כן באו כלם בלשון מדבר בעדו, 'אנכי ה' אלוהיך', 'לא יהיה לך אלוהים אחרים על

י'בעבור ישמע העם בדברי עמך',
ואמר הרמב"ם ז"ל כי מכל אלה יורה
כי הדבור היה לו, והם ישמעו
הקול העצום ההוא לא הבדל
דברים, ושעל שמיעת הקול העצום
ההוא אמר: 'בשמעכם את הקול',
ואמר: 'קול דברים אתם שומעים',
ולא אמר 'דברים אתם שומעים'.

ומאד ייפלא בעיני אחרי העיון בדבריו של
הרמב"ם ז"ל, שמה שהביא ראיה ממה
שנאמר: 'קול דברים אתם שומעים', ולא אמר
'דברים אתם שומעים', שכנראה שקול הברה
היה הנשמע, לא חיתוך דברים. אם כן, לפי
דבריו גם מה שנאמר 'וישמע ה' את קול
דברכם בדברכם אלי', גם שם לא שמע הקב"ה
דברי ישראל, רק קול הברה, כיון שנאמר
'וישמע ה' את קול דברכם' ולא נאמר 'וישמע
ה' לדברכם', וכן 'שמעתי את קול דברי העם
הזה, היטיבו אשר דברי'. וכן 'וישמע ה' את קול
דברכם ויקצוף וגו'". ועוד, הלא בהדיא נאמר:
'מן השמים השמיעך קולו ודבריו שמעת', ועוד,
באשר רצה להכריח ולהביא ראיה שלא שמעו
חיתוך דברים, כיון שלא נאמר 'דברים אתם
שומעים' למה לא יכריח הפך זה? שאם לא
שמעו רק קול הברה, הוזה ליה למיימר 'קול
אתם שומעים', ולמה אמר 'קול דברים'...

ועוד ייפלא על הרמב"ם ז"ל, שאם קול הברה
לבד שמעו, לא דברים, הלזה יאמר 'פנים בפנים
דבר ה' עמכם'?! וכן נאמר 'את הדברים האלה
דבר ה' אל כל קהלכם', וכן 'עשרת הדברים
אשר דבר ה' אליכם מתוך האש'. ועוד, אם לא
היו שומעים רק קול הברה, מה זאת שנאמר:
'וגם בד' יאמינו לעולם'?! כי מי אמר להם מה
היה דבר ה', אחרי שלא היו שומעים הדברים?

אבל יתכן לדעתי ודאי שכל עשרת הדברות
כולם שמעו הדברים ממש מפיו של הקב"ה
אות באות, ויתיישבו כל הכתובים, וגם
מאמרם ז"ל שאמרו 'אנכי ולא יהיה לך מפי
הגבורה שמענום'. ואמשיל לך משל, שכאשר
מלך עצום ונורא יצווה לאדם לאמר: עשה כך
וכך, אין ספק שהאיש ההוא מגודל מוראו יהיה
חרד ונרתע לאחוריו, אבל אם המלך ההוא
יאמר למשנה שלו: אמור לפלוני שיעשה כך
וכך, עם היות שהפלוני ההוא שומע דברי המלך
הנורא ההוא מאחורי הגדר, ושמצוותו למשנה
היא עליו, עם כל זה כיון שדבורו הוא עם
משנהו ולא עמו, לנוכח לא תמשך לו כל כך
מורא וחרדה.

והנה העניין היה שתחלה השמיעם הקול
העצום והנורא ההוא, עד שיתפרסם להם שאי
אפשר לקול אשר כזה להיותו נמשך משום
נברא מן הנבראים, ולכן אמרו 'את קולו
שמענו', שלא יתכן שיאמר האדם 'קולו של
ראובן שמעתי', אם לא היה מכיר בקולו קודם
לכן. ולפיכך השמיעם קול ההברה לבד, כדי
שיכירו את קולו היותו באותו ההפלה מן
העוצם, ואחר כך בחיתוך דברים אות באות

וכן כתב בשו"ת הרדב"ז (ב תתיז) וז"ל:
'ולעניין אשר שאלת עלה דהא דאמרינן 'אנכי'
וילא יהיה לך' מפי הגבורה שמענום, אם היא
שמיעה ממש, וא"כ תהיה מעלת כולם כמעלת
מרע"ה, והוא דבר מתמיה שיהיו המון העם
יגיעו למדרגה זו שלא הגיעו אליה שאר
הנביאים. ואם העניין הוא שהדיבר היה למשה,
וישראל שומעין, פשט הכתובים מורים הפך
זה, דכתיב: 'פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר',
כמו שנאמר במשה 'ודבר ה' אל משה פנים אל
פנים' וגומר.

תשובה: דברי הרמב"ם ז"ל פ"ח מטין כפי
הזה אחרון אשר כתבת, וק"ל. אם כן מה הפרש
בין שתי הדברות לשאר הדברות? שהרי בכולם
כתיב 'אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא
להגיד לכם את דבר ה'! ותו, ד'פנים בפנים' לא
משמע הכי, כאשר כתבת. אלא הנכון בזה דכל
הקהל שמעו מפי הגבורה 'אנכי' ולא יהיה לך',
ולא שהגיעו כולם למדרגת מרע"ה, אלא לפי
שעה זכו למדרגה זו כמו שמצינו כמה בני אדם
זוכין לראיית המלאכים אעפ"י שלא הגיעו
למדרגת הנבואה, והיא נקראת 'גלוי עיניים'
אצל בעלי הסוד. כן העניין הזה, אעפ"י שלא
היו נביאים כמשה, זכו לשמוע 'אנכי' ולא יהיה
לך' מפי הגבורה כאשר זכו לראיית הקולות
אשר אינו בשכל האנושי לראות את הנשמע,
שהקול היוצא היה מצטייר באוויר עד שרואים
אותו בעין, וכן היו שומעין הדבור יוצא מפי
הגבורה אעפ"י שלא הגיעו למדרגת הנבואה
כמשה. וכן מוכיח הכתוב 'דבר אתה עמנו
ונשמעה ואל ידבר עמנו אלוהים פן נמות',
משמע שדבר עמהם ממש כללות הדברים –
'אנכי' ולא יהיה לך' מפי הגבורה שמעו מדבר
עמהם, והבינו אותם מפי הגבורה, והגיעו
למדרגת הנבואה, ושאר הדברות שמעו שהוא
מדבר עם משה, ומשה מדבר אליהם ומבאר
להם כל דבור ודבור, ובזה יתיישבו הכתובים.
הנל"ד כתבתי".

רבנו אליעזר אשכנזי בספרו מעשי ה' (יתרו ו')
חולק על הרמב"ם, ומבאר שבתחילה ה'
השמיע לישראל את קולו כדי שיכירו שזהו קול
ה' ויתרגלו בו. אחר כך אמר להם את שני
הדברות הראשונים ישירות, בגוף ראשון, אך
הם לא יכלו לעמוד בחרדה וביראה שה' פונה
אליהם ישירות, וביקשו ממשה שמכאן ואילך
הוא יצווה אותם. ולכן את שמונה הדברות
הנוספים אמר ה' למשה – וישראל שמעו את
קולו – ואחר כך משה אמר אותם לישראל:
'ובעניין אומרו: הנה אנכי בא אליך בעב הענן,
בעבור ישמע העם בדברי עמך, כתב הרמב"ם
ז"ל ספר המורה (ח"ב פל"ג) לעניין מעמד הר
סיני כי הדבור היה מגיע למשה לבדו, והרבה
לו ראיות על זה מהפסוקים. תחלה הביא
מאמרו 'אנכי עומד בין ה' וביניכם', וכן הביא
ראיה מאמרו: משה ידבר והאלוהים יענו
בקול". וכן הביא מה שאמרו ז"ל במכילתא:
'כל דבור ודבור היה משיבו להם'. וכן הביא
ראיה ממה שנאמר כאן:

אמר להם לנוכח, לא על ידי משה, השני דברות, דהיינו 'אנכי' ו'לא יהיה לך', וזהו שאמרו רז"ל 'מפי הגבורה שמענו', רוצה לומר פה אל פה לנוכח.

מפיו של הקדוש ברוך הוא אות באות, ויתיישבו כל הכתובים וגם מאמרם ז"ל שאמרו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו. ואמשול לך משל... עכ"ל.

גם הרש"ר הירש מבאר שעם ישראל שמעו מפי ה' את שני הדברות הראשונים בצורה ישירה, אך אז ראו שאין בידם כח לשמוע את קול ה' במישרין, וביקשו ממשה שה' יצווה אותו את שאר הדברות ויצווה אותם להם. ולכן מהדיבר השלישי ועד העשירי הם שמעו את ה' מצווה את משה לומר להם.

"בספרי אמרו ש"אשר – דבר ה' אל – משה" איננו משפט זיקה אל "את כל – המצות האלה", אלא "אשר – דבר ה' אל – משה" מצטרף לאמור בהמשך: "את כל – אשר צווה וגו', "מן – היום אשר צווה וגו'; וצירוף כל הביטויים האלה מהווה את התוכן הממצה של "כל – המצות האלה". שכן בניגוד אל "אשר צווה ה' אליכם ביד – משה" הרי פירוש "אשר – דבר ה' אל – משה" איננו: מאמרי ה' שנמסרו לנו על ידי משה, אלא זה פירוש הביטוי: דברים שנודעו לנו כמצוות – מיד כאשר ה' אמר אותם אל משה. הרי אלו שני הדיברות הראשונים של עשרת הדיברות – אנכי ולא יהיה לך – ש"מפי הגבורה שמענו". שני הדיברות האלה נאמרו בפנייה ישירה אל כל נפש בישראל – "אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך", "לא יהיה לך וגו' על – פני" וגו' – וכל אדם מישראל שמע אותם במישרין. ואילו בשאר הדיברות ה' מדבר על עצמו בגוף נסתר; נמצא שהוא אומר אותם למשה באותה לשון שבה יחזור עליהם משה בפני העם. בשני הדיברות הראשונים נודע לנו כי – ידבר אלוהים את – האדם וחי"; בשאר הדיברות נודע לנו שה' בחר במשה כמתווך שיוודע לנו את מצוותיו. ואף על פי שנאמר "את – הדברים האלה דבר ה' אל – כל – קהלכם" – ומכאן ששמענו בסיני את כל עשרת הדיברות – הרי רק שני הדיברות הראשונים נאמרו בפנייה ישירה אל העם; ולפיכך רק הם התגברו על העם בכח עז עד שלא היה יכול לעמוד בעוצמת פנייתו הישירה של ה'; ולפיכך ביקש העם את תיווכו של משה לכל המשך מתן התורה (דברים ה, יט – כד; ראה באר שבע להוריות ח ע"א). לפי זה, הרי "אשר – דבר ה' אל – משה" כולל רק את "אנכי" ו"לא יהיה לך", שנתקבלו במישרין מפי ה', ואילו "את כל" וגו' "ביד – משה" כולל את שאר הדיברות ואת שאר כל המצוות שנמסרו לנו על ידי משה בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה; ו"מן – היום" וגו', כולל את כל מה שה' אמר עבורנו לאדם, לנח, לאבות ולנביאים – לפני זמן משה ולאחריו.

וכאשר אמרו 'דבר אתה עמנו ונשמעה', הנה אמר הקב"ה למשה הדברות האחרות, והם שומעים כל עשרת הדברות בחיתוך הדברים ברורים מפיו של הקב"ה, אבל השמונה לא היה מדבר עמהם לנוכח, וזהו שנאמר כאן 'למען ישמע העם בדברי עמך', שהכוונה לומר שכשאדבר עמך והם ישמעו הדברים, לא יחרדו, אבל ישמעו היטב כיון שאני מדבר עמך, באופן שהדבור באמצעות משה היה כדי שישמעו הדברים מפיו של הקב"ה יותר בביאור, בלתי מבוכה מחמת היראה. וזהו שנאמר גם כך 'יאמינו', שכאשר ישמעו שאני אומר לך, ואתר ציר נאמן אומר להם הדברים כפי מה שאני אומרם לך, יכירו בנאמנותך, אחרי שישמעו ממש הדברים מפיו יתברך כשידבר עם משה. וזהו שאמרו במכילתא: כל דבור ודבור היה משיבו להם, שרוצה לומר – עם היות שהם כבר היו שומעים הדבור מפיו של הקב"ה שהיה אומר למשה, כבר היה משיבו להם שנים. כי לא יכול לומר 'משיבו' אם לא שמעו הדבור קודם. ובדרכנו זה, יצדק מה שנאמר 'עשרת הדברים אשר דבר ה' אליכם מתוך האש', שכל עשרת הדברות שמעו באופן שקודם לכן השמיעם קול עצום ונורא, כדי שיכירו את קולו כאשר ישמעו הדברים, ואח"כ דבר עמהם לנוכח השתי דברות, שעליהם נאמר 'פנים בפנים דבר ה' עמכם' רוצה לומר לנכח לכם ממש דבר, והשמונה היה מדבר נגד משה שיאמר להם, ועל זה נאמר 'אנכי עומד בין ה' וביניכם', כי לא היה שם רק עמידה ביניהם שלא יהיו הדברים לנכח להם, אבל היו שומעים כולם.

והביאו באר שבע (לרבי יששכר בער איילנבורג, נולד בשנת ה'ש"ל) בגמרא במסכת הוריות (דף ח ע"א) וז"ל: "הגה"ה. 'אנכי' ו'לא יהיה לך' מפי הגבורה שמענו. יצא לו כיון שהן נאמרין בלשון מדבר בעדו, משמע שהמדבר היה השם בעצמו ובכבודו, והשאר נאמרין בלשון נסתר, משמע ששמעו מפי משה. אבל קשה, שהרי כתיב: עשרת הדברים אשר דבר ה' אליכם מתוך האש, הרי משמע שכל עשרת הדברות שמעו מפי הגבורה. וראיתי פירושים שונים ליישב מאמר זה, והמחור בעיני הוא מה שפירש הגאון מה"ר אליעזר אשכנזי ז"ל במעשי ה' (ח"ב, מעשי תורה פ"ו), וז"ל: ודאי שכל עשרת הדברות כולם שמעו הדברים ממש

היה לו לומר לנו בפומבי, כמו שהיה הפומבי בשעת מתן תורה, שנתן לנו השם יתברך עשרת הדברות, הכוללים תרי"ג מצוות פומבי, והראם שמה נביאו הנאמן, כל מה שיאמר להם אחר כך בפרטי המצוות שיאמינו לו, וזהו 'הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם [בדברי עמך] וגם בך יאמינו לעולם'... ואם היה כדברי הרמב"ם שלא שמעו חיתוך אותיות רק קול בעלמא, אם כן לא היה חס ושלום תועלת הנזכר לעיל יוצא מזה. ופשטי פסוקים סותרים דברי הרמב"ם, שאומר 'השמע עם קול אלוהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי' (דברים ד, לג), הרי מבואר בהדיא ששמעו הקול והדיבור.

וזה לשון עבודת הקודש: ולהורות עוד על זה אמר אחר עשרת הדברות 'את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם', עכ"ל. והנה מתחלה שמעו כולם עשרת הדברות נאמרים בדיבור אחד, ואחר כך חזר שנית ופרט עשרת הדברות, כל אחד בפני עצמו, ולא יכלו ישראל לסבול ביותר, ואמרו למשה רבינו ע"ה 'דבר אתה עמנו'. ובחזרת שנית הדברות לא שמענו מפי הקדוש ברוך הוא רק 'אנכי', ולא יהיה לך, וזה שאמרו רבותינו ז"ל: 'אנכי ולא יהיה לך' מפי הגבורה שמענו. אבל מכל מקום שמעו כולם את עשרת הדברות כשנאמרו בדיבור אחד, וכבר כתבתי לעיל טעמים על זה למה נאמרו בדיבור אחד.

רבי שניאור זלמן מלאדי האדמו"ר הזקן שנה את הדברים בספרו 'תורה אור' (פרשת ויחי יב) וז"ל: "ואלו שלש מדרגות מכוונות נגד שלש מדרגות כ"ב אותיות התורה כמו שכתבתי, כי גם אלו שלש תמצא בנתינת התורה, דהיינו עשרת הדברות תמצא שם בחינת עשרה, ובחינת י"ב, ובחינת י"ד. בחינת עשרה הם עשרת הדברות. ובחינת י"ב מתחלה הגיד השם יתברך עשרת הדברות בדבור אחד, כמו שאמרו רבותינו ז"ל: 'אנכי ולא יהיה לך' (שמות כ, ב – ג) מפי הגבורה שמענו. דיש להקשות הלא כל הדברות שמענו מפי הגבורה, דהרי כולם בדיבור אחד נאמרו, אלא דברי רבותינו ז"ל הם כשחזר הקדוש ברוך הוא ופרטם, אז שמענו אלו השתי דברות, נמצא שמענו מתחילה עשרה בכלל, ואחר כך בפרט עוד שתיים, הרי בחינת י"ב. וכמו שיש י"ב שבטים, והתולדות מהם דהיינו תולדות יוסף שהוא יעקב שהם שנים, כן תולדות הלוחות הם שנים, דהיינו תורה שבכתב ותורה שבעל פה, כי הכל נרמז בעשרת הדברות, הרי בחינת י"ד, והיא הי"ד החזקה של משה רבינו ע"ה אשר קבל התורה מסיני."

הסוברים שה' אמר את כל עשרת הדברות לישראל בבת אחת, ואז חזר על שני הדברות הראשונים בעצמו ומשה השלים את שאר השמונה

בשל"ה במסכת שבועות פרק תורה אור (קצד – קצו) מביא את דעת הרמב"ם וכותב שרבים חלקו עליו, וגם השל"ה עצמו חולק עליו, וסובר שישראל שמעו את כל עשרת הדברות מפי ה', כיוון שעשרת הדברות כוללות בתמצית את כל תרי"ג המצוות, ורצה ה' שישראל ישמעו מפיו עצמו את כל תמצית תרי"ג מצוות, ומתוך כך יאמינו בנבואת משה שמפרט להם את תרי"ג המצוות בשלמותן. אלא שכדי ליישב זאת עם מאמר חז"ל שרק השניים הראשונים נאמרו ישירות מפי ה', מבאר השל"ה שתחילה אמר ה' לישראל את כל עשרת הדברות בבת אחת, ואחר כך שב ופרט להם דיבר דיבר, ואז אחרי שני דברות ישראל לא יכלו לשמוע יותר מפי ה' ישירות, וביקשו לשמוע את השאר ממשה וז"ל: ולשלמות העניין הנזכר לעיל, יש צורך להאריך ולהודיע מעלת מקבלי התורה, ומעלת כל דור ודור שהיו שם, וקיבל כל אחד חלקו. הרב המורה ז"ל בפרק ל"ג חלק ב' מספרו (מורה נבוכים), [כתב] שהקול ההוא העצם אשר השיגו ישראל, ובו ניתנה התורה, היה נברא כו'. ואסור לשמוע הדברים, אלא הקול הוא קול ידו"ד, מן השמים השמיע את קולו... וכבר הכו על קדקודו חכמי האמת גם בזה (קצה).

ובעבודת הקודש (חלק סתרי תורה פרק לג) האריך מאוד בסתירת דבריו. והאמונה אשר תכון לעד, והיא כי כל עשרת הדברות הגיעו לישראל כמו שהגיעו למשה רבינו ע"ה. כי הרצון היה לקיום האמונה שיהיו כל ישראל נביאים בכל התורה בכלל, ולא יצטרכו בה לשום אמצעי. וזה כי עשרת הדברות כסוגים לכל תרי"ג מצוות, והם כללים היוצאים מהם, והם שרשים ועיקרים לכל תרי"ג מצוות, והם ענפים המתפשטים מהם, ולהורות על זה באו בהם תרי"ג אותיות, עד 'אשר לרעך' (שמות כ, יד) ולא עד בכלל.

וכן האריך הסמ"ג בהקדמת העשיין, שהשמיע הקדוש ברוך הוא לכל ישראל, וכולן באו למדרגת הנבואה ושמעו בעצמם בלי אמצעי, כי צפה הקדוש ברוך הוא שעתידין לעמוד נביאי שקר, ויטעו את העולם בדתות מזויפות, על כן השמיע הקדוש ברוך הוא בפומבי, וכל הנשמעות היו שם, כדי שאם יבא איזה [גוי או ישמעאל] וירצה לשנות הדת, נאמר לו שקר אתה דובר. דאם חפץ השם יתברך בזה,

הסוברים שכל עשרת הדיברות נאמרו על ידי הקב"ה

לקבל יותר מעשרת הדברות". הרי שאת עשרת הדברות כולם שמעו מפי ה': "ויאמרו אל משה: דבר אתה עמנו ונשמעה."

בפסיקתא זוטרתא (שמות כ טז) מבואר שהפסוק "דבר אתה עמנו ונשמעה" נאמר לאחר עשרת הדברות, "מגיד שלא היה בהן כח

מגיד שלא היה בהן כח לקבל יותר מעשר הדברות. שנאמר: אם יוספים אנחנו לשמוע וגו'.

וכן מבואר ביתר הרחבה במדרש ילקוט שמעוני (יתרו רמז שא) וז"ל:

"ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה – מגיד שלא היה להן כח לקבל אלא עשרת הדברות, שנאמר: 'אם יוספים אנחנו וגו' לא אוסף לשמוע את קול וגו' אלא קרב אתה ושמע'. מאותה שעה זכו ישראל להעמיד מהן נביאים, שנאמר: 'נביא אקים להם', נביא אני עתיד להעמיד מהן, אלא שקדמו הן בזכות, שנאמר: 'ויאמר ה' אלי הטיבו וגו'', אשרי בני אדם שהמקום הודה לדבריהם."

כן הוא במכילתא דרבי ישמעאל (יתרו, מסכתא דבחדש פרשה ט) וז"ל: "ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה. מגיד שלא היה בהם כח לקבל יותר מעשרת הדברות, שנאמר: 'אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלוהינו עוד ומתנו'. אלא 'קרב אתה ושמע'. מאותה שעה זכו ישראל להעמיד מהם המקום נביאים, שנאמר: 'נביא אקים להם' – נביא עתיד אני להעמיד מהם, אלא שקדמו הם בזכות, שנאמר: 'ויאמר ה' אלי הטיבו אשר דברו'; אשרי בני אדם שהמקום הודה לדבריהם."

לע"ל הבאנו את המחלוקת המובאת במדרש שיר השירים רבה (א) בין חכמים לרבי יהושע בן לוי בשאלה אם כל עשרת הדברות נאמרו לישראל מפי ה', או רק השניים הראשונים. ודעת חכמים שכל עשרת הדברות נאמרו על ידי ה' וז"ל: "דבר אחר: 'פן תשכח את הדברים' – שני דבורים שמעו ישראל מפי הקדוש ברוך הוא, רבי יהושע בן לוי אמר: טעמין דרבנין, אחר כל הדברות כתיב 'דבר אתה עמנו ונשמעה'. מה עבד לה רבי יהושע בן לוי? פליג, שאין מוקדם ומאוחר בתורה. או אינו מדבר 'דבר אתה עמנו ונשמעה' אלא לאחר שנים ושלושה דברות? ר' עזריה ורבי יהודה ברבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי תפיסו שטתיה, אמרי: כתוב 'תורה צוה לנו משה', כל התורה כולה שש מאות ושלוש עשרה מצות הוי, בגימטרייה 'תורה' עולה שש מאות ואחת עשרה מצות דבר עמנו משה. ברם 'אנכי ו'לא יהיה לך' לא שמענו מפי משה אלא מפי הקדוש ברוך הוא."

גם הרשב"ם (שמות כ טז) מבאר שכל עשרת הדברות נאמרו לישראל על ידי ה' וז"ל: "ויאמרו אל משה – לאחר ששמעו עשרת הדברים. דבר אתה עמנו – ואלמלא שאמרו כך, יש לומר שהיה אומר להם הקב"ה כל המצות מפיו."

וכן ביאר האבן עזרא (שמות כ א) לאחר שהקשה על השיטה שרק את שני הדברות הראשונים שמעו ישראל מה'. ואת שינוי הלשון בדיבר השלישי ואילך באר בשני אופנים: 1. אחרי שקיבלו את ה' לאלוהיהם רצה ה'

להדגיש: 'לא תשא את שם ה' אלוהיך לשווא', ולכן היה צריך לומר בגוף שלישי. ומתוך כך גם השאר נאמרו בגוף שלישי. 2. כך דרך לשון הקודש לפעמים, שה' מדבר אל ישראל לפעמים בגוף ראשון ולפעמים בשלישי, כפי שנמצאו במקומות אחרים בתורה וז"ל: "יש שאלות קשות בפרשה הזאת. אמרו רבים, כי השנים הדברים לבדם אמר השם. ועדותם, שכתוב בדבור ראשון, 'אנכי ה' אלוהיך', ובשנייה, 'כי אנכי ה' אלוהיך אל קנא', ובשלישי כתוב 'את השם ה' אלוהיך', גם 'את אשר יישא את שמו לשווא', ולא אמר 'שמי', וברביעי 'כי ששת ימים עשה ה' וגו' על כן ברך ה'', ובחמישי אמר 'אשר ה' אלוהיך נותן לך'. ויש לשאול: איך יספר דבור 'אנכי' בעשרת הדברים? כי הוא המצווה, והנה איננו מצות עשה, ולא מצות לא תעשה..."

ועתה אפרש לך השאלות הנזכרות. דע, כי עשרת הדברים, כאשר הם כתובים בפרשה הזאת, השם אמרם כולם, כי כתוב וידבר אלוהים את כל הדברים האלה לאמר. ותחילתם 'אנכי וסופם 'וכל אשר לרעך'. וגם משה אמר כאשר הזכיר עשרת הדברים בשנית, את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם, ואין הפסק ביניהם. ועוד, כאשר נכתבו כולם באצבע אלוהים כן אמרם השם כלם. והעדות, שהביאו, שהכתוב בדבור השלישי, והרביעי, והחמישי, אינו על דרך המדבר. יש להשיב, אחרי שקבלת זה השם להיות לך אלוהים, על כן אמר: 'לא תשא את שם ה' אלוהיך לשווא', גם 'כי ששת ימים עשה ה' וגו', ועוד, כי משפט אנשי לשון הקדש לדבר ככה. כתוב 'לא ילין חלב חגי', ואחריו כתוב 'יתביא בית ה' אלוהיך', ורבים כאלה."

גם הרלב"ג (שמות כ טו) כותב שאת כל עשרת הדברות שמעו ישראל מפי הקב"ה: "ואל ידבר עמנו אלוהים פן נמות – רוצה לומר באמצעות קול הדברים, כי עשרת הדברים שמעו אותם ישראל בזה האופן, והחריד אותם הקול ההוא הנפלא ושאר הנפלאות אשר היו שם."

וכ"כ באריכות רבי יצחק עראמה בספרו עקדת יצחק (דברים שער פט) וביאר שאת כל עשרת הדברות שמעו ישראל מפי ה', ואין קושיה מלשון גוף שלישי כי מצאנו כבר בתורה כעין זה.

והסיבה ששני הדברות הראשונים נאמרו בגוף ראשון והשאר לא, היא שהיות ושני הדברות האלו הם עיקר התורה, וכל שאר המצוות "סמוכים עליהם", לכן אותם אמר ה' לישראל בדרגת נבואה גבוהה יותר, של דיבור ישיר אליהם, אך גם את שאר הדברות אמר הוא עצמו לישראל וז"ל: "סוף דבר, שנים השורשים האלו הם עמודי התווך אשר כל בניין התורה והאמונה נכון עליהם, ואשר כוונם האל יתעלה בשני הדבורים הראשונים 'אנכי ו'לא יהיה לך'.

הקול ההוא הנברא שהיה אמצעי ביניהם ככל השאר לאמר 'אנכי ה' אלוהיך וגו', לא יהיה לך וגו', כי אנכי ה' אלוהיך אל קנא וגו', כי להיותם העקרים אשר כל שאר הדברות והמצות סמוכים עליהם העלה אותם במדרגת ההשגה בבוא הדבור כאלו הקב"ה בכבודו ובעצמו מדבר עמהם פנים בפנים ממש, כלומר כמדבר דברי עצמו אל הנמצא לפניו. ואפשר כי על שם אלו הראשונות החליט על כולם מאמר פנים בפנים כי הוא להם מאמר מיוחד וצודק גם על האחרים כמו שאמרנו.

והנה לפי זה נמצא שכלל המצות נחלק לשלושה חלקים במדרגות השגתם ולמודם. האחד, השני הדבורים הראשונים ששמעו מפי הדבור פנים בפנים לגמרי, והוא כמדבר עצמו אל זולתו אשר לפניו. השני, השמונה דברות ששמעו מפי הדבור גם כן, אבל יצא הקול כאלו הוא אמצעי שמדבר ביניהם. השלישי, שאר כל המצות שהיו על ידי אמצעי ממש הוא משה, רבן של נביאים ע"ה. והנה מטעם השיתוף שנשתתפו השמנה דברות עם שאר כל המצות אשר נצטוו על ידי משה במה שבא הקול בקצתם בלשון אמצעי, כאשר אמרנו, ולא חזר עוד לסגנון הראשון לזה, ראוי שיוכלו כולם יחד במספר אחד. אמנם השנים הראשונים שנתייחד הדבור בהם בסגנון מעולה משניהם, הנה נבדל ממספרים ביתרון ומעלה...

ובמדרש חזית (שיר א') רבי יהושע בן לוי ורבנן, רבי יהושע בן לוי אמר: שני דברות שמעו ישראל מפי הקב"ה 'אנכי' ו'לא יהיה לך' הדא הוא דכתיב 'ישקני מנשיקות פיהו' – מנשיקות ולא כל נשיקות. ורבנן אמרי: כל הדברות שמעו ישראל מפי הקב"ה. רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי טעמן דרבנן, דכתיב אחרי כל הדברות 'דבר אתה עמנו ונשמעה', מה עבד ליה רבי יהושע בן לוי פליג שאין מוקדם ומאוחר בתורה, או אינו מדבר 'דבר אתה עמנו ונשמעה' אלא לאחר שנים או שלושה דברות. רבי עזריה ורבי יהודה ב"ר סימון, רבי יהושע בן לוי תפיס שיטתיה: כתיב 'תורה צווה לנו משה', 'תורה' בגימטריה תרי"א הוו – תרי"א מצות דבר עצמו משה, ברם 'אנכי' ו'לא יהיה לך' לא שמענו מפי משה אלא מפי הקב"ה הווה ישקני מנשיקות פיהו.

הנך רואה שדעת רבנן, שהלכה כמותן אצל היחיד, הוא שכל הדברות שמעו מפי הקב"ה כפשוטן של כתובים, והכרחיותו, כי מאמר 'דבר אתה עמנו ונשמעה' לא נאמר עד סוף הדברות, ומה שכתב 'מנשיקות' לא הוות תיובתיהו, כי אימרו שתאמר בהשקפה אל כלל המצות, ועוד תראה אם תתבונן שרבי עזריה ורבי יהודה בר סימון השתדלו לבאר מאמר יהושע בן לוי באופן שלא יקשה לעין סדר הכתובים, וצורך השתבשותן, ואמרו שאין כוונתו לומר שלא שמעו אלא שני דברות, כמו שחשב רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי,

ולזה עשה מעלה יתירה בהם בהגעתם אליהם במדרגה מעולה מאופני הנבואה מהשאר, כמו שרצה שתהיה לכולם מעלה יתירה משאר המצות הפרטיות כולם, וזה, שכל המצות כולם והאמירות זולת עשרת הדברים – כולם הגיעו להם מאת ה' יתברך על ידי אמצעי, והוא היה הגדול שבנביאים, שאפילו באותו היום אחר שאמרו 'דבר אתה עמנו ונשמעה', נאמר 'ויאמר ה' אל משה: כה תאמר אל בני ישראל – אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. לא תעשון אתי אלוהי כסף וגו'. ואלה המשפטים אשר תשים לפניכם'... וכן נמשך להם העניין משם והלאה, והוא טעם 'אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה', כי יראתם מפני האש... כמו שיבוא בביאור הכתובים. אמנם בהעשרת הדברים בכלל נאמר בהם 'פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר מתוך האש', שהיה הדבור בכלם בא להם כדבר איש עם הנמצא בפניו, ואומר לו 'עשה כך' או 'לא תעשה כך', כי הוא סגנון שלם ומדרגה גדולה מהראשונה, כי דבר גדולה הוא לשמוע מפי הרב באי זה צד שיהיה, ואף שיבוא הדבור כאלו ידבר אחר בשם ה' באומרו 'כי לא ינקה ה'', 'כי ששת ימים עשה ה'', וכדומה, לא מפני זה נאמר שהיה הדבור על ידי אמצעי, שהרי מצינו כיוצא בו כמה פעמים 'המכסה אני מאברהם אשר אני עושה? ואברהם היו יהיה וגו' כי ידעתי למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו, ושמרו דרך ה' וגו' למען הביא ה' על אברהם וגו'. וכן 'כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך, בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוהים על ההר הזה'. וכן 'עד אנה מיאנתם לשמור מצותי חוקותי ותורותי, ראו כי ה' נתן לכם את השבת'. וכן רבים. וכן בכאן משהתחיל 'אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך וגו' לא יהיה לך וגו', וכן כל הדבור ההוא לא נמנע אחרי כן לדבר באופן ההוא.

ואין ספק שזה יהיה ענין ממעלות ההשגה בפחות ויותר, ועל כולם אמר 'פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר וגו', כלומר שלא הייתם צריכים שם אמצעי לפרש להם שום דבור מהם כי כולם הגיעו להם באר היטיב, כמו שאמר למעלה 'השמע עם קול אלוהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה', ונאמר 'ודבריו שמעת מתוך האש', 'ידבר ה' אליכם מתוך האש, קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים ויגד לכם את בריתו אשר צווה אתכם לעשות, עשרת הדברים'. יאמר בבירור כי בחתוך שמעו את הקול בכל עשרת הדברים. ועל זה האופן באה ההגדה מהם אליהם, ולא אמר 'זולתי קולי' למעט חתוך הדברים, רק להוציא ולמעט את התמונה ואת התבנית, והוא מבואר תכלית הביאור.

אמנם לסיבה שזכרה היו שני הדבורים הראשונים באים בסגנון יותר מעולה מהנבואה יותר משאר הדברות, והוא שבא בלשון הקב"ה בעצמו שהיה מדבר אליהם מבלי שיוורה

שלא שהיה תופס שיטת ההגדה האומרת 'אנכי' ולא יהיה לך' מפי הגבורה שמעו, על האופן שזכרנו, כי אותן שתי הדברות שמעו מפי גבורת ההשגה שלא נשתתף בהם מעניין האמצעיות אשר כלל את כל שאר המצוות,

כמו שאמרנו, ומאמר תרי"ג מצוות 'דבר עמנו' משה לאו דוקא אלא שנכללו השמונה בתוך המצוות אשר דבר להם משה במאמר 'תורה צווה לנו משה' לפי השיתוף אשר ביניהם כמו שאמרנו. ובזה העניין הנפלא היה דורש ישקני מנשיקות פיהו, לומר שנכספה וגם כלתה נפשה שינשק אותה מאותן נשיקות הראשונות, שהם נשיקות ממש פה א פה עם שכולם טובים וערבים. וזהו דרך נכון ואמיתי בכל זה העניין, ופירוש נכון לאלו המאמרים המעולים.

ואת מה שהביא הרמב"ן ז"ל בתחילת ספר המצוות שלו על עסק סכום המצוות ומספרם, ולא חשש אליה להקריב זה העניין הנכבד ממנו, כיון שהופסק הדין בו מדעת הרבים בלי שום ספק, ששמעו כל הדברות מפי הקב"ה, ולא היה לו לעשות הפשרה שעשה בזה, וכבר כתבנו ראשונה הסתירות הגדולות המגיעות לראיותיו אשר בעבורם לא נכנסו דבריו באזנו כל שכן מאמר האומר מפי גבורת המופת שמעו לפי כוונתו רחמנא ליצול, כי ידענו נאמנה כי בא על אמתתן גבורת המופת, אבל ששמעו גם כן מפי גבורת הנבואה שהיא ההשגה השלימה האמתית מבלי התעצמות למודים והקדמות רבות ומופתים מתחלפין בו כל זה מה שיחליש כח האמתות וההישארות בשכל כי על זה דרשו האלוהיים שם במדרש חזית על מאמר ישקני מנשיקות פיהו עצמו אמר רבי יודן בשעה ששמעו ישראל 'אנכי ה' אלוהיך' נתקע תלמוד תורה בלבם, והיו לומדין ולא משתכחין עד שבאו אצל משה, ואמרו 'דבר אתה עצמו ונשמעה וגומר'. וכן אמרו בשעה ששמעו ישראל 'לא יהיה לך' נעקר מלבם יצר הרע וכו'. והוא ענין נכבד מאד מוסכם למה שרצוהו הפילוסוף בספר המופת כמו שכתבנו עניינם על נכון אצל כוונתם ז"ל במאמרם ירום מאברהם ונשא ממשוה."

גם בספר עבודת הקודש לרבי מאיר אבן גבאי פרק לד, מבאר שכל עשרת הדברות נאמרו לכל ישראל, ומה שאמרו חכמים שרק שני הדברות הראשונים נאמרו לישראל מפי הגבורה, הכוונה היא שעל שני הדברות הראשונים לא היו ישראל צריכים ביאור ופירוש, ואילו על שאר הדברות היו צריכים פירוש ביחס לפרטיהם ודקדוקיהם, ואלו כל המצוות שצווה ה' את משה לאחר מעמד הר סיני, שהם פרטים והסתעפויות של שמונה המצוות שנאמרו לישראל במעמד הר סיני באופן כללי, ואת פרטיהם אמר משה לישראל בשאר המצוות וז"ל: "האמונה אשר תכון לעד, והיא כי כל עשרת הדברות הגיעו לישראל כמו שהגיעו למשה עליו השלום, כי הרצון היה

לקיום האמונה, שיהיו כל ישראל נביאים בכל התורה בכלל, ולא יצטרכו בה לשום אמצעי. וזה כי עשרת הדברות כסוגים לכל תרי"ג מצוות, והם כללים היוצאים מהם, והם שרשים ועיקרים לכל תרי"ג מצוות, והם ענפים המתפשטים מהם... ואחר שהיו נביאים בעשרת הדברות, והשיגו כולם והבינו מפי הגבורה בהשוואה אחת, הנה היו נביאים בכל הכללים שהם תרי"ג מצוות הנכללים בהם. ואחר כך לא הגיע להם מפי משה עליו השלום כי אם הפרטים ופירוש המצוות כמו שנצטווה מפי הגבורה, כי הכללים כבר השיגו, והרי הם נביאים בכל התורה בכלל, כמו שכתבנו...

הנה כי הרבים שהלכה כמותם סוברים כי כל דבור ודבור הגיע לישראל בלא אמצעי, והוא אמרם 'הדבור עצמו היה מחזיר וכו'... ואלה השני שרשים הגיעו להם לישראל בשלמותם מפי הגבורה להיותם עקרי האמונה, ולא הוצרכו בהם למשה שיפרש להם בהם שום דבר, כי עם שהגיעו להם כל הדברות מפי הגבורה, הנה הוצרכו אחר כך אל הפירוש מפי משה, וכעניין שהתבאר למעלה, וזה בשמונה דברות, אבל באלה השנים הראשונים הגיעו להם בשלימותם כמו שהגיעו למשה, ולזה החליטו בהם הגזרה באמרם 'אנכי' ולא יהיה לך' מפי הגבורה שמענו. ולא בא זה הלשון למעט ולומר שלא שמעו אלא אלו, כי יסבור בזה כל הכתובים המעידים כי כל הדברות שמעו מפי הגבורה, אבל הכוונה כי מנין 'תורה' שהם תרי"ג מצוות הנכללות בשמונה דברות, נאמרו למשה בסיני ביאורם ופירושם, והם אשר צווה לנו משה. כי כלל המצוות נכללו בדברות, וכולם השיגו ישראל בכלל כמו שכתבתי, אמנם פרטיהם ופירושם הוא אשר שמעו מפי משה, וזה בכל הדברות, זולת שנים הראשונים שלא הוצרכו בהם אל שום פירוש מפי משה, וכעניין שהתבאר."

וכ"כ האברבנאל (שמות פרק כ) שאחר שהביא את הרמב"ם והרמב"ן, הקשה עליהם והסכים להסבר הראב"ע וז"ל: "ומה שאמר הכתוב: 'קול גדול ולא יסף', ענינו שלא פסק, כתרגום אונקלוס. או שלא יסף עוד הקדוש ברוך הוא לדבר בקול ההוא ולהשמיעו בעולמו. ואמנם מה הוא אשר השיגו באותו מעמד כבר הודעתך דעת הרב המורה שישאל שמעו משני הדברות הראשונים קול פשוט מבלי הבנה, ומשאר הדברות לא הבינו דבר וגם קול לא שמעו. ודעת הרמב"ן הוא ששמעו קול השני הדברות הראשונות והבינוהו, ומשאר הדברות השמונה שמעו הקול ולא הבינו, ומשאר המצוות לא שמעו קול לא עם הבנה ולא בלתי. כי בתחילה היה כחם רב ושמעו הקול והבינוהו, בשני הדברות הראשונים, וכאשר נחלש כחם בשמיעת הקול ההוא פחד קראם ורעדה, ומפני התבהלותם שמעו השמונה הדברות הנשארים ולא הבינו אותם, וכאשר נחלשו עוד ולא יכלו לסבלו – חדלו מהבינו משמוע הקול המבהיל ההוא.

בלשון נסתר, כאילו משה ידבר
"לא תשא את שם ה' אלוהיך לשווא".

ואין צריך לומר כך, כי אף על גב כי
משה ידבר, היה הדבור בא מן השם
יתברך, שהרי כתיב "את עשרת הדברים דבר
ה' אל כל קהלכם". אבל הפירוש כמו שאמרנו,
כי שני הדבורים שהם קבלת מלכותו יתברך,
זה היה לנוכח לישראל, כי זהו עצם קבלת
מלכות הקדוש ברוך הוא עליהם. ולכך היה
הדבור לנוכח.

ומפני כי הדברות האחרונות יותר מתחברים
יחד כמו שיתבאר, שהרי חמשה דברות
אחרונות שבמשנה תורה הם בוי"ו החבור. ואף
כי חמשה דברות ראשונות לא נאמר בהם וי"ו
החבור, מכל מקום הם מתחברים יחד, וכמו
שיתבאר (שם). ולפיכך אילו כתיב במשנה
תורה 'ולשומרי מצותי', לשון מדבר בעדו,
ואחר כך הדבור הג' בלשון נסתר, וכן כל שאר
הדברות, לא היה אל הדברות מן "לא תשא"
ואילך החבור עם השני דברות הראשונים; כי
הראשונים בלשון מדבר בעדו, ואחר כך בלשון
נסתר. ולכך התיבה האחרונה מן "לא יהיה
לך", שהוא "ולשומרי מצוותי" בלשון נסתר,
לחבר דבור זה עם אותם שבאו אחריו.

רבי קלונימוס קלמן הלוי עפשטיין בספרו
מאור ושמש (פרשת יתרו) כותב שישראל שמעו
את כל עשרת הדברות מפי ה', בין אם הבינו את
כולם, או שהיו צריכים את תיווכו של משה
שיבאר להם את דבר ה' בשמונה האחרונים
וז"ל המאור ושמש: "ונראה בזה, ונקדים
תחלה הפסוק וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֶת וְאֶת
הַלְפִידִם וְאֶת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת הַקָּהָר עֹשֶׂן וְיָרָא
הָעָם וַיִּנְעוּ וַיַּעֲמְדוּ מֵרָחֵק; יש לדקדק, שמכאן
משמע שהיו רואים את הקולות ההם לאחר
מתן תורה, שאמרו למשה 'דבר אתה עמנו',
והעשרת הדברות שמעו מפי הגבורה. ואפילו
למאן דאמר, שלא שמעו מפי הגבורה אלא
'אנכי ו'לא יהיה לך', שְׁשָׁנֵי דברות הראשונים
הבינו – ושאר הדברות שמעו מפי הגבורה גם
כן, רק שלא היו מבינים – ומשה היה מפרש
להם".

וכבר הראיתך בשאלה הי"ד שדעות שני
הרבנים האלה לא יתכנו, ולכן טוב משניהם
הוא דעת הראב"ע שקבל הדבר כפשוטו, וכתב
שכל עשרת הדברות שמעו והבינו כאחד, ולכן
אחרי כלם נאמר 'את הדברים האלה דבר ה'
אל כל קהלכם' וגומר, ושאחרי כן אמרו 'קרב
אתה ושמע'. והדעת נותן שכן היה העניין, כי
איך יתכן שבהיות השם יתברך מדבר אליהם
והם שומעים כאלו העולם מתהפך, יהיו הם
מדברים למשה את דבריהם?! וכתב עוד שהנה
לא אמר את כל הדברים האלה דבר ה' מפני
קצת שנויים שהיו בדברות האחרונות".

כיוצא בזה כתב המהר"ל בספרו תפארת
ישראל (מג) שעשרת הדברות כולם נאמרו מפי
ה', אלא שבשני הדברות הראשונים, שהם עצם
קבלת מלכות ה' על ישראל, פנה ה' לישראל
בלשון נוכח, כלומר: קבלו מלכותי. אך בשאר
הדברות לא היה צורך שה' יפנה אליהם בלשון
נוכח, ולכן פנה אליהם בגוף שלישי וז"ל
המהר"ל: "ועוד יש לך לדעת, כי כאשר תעיין
תמצא מן "לא תשא את שם ה' אלוהיך
לשווא", שמדבר תמיד בלשון נסתר; "כי לא
ינקה ה' את אשר יישא שמו לשווא". וכן אחר
כך "כי ששת ימים עשה ה' את השמים", ולא
כתיב 'אשר עשיתי', וכן כל הדבור. והטעם בזה,
כי "אנכי" ו'לא יהיה לך' הם שייכים אל השם
יתברך עצמו, כי אלו שני דברות מפי הגבורה
שמענו, וכמו שהתבאר למעלה. ולכך הם
לנוכח לגמרי, כי איך לא היה נמצא להם לנוכח,
שהרי זה קבלת מלכותו, ובוודאי בקבלת
מלכותו, [הוא] יתברך נמצא להם, ולפיכך
הדבור באלו שנים לנוכח. אבל שאר הדברות
אינם לנוכח. כי אף על גב כי שאר דברי תורה
גם כן לנוכח, אינו דומה, כי שאר התורה היה
הדבור על ידי משה, והיה מדבר עמהם לנוכח.
אבל עשרת הדברות, השם יתברך היה המדבר,
כדכתיב "משה ידבר והאלוהים יענו בקולי".
ולפיכך היה הדבור "לא תשא" בלשון נסתר,
ולא בלשון נוכח. ומפני כי "ולשומרי מצוותי"
הוא דבק אל "לא תשא", שאחרי נאמר, ולכך
כתיב "מצוותי" בלשון נסתר, לפי שהוא דבק
אל "לא תשא", שהוא גם כן בלשון נסתר.

והרמב"ן ז"ל פירש כי לכך "שם ה' אלוהיך"
בלשון נסתר, כי "אנכי" ו'לא יהיה לך' בלבד
שמענו מפי הגבורה, ומכאן ואילך "משה ידבר
והאלוהים יענו בקולי". ולכך כתיב

שישו ושמחו בשמחת תורה

ולכאורה קשה הלשון שישו ושמחו "בשמחת" התורה? מהו הלשון "בשמחת" התורה, ולא
"שישו ושמחו בתורה"? אלא מסביר בעל הבית אברהם מסלונים זי"ע כך: הרי ידוע מה
שכתוב במדרש, כשרצה הקב"ה ליתן את התורה, הלך קודם לאומות העולם והציע להם
אותה, אך הם דחו אותה, כידוע. לכן "שישו ושמחו" "בשמחת התורה" אנחנו שמחים
בשמחתה של התורה עצמה, ששמחה וצוהלת על כך שאומות העולם לא קיבלוה, אלא עם
ישראל עם הנבחר!

13. מה היה קורה לעוף שעף מעל הר סיני בשעת מתן תורה?

לא יפחות מאמה על אמה, משום שזה ראוי ליכליה עורב, וכתב רש"י שזה היה מסמרין חדין, ותחבו אותם בראש גג ההיכל כדי לכלות העורבים שלא ישבו שם.

תוספות במקום (בד"ה כליה) כותב בשם הערוך שזה היה רק בבית המקדש שני, משום שבבית המקדש הראשון ששכינה שרויה בו לא היו צריכים כליה עורב שלא היו עופות פורחים עליו, מה שאין כן בבית המקדש השני שלא הייתה קדושתו כקדושת מקדש ראשון.

והנה בתוספות במסכת ערכין (דף ו ע"א ד"ה כגון) כתבו שהסיבה שלא רצו שיפרחו עופות מעל המקדש כדי שלא ישליכו דבר טמא לתוך המקדש.

ובספר טל תורה (לרבי מאיר אריק זצ"ל מנחות שם) כתב שיש לומר באופן אחר שכמו שהקפידה התורה בהר סיני שלא יעלו עופות, אף בבית המקדש הקפידו שלא יעלו עופות, ומקשה שלפי מה שכתב התוספות שם בשם הערוך שבמקדש ראשון ששרתה שכינה לא פרחו עופות, ודאי שבהר סיני היה מן הראוי שלא יפרחו עופות, כיון ששרתה שכינה על ההר, ומזה שהתורה מזהירה לפי דברי המשנה במסכת בבא קמא משמע שוודאי היה שייך במציאות שיעלו עופות.

והנה באיסור העלייה להר סיני לא מוזכר 'עוף', אלא רק בהמה וחיה, וכתב האבן עזרא "ולא העוף, כי לא יוכלו לקחתו כי יעוף מיד",

פירוש, שלא הזכיר עוף משום שעליו לא שייך לומר שיש להורגו, כי לא יצליחו לתפוס אותו כדי לדון עליו משום שעף מיד, אבל נראה שאם יצליחו לתפוס אותו, ודאי שאף עליו נאמר שיש לדונו בבי"ד של כ"ג, שהרי המשנה במסכת בבא קמא (דף נד) אומרת "אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור ולהפרשת הר סיני וכו'",

וכן היה ועוף כיוצא בהן", מבואר במשנה שאף בעוף נוהג את הדינים של הפרשת הר סיני. וכן מובא בחזקוני, שכתב: "לא הזכיר עוף, כי לא יוכלו לו כי מיד יעוף למעלה".

ונראה לומר טעם נוסף למה לא הוזכר עוף, משום שאפשר לומר שעוף שעף מעל הר סיני מת לבד בידי שמים, כמו שמובא בגמרא במסכת סוכה (דף כח) על התנא יונתן בן עוזיאל שכאשר למד תורה עוף הפורח מעליו היה נשרף, כי מציאות לימוד תורה על ידי יונתן בן עוזיאל היה כמו הר סיני ולא היה שייך שיעלה שם עוף, ואולי לזה רמז בתרגומו כאן שעל המילים "ירה יירה" כתב גירין דאישא ידרקון ביה.

והנה בגמרא במסכת מנחות (דף קז ע"א) מובא שאם אדם אומר הרי עלי ברזל לבית המקדש,

בית המדרש "בית - יוסף"
לע"נ רבי יוסף ב"ר יצחק ז"ל ויצפן
רחוב קרית יערים 32 גבעת זאב

פסק הרמ"א: "יכול אדם להתנות עם חברו שהוא יעסוק בתורה והוא ימליץ לו פרנסה ויחלוק עמו השכר"
בוא ותעשה את העסקה הבטוחה והמשתלמת ביותר בעבורך!
כאשר אתה מחזיק אברך בכולל בבית המדרש העוסק בקירוב רחוקים ומהווה קרן אור בתוך החשיכה אתה נהיה שותף מלא בכל זכויות לימוד התורה שלו ושל כל מי שהתחזק בזכותו כמו כן תוכל לקבל הסכם "יששכר וזבולון" כתוב וחתום התקף מבחינה הלכתית.
לפרטים נוספים הרב שמעון נעים: 058-7700681
הרב יוסף ויצמן: 052-8144488
ניתן לתרום מכספי מעשר לכתחילה!

14. מדוע בשעת מתן תורה התרפאו כל המומים?

נתרפאו כל המומים כדי שיוכלו ללמוד. וידוע הסיפור שכאשר המהר"ם שיק היה על ערש דווי ימים ספורים לפני פטירתו, בא אליו בעל הייטב לב לחוסט כדי לבקרו, וכידוע שררה אהבה רבה בין הייטב לבין הגה"ק המהר"ם שיק, והתאונן אז המהר"ם שיק בפני בעל הייטב לב באמרו, סיגטער רב אינני יודע מדוע מגיעים לי ייסורים גדולים כאלו? נענה בעל הייטב לב ואמר לו: חוסטער רב, פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה (ברכות דף ה ע"א). השיבו המהר"ם שיק: ביטול תורה אינני מוצא אצלי כלל והיה אז כבן שבעים שנה באמרו זאת, אמר לו בעל הייטב לב: חלילה, לא לכך נתכוונתי, אלא התכוונתי לומר יתלה ויאמר בבקשתו להשי"ת שהייסורים מבטלים אותו מתלמוד תורה, וכיון שהעולם צריכים לו ורצונו ללמוד תורה יעזרהו השי"ת שילכו ממנו הייסורים כדי שיוכל לעסוק בתורה בבריאות השלימה בלי הפרעה. נענה הייטב לב להמהר"ם שיק וואס פעלט אייך, חוסטער רב, נענה המהר"ם שיק "גאר נישט, נאר כח" נענה ואמר הייטב לב: כתיב ישעיה מ' ל"א "וקווי ה' יחליפו כח", והכוונה היא, שקונים כח מהקב"ה, שהוא הנותן ליעף כח, על ידי קנין חליפין, וזהו על ידי אמונה און בטחון, ובחזרה נותן הקב"ה כח, וזהו הפירוש וקווי ה' יחליפו כח, שעל ידי אמונה ובטחון יכולים לקנות בקנין חליפין כח מהשי"ת.

ונראה לומר עוד טעם מדוע נתרפאו כל המומים: על פי מה דאיתא בגמרא במסכת עירובין (דף נ"ד ע"א) אמר רבי יהושע בן לוי חש בראשו יעסוק בתורה, שנאמר: "כי לוויית חן הם לראשך", חש בגורנו יעסוק בתורה, שנאמר: "וענקים לגרגרתך", חש במעיו יעסוק בתורה, שנאמר: "רפאות תהי לשרך", חש בעצמותיו יעסוק בתורה, שנאמר: "ושקווי לעצמותיך", חש בכל גופו יעסוק בתורה, שנאמר: "ולכל בשרו מרפא". ולכן רצה הקב"ה להראות לעם ישראל שרק אם הם יקבלו על עצמם עול תורה מיד תתרפאו ולא יהיו חולים.

הנה איתא במדרש רבה פרשת נשא (פרשה ז): בשעה שיצאו ישראל ממצרים היו כל רובן בעלי מומים, למה? מפני שהיו יגעים בטיט ובלבנים ועולים לראש הבניין ומי שהוא בונה על ידי שהיו עולים לראש הדמוסין או האבן נופלת וקוטעת ידו או הקורה או הטיט נכנס בעיניו והוא נסמא והיו בעלי מומים. כיון שבאו למדבר סיני אמר האלוהים: כך הוא כבודה של תורה שאתן אותה לדור בעלי מומים? ואם אמתין עד שיעמדו אחרים הרי אני משהא במתן תורה. מה עשה האלוהים? אמר למלאכים שירדו אצל ישראל וירפאו אותן. ותדע לך שכן א"ר יהודה א"ר סימון מנין שלא היה בהן חגרי? שנאמר: "ויתייצבו בתחתית ההר" (שמות יט) ואין נצב אלא על רגליו, מנין שלא היה בהן גידמים? שנאמר: "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" (שם כד), ומנין שלא היה בהן חרשין? שנאמר: "ונשמע", ומנין שלא היה בהן סומים? שנאמר: "וכל העם רואים את הקולות" (שמות כ), ומנין שלא היה בהן אילמים? שנאמר: "ויענו כל העם" נמצאת אומר שהרי נתרפאו כולן, ואם אין אתה למד מכאן יש לך ללמוד ממקום אחר שנאמר: "כל המחלה אשר שמתני" וגוי הרי לך שנתרפאו.

מדברי המדרש משמע שכל הסיבה שהתרפאו כל הבעלי מומים בעם ישראל משום שזה לא מכובד שבעלי מומים יקבלו את התורה. ולפי דברי המדרש אפשר לומר שהכוונה מה שאנו אומרים בברכת שבע ברכות "שהכל ברא לכבודו, שעשה את כולם בריאים לכבודו של הקב"ה, דהיינו כמו דאיתא במדרש שאין כבוד שבני תורה חולים.

נראה לומר עוד טעם: משום דאיתא בגמרא במסכת מגילה (דף כ"ח ע"ב) שמעתא בעי צילותא היינו כדי שיוכלו ללמוד צריך שלוות הנפש ורוגע, וכן אומרת הגמרא במסכת עירובין (דף ס"ה ע"א) אמר אביי אי אמרה לי אם קריב כותחא לא תנאי, אמר רבא אי קרצתן כינה לא תנאי, רואים שהאמוראים הקדושים העידו דכל טרדה קטנה מפריעה מלימוד התורה, ואדם שהוא בעל ייסורים קשה לו להתרכז וללמוד לכן

15. האם משה רבינו קיבל את התורה ע"י כפיית ההר כמו עם ישראל או שמשה רבינו קיבל את התורה מרצון?

ויש לחקור האם גם משה רבינו קיבל את התורה ע"י כפיית ההר כמו כל עם ישראל או דילמא משה רבינו קיבל מרצון את התורה?

השב שמעתתא (בהקדמה אות ט) הקשה על הא דאמרין בגמרא במסכת יבמות (דף ס"ב ע"א) דפליגי רבי יוחנן וריש לקיש בנכרי שהיה לו בנים ונתגייר, דרבי יוחנן סבר קיים פרו ורבו שהרי יש לו בנים, וריש לקיש סבר גר שנתגייר כקטן שנולד דמי

"ויוצא משה את העם לקראת האלוהים המחנה ויתייצבו בתחתית ההר" (י"ט י"ז)

איתא בגמרא במסכת שבת (דף פ"ח ע"א) על הפסוק "ויתייצבו בתחתית ההר" א"ר אבדימי מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם אם אתם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם א"ר אחא בר יעקב מכאן מודעה רבה לאורייתא.

וצריך לקיים פעם נוסת את מצוות פרו ורבו, ולכאורה קשה הרי אמרו שם בגמרא בפלוגתא דבית שמאי ובית הלל, דבית שמאי סברי ב' זכרים, ובית הלל סברי זכר ונקבה, וטעמא דבית שמאי שם דילפי ממשא שהיה לו שני בנים ופירש מן האישה,

ובית הלל ילפינן מברייתו של עולם זכר ונקבה, ובהמשך מקשה הגמרא דבית הלל ילפינן ממשא, ומשני משה מדעתו פירש והסכים הקדוש ברוך הוא על ידו ע"ש, ואם כן חזינן דלפי בית שמאי דילפי ממשא נהי דקיים מצוות פריה ורבייה בב' זכרים, הרי בשעת מתן תורה דין גרים יש להם, ולריש לקיש צריך לקיים מצוות פריה ורבייה דהוי כקטן שנולד, אלא דלפי מה שכתב המהר"ל בספרו גור אריה דגירות על ידי כפייה אין הגר כקטן שנולד נחא גם לריש לקיש, אם כן חזינן להדיא שהשב שמעתא סבירא ליה דגם משה רבינו קיבל את התורה ע"י כפיית ההר כגיגית.

אבל המהרש"א בחידושי אגדות במסכת עבודה זרה (דף ב' ע"ב) חולק על כך: והקשה מדוע היה צריך הקב"ה לכפות את ההר כגיגית כדי להפחידם שיצטרכו לקבל את התורה, והרי איתא בגמרא שם אמר חזקיה מאי דכתיב משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה אם

יראה למה שקטה, ואם שקטה למה יראה בתחילה יראה ולבסוף שקטה, ולמה יראה כדריש לקיש, דאמר ריש לקיש מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, ה"א יתירה למה לי מלמד שהתנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית, ואמר להם אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימין, ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו, וכיון שאם לא יקבלו את התורה כל העולם נחרב ומתים כולם, מדוע היה צריך שוב לכפות את ההר, והביא תירוץ בשם ספר פענח רזי שהוכרח לכפות ההר עליהם דבלאו הכי היו משה ואהרן ובניהם מקבלים התורה ולא היה העולם חוזר לתוהו ובוהו, אם כן חזינן שמשה ואהרן לא היו צריכים כפיית ההר.

הגאון מאוסטרובצא בספרו מאיר עיני חכמים (סימן י"ח) הקשה על הא דאיתא בגמרא במסכת זבחים (דף ק"א ע"ב) מרים מי הסגירה אם תאמר משה הסגירה, משה זר הוא ואין רואה את הנגעים, ואם תאמר אהרן, אהרן קרוב הוא ואין קרוב רואה את הנגעים, דיש להקשות מדוע לא אמר גם במשה שאינו יכול לראות את נגעי אחותו משום שהוא קרוב ולכן אינו רואה, כמו שאמר באהרן. ותירץ דכיון דמשה לא היה בכפיית ההר היה לו דין כקטן שנולד וממילא לא היה קרוב.

16. איך תיקנו חכמים להיות ערים כל ליל שבועות הרי זה מבטל מצות עונג יום טוב?

כמו שבת, מכיון שאין מצוות עונג יום טוב, לפי זה אתיה שפיר.

ואולם בפשטות לשון הפוסקים משמע שיש מצוות עונג ביום טוב כמו בשבת, וכך משמע בלשון הרמב"ם הלכות יו"ט (פ"ו הלכה ט"ז) שכתב וזה לשונו "כשם שמצווה לכבד שבת ולענגה כך כל ימים טובים שנאמר "לקדוש ה' מכובד" וכל ימים טובים נאמר בהן מקרא קדש, וכבר בארנו הכיבוד והענינוג בהלכות שבת.

וכן כתב הטור הלכות יו"ט (סימן תקכ"ט) וז"ל: מצות יום טוב לחלק אותו חציו לבית המדרש וחציו לאכילה ושתייה ואף על פי שצריך כל אדם לצמצם יציאותיו אל יצמצם בהוצאת יום טוב וצריך לכבדו ולענגו כדרך שמענג ומכבד השבת.

וכן פסק מרן בשולחן ערוך (שם סעיף א) וז"ל: וצריך לכבדו ולענגו כמו בשבת. וכן כתב בביאור הגר"א והשולחן ערוך הרב שם. וכך כתב גם ספר המנהיג (סימן צ"ו) שיש מצוות עונג ביום טוב.

ועוד נראה לבאר: על פי מה שמבואר בדברי מרן בשולחן ערוך (או"ח סימן רפ"ח) שמותר להתענות תענית חלום בשבת כיון שנפשו עגומה עליו וזה עונג ידידה, ואף שבשבועות מצינו שאסור לעשות כן כיון שבעיני חציו לכס,

כתב המגן אברהם (או"ח סימן תצ"ד) בשם הזהר הקדוש: שחסידי הראשונים היו נעורים כל הלילה ועוסקים בתורה וכבר נהגו רוב הלומדים לעשות כן, ואפשר לתת טעם על פי פשוטו לפי שישאל היו ישנים כל הלילה, והוצרך הקב"ה להעיר אותם כדאיתא במדרש לכן אנו צריכים לתקן זאת.

יש להקשות: כיצד נוהגים כלל ישראל להיות ערים בליל שבועות והלא כולם רגילים לישון בכל לילה ויש בזה מיעוט בעונג יום טוב, והרי כתב הרמ"א (סימן ר"צ) שאסור לאדם שרגיל לישון בצהרים לבטל את השינה בשבת בצהרים כיון שזה עונג ואין לבטל מעונג שבת, ואיך תיקנו חכמים להיות ערים כל ליל שבועות הרי זה מבטל מצות יום טוב.

ונראה לומר: לכאורה דין השינה בשבת הוא מצד עונג שבת, ולא מצינו מצוות עונג יום טוב אלא "שמחת יום טוב" וכך משמע בלשון רש"י בגמרא במסכת ביצה (דף ל"ז ע"א) שכתב עונג שבת ושמחת יום טוב, וכך הביא האבודרהם בהלכות מעריב של שבת בשם אחד הראשונים שאין מברכים על נר של יום טוב כיון שלא מצינו מצוות עונג ביום טוב אלא בשבת. וכן מצינו גם בפני יהושע בגמרא במסכת ביצה (דף ל"ד) וכן אמרינן בפתחי תשובה (יו"ד סימן של"א סק"א) שאין היום טוב קובע למעשר

כאשר הוא דן איך מותר להיות ניעור כל הלילה בשבת וימים טובים. ויש לעיין לפי זה מה יהיה הדין באדם שאין לו שמחה מהיותו ער בליל חג השבועות, אלא הוא עושה זאת בלית ברירה כדי לא להתבייש מחבריו או מילדיו וכדומה האם מבטל בזה מצוות עונג ביום טוב ועליו ללכת לישון.

היינו כיון שיש דין מיוחד של אכילה בשבועות, אך לא מצינו דין מפורש על שינה, וצריך לומר שכיון שיש לאדם שמחה בכך שמקיים את המנהג ולומד תורה בלילה אין לו צער מכך שאינו ישן ולכן מותר לעשות כך, וכן כתב המהר"ל בספרו גבורות ה' (פרק נ"ג) בביאור טעמים של התנאים שהיו ערים כל ליל הסדר וסיפרו ביציאת מצרים וכן כתב בשיירי טהרה (מערכת י' אות כ"ו)

"לא נתנו שבתות לישראל אלא כדי שיעסקו בתורה"

**שעון הקיץ הגיע השבתות מתארכות - עכשיו נגמרו כל התרוצים...!
הנכם מוזמנים להצטרף אלינו לשעה של קורת רוח
והתרוממות הנפש בסדרת שיעורים בפיתוח האישיות והעצמה
אישית לאור פרשת השבוע, בשיעורים נלמד ונלבן יחדיו נושאים
העומדים על הפרק ונצא עם תובנות מעשיות לחיי היום יום
מאת הרב יוסף ויצמן שליט"א
השיעור מתקיים בכל שבת קודש בשעה 17.00
בבית המדרש "בית יוסף"
רחוב קרית יערים 32 גבעת זאב (צמוד לקופ"ח לאומית)
תפילת מנחה בשעה: 18.00**

עזרת נשים פתוחה

17. האם מחלון וכליון התחתנו עם רות וערפה כשהן גויות?

עבודת כוכבים אלא מפני שהורו לעבוד...
וכל שכן להסית לעבוד ע"ז ולהדבק לעם נכר.

ואם כן יש לעיין כיצד יתכן איפוא שנעמי הצדקת תסיתן לחזור לעמך [וערפה אכן שמעה בקולה] – ומכאן מוכח שנוכריות היו באותה שעה.

ועוד ניתן להוכיח מדברי נעמי: "העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים" (פרק א' פסוק י"א) ומשמע מדבריה שאם אכן היו לה בנים במעיה היו ממתניות ונישאות להם. והרי "אשת אחיו שלא היה בעולמו" אסורה באיסור ערוה של אשת אח, ואין נופלות לפניו ליבום כלל.

וכן כתב הרמב"ם בהלכות ייבום וחליצה (פ"ו הט"ז) וז"ל: וכן אשת איש שלא היה בעולמו הואיל ואין לו עליה זיקה שנאמר כי ישבו אחים יחדיו... הרי זו ערוה לעולם משום אשת אח ופוטרת צרתה. ואם כן יקשה, שגם אם ייוולדו לנעמי בנים לאחר מיתת מחלון וכליון, הרי הם אסורים על רות וערפה מדין "אשת אחיו שלא היה בעולמו". וכן הקשה רש"י על הפסוק במגילת רות (א' י"ב), ותיירץ רש"י: שבאמת למחלון וכליון לא היו קידושין בהן, היות והיו נוכריות באותה שעה, וממילא לא שייך לגביהן איסור אשת אחיו שלא היה בעולמו.

מעמדה של רות המואבייה כשנשאת למחלון, טרם בואה לארץ ישראל, טעון בירור. האם רות הייתה נכרית, או שמא כבר גוירה על ידי מחלון קודם נישואיהם.

ולכאורה מקרא מפורש במגילת רות (פרק א' פסוק ד) דכתיב: "ויישאו להם נשים מואביות שם האחת ערפה ושם השנית רות וישבו שם כעשר שנים" אם כן חזינו מפרוש שמכלון וכליון נשאו "נשים מואביות" ובפשטות, היינו ללא גיור.

וכן כתיב מפורש בתרגום על מגילת רות: "ויישאו ועברו על גזירת מימרא דה' ונמלו להון נשין נוכראין מן בנת מואב שום חדא ערפה... ועל דעברו על גזירת מימרא דה' ואתחתנו בעממין נוכראין אתקטעו ימויהון ומיתין אף תרויהון..." ואם כן אנו חזינו שמכלון וכליון נפטרו בקיצור ימים ושנים בתור עונש על כך שהם נשאו להם נשים נוכריות.

ומשמע כן גם מדבריה של נעמי לכולותיה שישבו לבית אביהן ולא יבואו עמה לארץ ישראל, ואף שידלה את רות באומרה "הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלוהיה שובי אחרי יבמתך" (א' ח'). והרי ידוע האיסור החמור להסית ולהדיח אדם לחטוא, וכן כתב הרמב"ם בהלכות עבודת כוכבים (פ"ה ה"א) וז"ל: המסית אחד מישראל בין איש בין אשה הרי זה נסקל אע"פ שלא עבד המסית ולא עבד המוסת

והכי אמרינן מפורש גם במדרש רות רבה (פ"ב ט"ז) וז"ל: תני בשם ר' מאיר מחלון וכליון לא גיירום ולא הטבילו אותם. וגירותה של רות הייתה רק לאחר ששבה משדה מואב, כמפורש בדברי חז"ל בגמרא במסכת יבמות (דף מ"ז ע"ב)

שהביא רש"י (שם פסוק טז) שדיני גיור רבים נלמדים משיחתן של נעמי ורות טרם כניסתן לארץ. ורק כשבאה לפני בועז "רחצה" מטינוף ע"ז שלה, וכן כתב רש"י (רות ג ג בד"ה ורחצת) ורחצת – מטינוף ע"ז שלך. ורק אז רות התגיירה.

מהר"ש אלקבץ בספרו שרש ישי על מגילת רות כתב עה"פ "ויישאו להם נשים מואביות, וכן כתב הגר"י עראמה בספרו עקידת יצחק על מגילת רות: לפי הוכחות אלו כתבו בדבריהם כנגד פירושו של האבן עזרא הסבור שרות וערפה נתגיירו לפני נישואיהן למחלון וכליון.

והנה בגמרא בבבא בתרא (צ"א ע"ב) מובא: שמחלון וכליון נשאו נשים נוכריות, ולכן נקרא שמו "שרף" שנתחייבו בשל כך שריפה למקום. ונקראו "מחלון וכליון" שעשו גופן חולין, ופירש המהרש"א "במה שנשאו נשים מואביות נוכריות", ולכן נתחייבו כליה למקום.

ואולם, מאידך גיסא אמרינן בגמרא במסכת בבא בתרא (דף צ"א ע"א) אומר ר"ש בן יוחאי כי מיתתן של מחלון וכליון שהיו גדולי הדור, לא הייתה אלא מחמת שיצאו חוצה לארץ. ולמרות שבשנות רעבון הותר לצאת מא"י, מכל מקום מידת חסידות שלא לצאת בשום אופן, ועל כך נתבעו לפום צדקותם.

וכן כתב הרמב"ם בהלכות מלכים (פ"ה ה"ט) וז"ל: אסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ לעולם אלא ללמוד תורה או לישא אשה או להציל מן העכו"ם ויחזור לארץ וכן יוצא הוא לסחורה אבל לשכון בחוצה לארץ אסור אא"כ חזק שם הרעב עד שנעשה שווה דינר חטין בשני דינרין במה דברים אמורים כשהיו המעות מצויות והפירות ביוקר אבל אם הפירות בזול ולא ימצא מעות ולא במה ישתכר ואבדה פרוטה מן הכיס יצא לכל מקום שימצא בו ריווח ואף על פי שמוותר לצאת אינה מדת חסידות שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו ומפני צרה גדולה יצאו ונתחייבו כליה למקום. עכ"ל. הרי שנתבעו מחלון וכליון על דקדוקי מידת חסידות, ומשמע שלא היה להם חטא אחר זולת זה, ובוודאי לא חטאו בעוון החמור של בעילת נכרית.

ובזהוהר הקדוש (זהר חדש מדרש רות) נאמר במפורש: "חס ושלום שנשאה מחלון והיא גויה, אלא כשנשאה נתגיירה", והשם "רות" ניתן לה לאחר הגיור [ובעצם דברי הזהוה"ק צ"ב, מה השיבו בזה על הוכחת רבי פדת ממה

שלמדו דיני גירות מדברי נעמי לרות בבואן משדה מואב – שהיא ההוכחה לכך שרות לא נתגיירה עד אותה שעה, כמובא לעיל, ולכאורה לא ניתן מענה לטענה זו. ועוד יש להוכיח, מההלכה שבאיסור בעילת כותית החמירה התורה ביותר, וחייבה מיתה את הנבעלת לפי "שבא לישראל תקלה על ידה" [כדין בהמה הנבעלת שנהרגת מדין תקלה וקלון, שלא תהא בהמה עוברת בשוק ויאמרו "זו היא שפלונא בעל ונסקל על ידה"] – וכיצד יתכן שבועז נשא את רות, אשה שבאה על ידה תקלה למחלון].

ועוד מצינו בסוף מגילת רות כאשר בועז רצה להקים את שם המת על נחלתו, ולכן רצה לשאת את רות, ואמרינן בתרגום (שם) שרצה לקיים בזה דין ייבום. וכן בדברי הרמב"ן בפרשת וישב (בענין הסוד שבמצות הייבום) מפורש בסוף דבריו, שענין בועז היה משום הייבום.

ואם כן אם נאמר שלא הייתה מקודשת, כי הייתה נכרית בשעת נישואיה למחלון, לא שייך בזה כלל דין ייבום האמור רק כשיש תפיסת קידושין?

ואם כן מחד הרי לנו ראיות רבות, כי רות נכרית הייתה שנשאה מחלון. ומאידך גיסא, ראיות אחרות שרות גיורת הייתה כשנשאה מחלון.

והנה אמרינן בגמרא במסכת כתובות (דף י"א ע"א) לגבי הסוגיה של גר קטן שמטבילין אותו על דעת בית דין, וגירותו חלה מדין זכיה, היות וזכות הוא לו להתגייר. ואולם, כאשר הגדיל הקטן יכול למחות בגיור זה, ומתבטל הגיור מעיקרא. אך לכאורה קשה, שכן כל גר צריך קבלת עול מצוות, וכיצד איפוא חלה גירותו של קטן שאינו בר קבלת עול מצוות כלל?

הריטב"א בחידושו בגמרא במסכת כתובות (שם) מתיר וז"ל: ההוא למצווה ואינו לעכב והכא דלאו בר הודעה הוא אינו מעכב. דהיינו שאמנם קבלת המצוות אינה מעכבת.

ועוד נ"ל דהנה לכאורה צריך להבין, מדוע כשהגדיל הקטן יכול למחות ולעקור את גיורו למפרע, סוף סוף כבר זיכו לו את הגיור. וביארו התוספות בסנהדרין (דף ס"ח ע"ב ד"ה קטן) שקבלת עול מצוות מעכבת את הגיור (ולא כהריטב"א), אלא שגיורו של הקטן חל רק על סמך קבלת עול מצוות לכשיגדל ולא ימחה. ואם כן נמצא שבקטנותו גיורו תלוי ועומד – אם ימשיך בקיום המצוות, הרי זה כקבלת מצוות. אך אם ימחה כשיגדל, שוב אין לו קבלת עול מצוות, וממילא נעקר גיורו למפרע. וכן דייק הבי"ח (יו"ד סימן רס"ח) מדברי רש"י שהגר הקטן נחשב כישראל לענין מגעו ביין כשר, אך אין להשיאו אשה ישראלית, כיון שאם יגדיל וימחה יהיה נכרי למפרע.

תוספות בגמרא במסכת נזיר (דף כ"ג ע"ב בד"ה בת בנו של עגלון) כותב מפורש שרות הייתה

ולפי האמור לעיל שנתגייירו לפני
נישואיהם, וכששבו משדה מואב
[לאחר עשר שנים] הגיעו רות וערפה
לגדלות ולקיום דין "הגדילו יכולים
למחות" המברר את הגירות –

יוצא שרות נתגיירה כשהייתה בת שנתיים
בלבד... והדוחק ברור. ואולי י"ל כי נשואי
מחלון וכליון עם רות וערפה לא היו מיד עם
כניסתם לארץ מואב, ומה שכתוב "וישבו שם
כעשר שנים" מוסב רק על מחלון וכליון בני
אלימלך בלבד ולא על נשותיהם].

ועוד נ"ל על פי מה שכתב הב"ח בפירושו משיב
נפש על מגילת רות (פ"ד), על פי דברי הרמב"ם
בהלכות איסורי ביאה (פ"ג הי"ד) בגדר גירות
של נשי מששון ושלמה המלך, שהכתוב קראן
"נכריות", אך בוודאי לא יעלה על הדעת
שנשאו נוכריות. וגדר גירות היה, שבאותם
ימים לא קיבלו בית דין גרים מחששם שהגויים
רצו להתגייר לא מרצון אמתי לחסות בצל כנפי
השכינה, אלא משיקולים זרים. אך מששון
ושלמה גיירו נשותיהן, כי סברו שגירותן
אמיתית, וכשלבסוף נתברר סירחון שבאו
להתגייר משיקולים זרים ולא באמת, קראן
הכתוב "נכריות". ומכל מקום למרות שחזרו
ועבדו ע"ז, הרי הן כישראל מומר שקידושין
קידושין, ולפיכך קיימו מששון ושלמה
נשותיהם, כדברי הרמב"ם (שם).

ולפי זה ביאר הב"ח שאף מחלון וכליון נהגו
בדרך זו, וסברו כי באו להתגייר לשם שמים,
אך מכיוון שלא היה זה על דעת בית דין, נחשב
הדבר כאילו נשאו נשים נוכריות. ונמצא
שאמנם היו גירות למעשה על פי ההלכה, וכדין
המתגייר לשם אישות שגירותו חל בדיעבד. אלא
שבמשון התורה נקראו "נכריות", ומחלון
וכליון נענשו על כך, וכפי שביאר מו"ר הגר"מ
שטרנבוך (בסימן שט"ז) שהיה זה בגלל שלקחו
נשים שניתן לחשוד שהתגיירו לשם אישות,
וכשגדולי הדור עושים כן, יש בזה חילול השם
שהעם מדמים שלא נתגיירו אלא לשם אישות,
ונענשו על כך לפי הכלל שהקב"ה מדקדק עם
הצדיקים כחוט השערה (עי' יבמות קכב, א).

ועיין בחידושו של מו"ר הגר"מ שטרנבוך
במועדים וזמנים (שם) שבגרים שיש אומדנה
דמוכח שכוונתם רק לשם אישות, נחשב כאילו
לא התגיירו בפני בית דין, וגירוסם לא חל כלל.

אלא שלפי דברי הב"ח (שם) הקשה הגר"מ
שטרנבוך, מלשון הכתובים כיצד הסיתה נעמי
את ערפה ורות לשוב לעמן, אם אמנם היה
לגירור תוקף על פי דין תורה, ונשאר בצע"ג.

קטנה כשנתגיירה. ומעתה מיושבים כל
הדברים היטב.

ועיין במה שהרחיב לבאר מו"ר הגר"מ
שטרנבוך בספרו מועדים וזמנים (ח"ה סי'
שטז) שהרחיב בסוגיה זו, ותמה כיצד יתכן
שמחלון נשא את רות בעודה גויה? וגם פסק
הרמב"ם (איסורין ביאה פ"ב) שהבא על
כותית מדינא היא נהרגת אז כיצד קיבלו אותה
אח"כ? והאריך עוד בזה. ובסופו הביא בשם
הזהר שבעצם מחלון גייר אותה עוד לפני שנשא
אותה ולכן גם נשארה שמה רות.

ואם כן רות אכן הייתה גיורת כאשר נשאה
מחלון, כדברי הזהר חדש, וכדברי רשב"י שלא
חטאו מחלון וכליון אלא במידת חסידות
שיצאו מא"י. אך מאחר ולפנינו דין גר קטן
שגירותו תלויה ועומדת עד שיגדלו ויקבלו
המצוות. נמצא שכאשר מתו מחלון וכליון
ורצתה נעמי לשוב לארץ ישראל וכבר גדלו רות
וערפה, היו צריכות לקבל על עצמן עול מצוות
או למחות בגירור. ואמנם ערפה קיימה בעצמה
"הגדילו יכולין למחות", ולכן יכלה לשוב
לעמה ואלוהיה, כי התברר למפרע שמעולם לא
התגיירה [ומתורץ היטב, שאין בדברי נעמי
אליה כל סרך של הסתה לשוב לאלוהיה, אלא
רצתה לבדוק אם תמחה בגירותה]. לא כן רות
שקבלה עליה עול מצוות כדת וכדין, וכפי שאכן
חז"ל למדו מכאן דיני קבלת עול מצוות של
גרים, ובזה הוברר שהייתה נשואה למחלון,
שהרי הגירור חל למפרע, וראוי אפוא לבועז
לייבם את אשת המת [ועי"ש ביאורו לדברי
נעמי "העוד לי בנים במעי", ותמוה היאך יוכלו
להתחתן והרי אסורות עליהם מדין אשת אחיו
שלא היה בעולמו. ועוד יש לומר, שגם אם יהיו
בנים, הרי יש עצה להינשא להם על ידי שימחו
בגירור, ואז יפקע הגירור והקידושין למפרע,
וכשיתגיירו יוכלו כבר להתחתן עמהם].

ואולם, מאחר ומחלון וכליון היו גדולי הדור
ועיני העידה, למרות שהם גיירו את ערפה ורות,
נתבעו על כך בגודל מדרגתם, וכמבואר בב"ח
(שם) שאין להשיא אשה ישראלית לגר קטן,
שלא ימחה ויתבטל הגירור ונמצאה נשואה
לנכרי למפרע, וסרך תביעה זו בגדר אבק נשואי
נכרית נקראה בכתובים כנישואים ל"נשים
נוכריות", ונתחייבו כליה על כך.

ועיין במה שהקשה מו"ר הגר"מ שטרנבוך
בספרו מועדים וזמנים (שם) על מהלך זה, מדוע
לא הביא הש"ס ראייה לדין "הגדילו יכולים
למחות" ממעשה רות וערפה. ועוד יש לתמוה,
כי מפשטות לשון הכתובים משמע שמחלון
וכליון נשאו את נשותיהם רות וערפה מיד
כשבאו לשדה מואב, ואז ישבו עמהן שם כעשר
שנים עד שנפטרו (רות א, ד).

18. מי שעושה עברה מתחת לגיל עשרים האם ייענש על כך או לא? הוכח מפרשת השבוע!
19. מדוע לא קיבלנו את התורה ביציאת מצרים אלא דווקא בחג השבועות?
20. מדוע החג נקרא מתן תורה ולא קבלת התורה?
21. מדוע קוראים לחג השבועות בלשון רבים זמן מתן תורתנו הרי זה רק יום אחד?
22. מדוע המלאכים לא התנגדו כאשר רצה הקב"ה לתת את התורה לגוים וכשרצה הקב"ה לתת את התורה לישראל המלאכים התנגדו?
23. מה המעלה של עם ישראל שהקדימו ואמרו נעשה ונשמע הרי גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה?
24. מדוע היה צריך לכפות על עם ישראל שיקבלו את התורה הרי הם אמרו מרצונם נעשה ונשמע?
25. מדוע לא נקרא הר סיני על שם אהבה של הקב"ה לישראל רק על שם שירדה שנאה לגוים?
26. מה היה קורה לעוף שעף מעל הר סיני בשעת מתן תורה?
27. האם האבות לפני מתן תורה היו נקראים יהודים? עבריים? בני נח?
28. איך אנו מברכים אשר בחר בנו מכל העמים והרי רצה הקב"ה ליתן התורה לכל העמים והם לא רצו לקבל את התורה?
29. האם מותר לשמוע דברי תורה מחברו או מדיסק בלא ברכת התורה?
30. האם נשים חייבות בתלמוד תורה?
31. האם קבלו בני ישראל ערבות גם על הערב רב?
32. האם בשעת חזרת הש"ץ מותר לעיין בספר?
33. אדם המבטל תורה בזמן שיכול ללמוד האם הוא נענש על הזמן שלא היה יכול ללמוד מכיוון שהוא היה אנוס?
34. איך נקרא רות לפני שהיא התגיירה?

על כך ועוד שאלות מעניינות ומרתקות
יכתב בעה"י בספר "גם לנשמה מגיע אוכל"
ב-5 כרכים על פרשיות התורה
הנמצא עתה בשלבים האחרונים ויצא בקרוב
עכשיו זו ההזדמנות שלך!
גם אתה יכול ליטול זכות בהוצאת הספרים באמצעות הקדשה
והנצחה לזכרם של הקרובים אליך
ניתן להקדיש פרשת השבוע של תאריך היארצייט/ כרך שלם
לעילוי נשמה ולזיכוי הרבים
לפרטים נוספים: הרב יוסף ויצמן: 052-8144488

מבצעים חמים בדפוס חדוה

כרטיסיה 1000 צילומים
צבעוני A4 10 פעימות
רק 28 אג' ליחידה

500 דמנות לשמחות דו"ץ
הדפסה ציבעוני נייר מטאלי
רק 80 אג' ליחידה

דפוס חדוה
מרכז להדפסות וברכות
רח' שמואל הנביא 88, ירושלים
02-5827738